

T A R T A L O M

▶	3	KARÁCSONYI ZSOLT	
		Az augusztusi bőr, Levél haza	versek
▶	6	MUSZKA SÁNDOR	
		Úzött, Gyónás, Belül, Vándor, Túl, Árvák	versek
▶	8	MARKÓ BÉLA	
		Időjárás-jelentés, Esztétika, Keserű tudás	versek
▶	10	KIRÁLY FARKAS	
		Poljot '89	vers
▶	12	SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER	
		Az örökség	novella
▶	21	FEKETE VINCE	
		Futamidő: Hotspot, A környék védjegye	versek
▶	24	BÁLINT TAMÁS	
		Abszolút zöld: (a fenyves), (a barlang), (a vízesés)	versek
▶	26	LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ	
		Szervraktár	versek
▶	29	TOMPA GÁBOR	
		Évforduló, In aeternum dei, Macabre Flandriából	versek
▶	31	MAGYARY ÁGNES	
		Nésopolis (disztópika-szatirika)	regényrészlet
▶	37	PAPP ATTILA ZSOLT	
		Mátraszerenád, Mestre, századelő	versek
▶	39	BORSODI L. LÁSZLÓ	
		Kilátások, Székek között, Nem jut át	versek
▶	41	PAPP-SEBŐK ATTILA	
		Horog, Konfirmáció, Tőkehal	versek
▶	43	NAGY KOPPÁNY ZSOLT	
		A masszázsszék	novella
▶	47	KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER	
		Fellegvár, Júliusi sanzon, Késő esti jegyzet	versek
▶	48	SZÉLYES-PÁL DÁNIEL	
		A züllöttség fátyla, Mama	versek
			PAPÍRHAJÓ
▶	51	BERTÓTI JOHANNA	
		Plüssfóka, Kipakolás, Játék a magasban	versek
▶	53	BALÁZS IMRE JÓZSEF	
		Balkáni gerle, Vízirigó, Szajkó, Héja	versek
▶	55	SZŐCS MARGIT	
		Teodóra	gyerektörténet
▶	58	VÁRFALVY EMŐKE	
		Hogyan éljünk túl egy világegést? – Zágoni Balázs: A csillag és a százasos	kritika

		MŰHELY
▶	61	MOLNÁR H. MAGOR Halott vizsla és keresztény Winnetou. Mózes Attila: <i>Megváltásáról</i> tanulmány
▶	69	BENCE ERIKA Erdély mint történelmi tér. A térségi „történelmi” regények tükrében tanulmány
▶	77	HALMAI TAMÁS A harangbeszéd grammatikája – Kányádi Sándor Csángó <i>passió</i> című verséről tanulmány
▶	80	SÁNTHA ATTILA Továbbra is dühös visszaemlékezés az Előretolt Helyőrségre esszé
		*
▶	82	BANNER ZOLTÁN Bartók – és az erdélyi textilművészet. <i>Lapszéljegyzetek Zsigmond Aranka életművéhez</i> tanulmány
		SZÍNHÁZ
▶	91	ERDÉSZ ÁDÁM Történelem a színpadon – Székely Csaba: <i>Az igazság gyertyái</i> tanulmány
		FIGYELŐ
▶	97	MAJOR LÁSZLÓ „Mindenben practikái vadnak az Ördögnek” – <i>Magyary Ágnes: Az örök székely</i> kritika
▶	101	BARÁTH TIBOR Az otthon szeretetéről – <i>Fekete Vince: Gyönyörű apokalipszis</i> kritika
▶	105	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF Vers: pucér betűk a megszentelt szavakban – <i>Markó Béla: Kufárok a templomban</i> kritika
▶	108	DÁVID PÉTER Ádáz méreg és éjszín – <i>Tompa Gábor: Hamlet homloka</i> kritika

Az augusztusi bór

Oh el' arch az augusztusi bórben,
a pengamen szavú öbök anyagban,
ment odobenn is minden mordulattan,
és változatlan minden odakénn.

Mondat ragyog: lépje túl valamin.
Ment az élethoz kell az akadály.
Vandásoson szép elméletet gyárt és
magába szív a szemcsés sávapály.

Focimeccset mák évek óta nem
nézek, és nincsen választási év.
Miről beszéljél? Dehűs az idő,
de látszik benne már a szakszék.

Sávapályt zokog fel a zivatar.
A szav nyújtott, rideg esztétasáv.
Ami szép lesz, már pengamen szavú
öbök anyag: felejti érmegét.

Karácsonyi Zsolt

Az augusztusi bőr

Ott él az én az augusztusi bőrben,
a pergamenszerű, örök anyagban,
mert odabenn is minden mozdulatlan,
és változatlan minden odakinn.

Mondat ragyog: lépjek túl valamin.
Mert az élethez kell az akadály.
Varázsosán szép elméletet gyárt és
magába szív a szemcsés szívapály.

Focimeccset már évek óta nem
nézek, és nincsen választási év.
Miről beszéljek? Derűs az idő,
de látszik benne már a szakadék.

Szivárványt zokog fel a zivatar.
A szív nyugodt, rideg esztétasáv.
Ami szép lesz, már pergamenszerű
örök anyag: felejtí önmagát.

Levél haza

Ti, kedves meg nem született gyermekeim,
csak jelzem, hogy mindannyiótokat egyformán
szeretlek. Mind a huszonháromat. Mert
egész pontosan ennyien lennétek, ha nem
költőként, de Dzsingisz Kánként írom
ezt a levelet. Talán ennél is többen.

Mindenesetre, elmondhatom, hogy itt,
a férfikor javában, jó szívvel gondolok rátok.
Ne képzeljétek, hogy bármi földi törvény,
vagy a (fogamzás)gátlás egyre fejlettebb módszerei
tartottak benneteket odafent.

Elmondhatom, hogy a megszületettek
jól vannak, épek és egészségesek. Felnéztek rájuk.
Rátok azonban nem volt felnézni erőm.
Rátok, akik éppen és egészségesen vártátok,
hogy valaki, éppen én, adott időn át
felnézzen és szeressen benneteket.
Nem néztem fel, nem szerettem eléggé.

Mert fordulnak a régi évszakok,
tudom, hogy búcsúzkodni kell.
Ezentúl nem látjuk egymást többé.
Még egy évszak, és más férfiak nyomát
figyelve moccantok egy ágon,
néztek tükörbe égi kútkávák pereméről.

Ti, akik egykor annyira szerettetek volna,
ne nézzetek utánam, felejtsetek el.

Üzött

Miért hozzám jöttök, ha eltaszítottak,
összekentek sárral, korommal,
és nem maradt senki, aki befogadna?

Gyávák, kik féltek eldobni mindent.
Állni, ahogy én állok köztetek.
Keresztmen, némán, örökre.

Gyónás

Egy Pessoa-sorra

A lélek fáradt volt, öreg,
maga feküdt a koporsójába.
Eleget tesztek a meghívásnak,
nem éltem büntelen.

Mi okozta dermedtségemet,
kire is vártam annyi sok éven át?
Miként lehet, hogy csak árnyékát láttam,
és beleszerettem?

Körbe és körbe,
nem juthattunk ki a labirintusból.
Hiába vártuk a fény felé vivőt,
saját szörnyeink tartottak fogva.

Belül

Önmagukat zárták magukba,
eltorlasztották a kijáratot.

Hallgasd, az élet ajtónk előtt áll,
csalogat hamis ígéretekkel.

– Vagyok az út, ki téged választott. –
Hová vezetne.

Vándor

Hová indultam a könnyebbik úton?
Ti, akiket nem leltem sehol,
űzzétek messze a közelgő éjszakát.

Túl

Kik átjutottak, emlékeznek ránk.
Szél jár, süvít a hófödte dombokon.
Nekifut újra és újra a hegynek.

Itt túl minden ellenetek van.

Árvák

Aki minket bezárt, vigyáz ránk.
Félelmeink juttatták trónra.
Senki másunk nincs.

Időjárás-jelentés

Alig volt tél az idén. Hajdanán
hogy recsegett a hó! Fel-felsőhajtunk.
Ma már a szél sem csípi ki az arcunk.
Az ablakon sincs jégvirág. Talán

kisebbség voltunk, míg a hó nagyobb?
Dehogy. Bár tényleg másak az arányok,
ha néha innen mégis odalátok.
Viharra vágyni? Szélfúvásra? Sok

fázós emlékre? Hogy majd a fehér
előbb-utóbb megint derékig ér?
És hogy ismét megküzdhetünk a faggyal

hazafelé sietve? Nem lehet.
Legfeljebb álmomban hevítenek
félelmeim. Már a rossz sem marasztal.

Esztétika

Összegereblyéltük a száraz lombot.
Fáradt fűben sok rozsdabarna folt.
Messze a nyár. De ami tarka volt,
egyszínű ismét. Szorgalmas bolondok

vagyunk. Nem hagyjuk nyugodtan enyészni
a holtakat. Folyton szétválogat
a fennvaló is minket. Mert sokat
teremt, hát pusztít is sokat. Nézi,

hogyan meddig hagyja még. Szébb a halál
az életnél. Akkor mozog, ha áll.
Nem rothad, csak átöltözik naponta.

Jól érzem magam, hogy él majd tovább
a tartalom. Hiszen nincs ostobább
reménység, mint a halhatatlan forma.

Keserű tudás

*Balázs Imre: Pietà, 1987
olaj, vászon, 52×70 cm,
magángyűjtemény*

Első látásra szinte érthetetlen.
Halottfehér, de ifjú Mária,
akinek végig kell még járnia
a szeretet poklát? Élettel telten

fekszik ölében Jézus. Mintha álom
lenne a hunyt pillák mögött csupán.
Születés előtt és halál után?
Szakállas kisdéd? Ezen az arányon

már nem változtat semmi. Keserű
minden tudás. Jobb az óvatlan derű.
Igen, boldogok a lelki szegények,

mert nem volt bennük félelem soha.
Feltámadnánk mi is, de nincs hova,
a Máriák itt mind halottfélérek.

Poljot '89

Amikor bevonultam,
megkaptam nagyapám karóráját.
Aranszínű volt, aranyra nem futotta,
fényes szíja szorosan ölelte csuklóm,
mint egy határozott ígéret,
miszerint az idő mindent túlél.

Fekete számlapján arany római számok,
mintha őrizné a múltat,
a csak általa ismert pillanatokat.
Másodpercmutatója szelíden lépkedett,
azt üzente: csak semmi sietség,
hiszen mindenre van időnk.

Lövedék hasított felém,
lecsapott sisakomra, elpattant róla,
és én feküdtem eszméletlen,
(mintha) megállt (volna) minden.
Aztán egy angyal megnyomta
a „reset” gombot,
újraindultam, szemem kinyílt,
kiköptem egy marék földet,
beszívtam az égett lőpor füstjét,
vér dobolt fülemben.

Kezem karórámat kereste,
mégis mikor vagyok,
ám a mutatók nem mozdultak többé.
Az idő kettészakadt:
én itt maradtam,
lélegzetemmel számoltam a másodperceket,
ám az órák elnémult,
akár nagyapám,
akinek múltja és jelene ekkor ért véget
utoljára és visszavonhatatlanul.

Továbbmentem, tovább kellett,
de immár egyedül, támasztalanul,
érezve, hogy valami
bennem is megállt.

Az idő pedig végleg elveszett.

Leánykérő (2023; akril, vászon; 90×90 cm)

Az örökség

Hányszor elképzelttem már az utóbbi időben, hogy leszálok itt. S most, hogy végre rászántam magam, mégis olyan valóságértlennek tűnik ez az egész. Mintha álmodnék, s közben tudnám, hogy álmodom. Miközben szoktatom magam a valósághoz, a vicinális továbbdöcög a keskeny nyomtávolságú vágányon, s eltűnik a vasúti híd utáni kanyarban. Helyesen döntöttem-e, mardos a kétség. Lehet-e másodkézből származó emlékekből hitelesen összerakni a múltat? Töredékekből hibátlanul rekonstruálni a széthullott egészet? Egyáltalán volt-e valaha is egész, vagy csak ennek az illúziója élt a régiek fejében?

– Van egy szál cigije? – szólít meg a peronon álldogáló alak. – Momentán kifogytam a muniócióból.

Vékonydongájú, szürke anorákot, kopottas fekete nadrágot viselő férfi. A fejére húzott kapucni alól kíváncsian kémlel.

A dzsekim zsebéből kivesszem a cigisdobozt, s feléje nyújtom.

– Vegye csak el az egészet, úgyis le akarok szokni.

– Kösz – dönt némi habozás után. Rágyújt, a dobozt az anorákja zsebébe csúsztatja, majd cinkosan rám kacsintva elindul a falu irányába.

Nézem, amint szapora léptekkel távolodik, mint akinek hirtelen halaszthatatlan teendője támadt. Pár perc múlva eltűnik a szemem elől. Miért kacsintott rám, töprengek, vagy lehet, hogy csak képzelődtem. Megigazítom az utazótáskát a vállamon, teleszívom a tüdőm a kesernyős őszutói levegővel, és lassan elindulok a nyomában. A csupasz koronájú, szürke égerfák tövében a Küküllő vize zavarosan folydogál. Elhaladok a kétnyelvű helységnévtábla mellett, beérek a faluba. Végre felnézek a bal felől magasodó dombra. A kúria ott áll a dombon, az erdő közelében.

Először egy régi képeslapon láttam, tizennégy évesen, apai nagyszüleim lepusztult Szent Imre utcai lakásában. Délutánonként gyakran kimentem hozzájuk. Miközben nagyanyám a konyha félhomályában tett-vett, zsörtölődött, nagyapa a dohányfüstszagú szobában sakkozni tanított.

Azon az áprilisi délutánon egyszerre esett az eső és sütött a nap.

– Az ördög veri a feleségét – gyújtott nagyapa derűsen egy újabb szűrő nélküli *Carpați*-ra¹.

A megsárgult fekete-fehér képeslap a sakkdoboz fölszakadt papírbéléséből csúszott ki, amikor felnyitottam, hogy a bábukat az asztalra rakosgassam.

– Mi ez? – mutattam nagyapának.

– Semmi – kapta ki kezemből a képeslapot, s a hamutartó fölött cigarettája parázsló végéhez tartotta. Döbbsen figyeltem, amint a kép széle felizzik, s lángra kap. A sercegve égő fényképet nagyapa a kerek üvegtálcába ejtette, ahol pillanatok alatt hamuvá enyészett.

Akkor nyertem először ellene. De nem örvendhettem felhőtlenül a győzelmemnek, mert a váratlanul előkerült képeslap közrejátszhatott benne. Nagyapát higgadt, kedélyes, jó humorú embernek ismertem, akivel mindenről lehetett beszélni. Mitől akadhatott ki? Miért vágta rá mindenféle magyarázat nélkül, hogy *semmi*, ha mégis gondosan elrejtette a képeslapot? Mert ki más tehetné volna? A sakk-készlet az övé volt. Hányszor eldicsekedte már, hogy a Református

1 Népszerű, olcsó, román cigarettamárka. 1931-2010 között gyártották.

Kollégium végzős diákjaként nyerte egy középiskolai bajnokságon. Az intarziás sakkdoboz a harminckét lakkozott, művészien megmunkált bábuval kirítt a roskatag, szoba-konyhás lakás ócska berendezési tárgyai közül.

Hazafelé menet elhatároztam, hogy kiderítem az igazságot. Szenvedélyes Dumas- és krimiolvasó voltam. A rejtélyek megszállottja. Ez a képeslapügy azonban túlnőtt a romantikus és bűnügyi regények képzeletbeli világán. Valódi titok volt, igazi kihívás, amely, úgy éreztem, személyesen érint, s addig nem nyughatom, amíg a végére nem járok. Annak rendje és módja szerint kikérdeztem a szüleimet, akik tagadóan rázták a fejüket, ők bizony semmiről sem tudnak. Nagyapád egész életében haszontalan dolgokat gyűjtött, vont vállat bosszúsán nagyanyám, akinél utoljára érdeklődtem. A véletlennek köszönhettem, hogy pár hét múlva közelebb kerültem a rejtvény megfejtéséhez. Azon az estén a szokásosnál később értem haza. Sötétben lopakodtam be a házba. Apám és anyám a belső szobában halkán beszélgetett. Önkéntelenül a résnyire nyitott ajtóhoz osontam. Már ágyban voltak. A munkahelyi problémáikat osztották meg egymással. Aztán elhallgattak. Már azt gondoltam, hogy elaludtak, amikor újból megszólaltak.

– Azt hittem, rég megszabadult tőle... – súgta anyám.

– Én is – sóhajtottá apám. – Úgy látszik, nem vitte rá a szíve.

– Csak baja ne származzon a fiunknak belőle – aggodalmaskodott anyám. – Láttad, hogy mennyire érdekli a dolog...

Újból elhallgattak. Egy ideig váraкоztam, aztán kilopóztam a szobámból, majd határozott léptekkel visszatértem, és fölgyújtottam a villanyt.

– Hol voltál? – szólta át anyám.

– Biliárdoztam a haverokkal a *Che Guevarában* – vágtam rá, mert az estét tényleg a Kornis Dániel utcai ifjúsági klubban töltöttem.

Lefekvés után még sokáig nem hagyott aludni a gondolat, hogy igenis igazam volt, nekem is közöm van a titokhoz, amit mindenáron el akarnak hallgatni előlem. Az pedig, hogy a megismerése veszélyt jelenthet számomra, még jobban feltűzelte a kíváncsiságomat. Többé azonban nem kérdezősködtem. Az elharapott szavakra figyeltem, a félbeszakadt mondatokra, a beszélgetés közben hirtelen beálló csendre. Így derült ki, hogy apai felmenőim, a Rugonok múltja kényes téma a családban.

Nagyapa vasárnaponként nálunk ebédelt. Kifakult szürke öltönyében, ami fölé ősztől tavaszig hosszú, kopottas fekete kabátot vett, csokornyakkendősen, karján tigrisfejes sétabotjával pontban háromnegyed egykor érkezett. S ha nagyanyám távolmaradásának okáról kérdeztük, mindig ugyanazt mondta. Sajnos Lídiát újból gyötri a migrén, szegény az ágyat nyomja. Ezek a közös ebédek a kölcsönös udvariaskodás jegyében teltek, kimérten, unalmasan. Június első vasárnapján aztán megszakadt a hagyomány.

– Már bánom, hogy elégettem a képeslapot – fordult felém a cikóriakávés felszolgálása közben nagyapa. – Ideje, hogy felfedjük előtted az igazságot.

Csak úgy áramlottak belőle az évek során kényszerűségből felgyülemlt szavak. Így tudtam meg, hogy a Rugonok családfája a 17. század elejéig vezethető vissza. Hogy felmenőim között jóra való, megbecsült emberek voltak. Jogászok, tanárok, mérnökök, mezőgazdászok. Még egy író is, aki szerint a képzelet oly természetesen gyökerezik a valóságban, mint testben a lélek.

– A képen látott kúria anyám, Rákhel hozománya volt – folytatta nagyapa. – Gáspár dédapád a házasságkötésük után költözött oda. Három gyerekük született. Két öcsémet, Józsefet és Boldizsárt az első világháború vége felé elvitte a spanyolnátha. A kúria rám maradt volna, de zavaros idők jöttek, a kommunisták hatalomra jutásakor osztályellenségnek bélyegeztek, vagyonukat elkobozták, és kitelepítettek. Dédanyád és dédapád meghalt közben, s apád már nem ott nőtt fel. Születéskor úgy döntöttünk, hogy mindezt titokban tartjuk előtted, amíg csak lehet,

de talán jobb lett volna, ha kiskorodtól fogva cseppenként csöpögtetjük beléd az igazságot. Így most egyszerre zúdult a nyakadba...

– Adj' isten! – szól rám egy érdes hang. A rovátkolt arcú vénember tucatnyi hasonló korú, népviseletbe öltözött nő és férfi társaságában a világháborús emlékmű előtt toporog.

– Jó napot! – a hangom idegenül cseng, de ők ezt nem tudhatják.

– Az ünnepség a déli harangszó után istentisztelettel kezdődik – bök az öregember csontos mutatóujjával a háztetők fölött fehérülő templomtorony irányába. – Mi is oda igyekszünk, csak előbb még pár csoportképet csinálunk a falu honlapjára.

– Az jó – válaszolom sután, és továbbindulok.

Körülöttem láthatatlanul zsongtak a bogarak. A falevelek közt átszüremlő júniusi napfény az arcomra vetült. Lábam előtt az áttetsző folyóvíz alig érezhetően fodrozódott a keskeny mederben. Először jártam itt, pedig csak hét kilométernyire volt a várostól. Jöhettek volna a naponta kétszer közlekedő személyvonattal is, de én ki akartam élvezni a születésnapomra kapott *Tobánnal*² járó szabadságot. Az igazi vakáció csak ezen a hétvégén, a sikeres líceumi felvételi után kezdődött számomra, s úgy döntöttem, hogy ezzel a felfedezőúttal ünneplem meg. Pár percnyi pihenés után fölkászálódtam a vízpartról, s továbbkarikáztam, át a falu néptelen utcáin, fel a dombtetőre. A nagypa emlékezetében őrzött fehér, földszintes, letisztult formájú épület az évek során szürkessé koszolódott. Kitért ablakaival, repedezett homlokzatával, beszakadt tetejével száralmas árnyékává vált hajdani önmagának. A biciklit egy fa törzséhez támasztottam, s beléptem a panaszosan nyikorgó, rozsdás kovácsoltvas kapun. Rózsafákkal szegélyezett út vezetett a verandáig. Álomban még most is érzem az illatukat, hiába tudom ébren, hogy ez képtelenség, visszhangoztak bennem nagypa szavai, miközben átvágtam a gazzal benőtt udvaron. A veranda sakktabla mintázatú padlózatát több helyen feltörték, kincset, ékszeres dobozokat kereshettek alatta. A helyiségeket kirámolták, a repedezett falak között vakolatdarabok borították a földet. Összeszorult szívvel bolyongtam a pusztulásra ítélt házban. Visszafelé jövet a kapunál tömzsi, rozsmárbajsú milicistával találtam szemben magam.

– Mit keresel itt?! – rőffent rám.

– Semmit – hebegtem.

– Akkor mire vársz?! – lépett felém fenyegetően.

Úgy képzeltem, bármi történjék is, nem hagyom magam. Ha kell, az ördöggel is szembeállok. Ádáz fogadkozásomból azonban semmi sem lett, szó nélkül elhúztam onnan. Napokig gyöttrődtem gyávaságom miatt. Aztán megnyugodtam. Nincs miért szégyenkeznem, hősködéssel csak bajba keveredtem volna. Úgy kell viselkednem, mint aki behódolt, hogy legbelül az marad hassak, aki valójában vagyok. A színlelés életem részévé vált. Négy hosszú esztendőn át igyekeztem kaméleonként beleolvadni a környezetembe.

– Figyelemmel kísértem az iskolai tevékenységedet – állított meg a folyosón tizenkettedik vége felé az igazgató. – Jó úton haladsz, hogy szocialista hazánk példamutató állampolgára váljék belőled...

Tar koponyája, merev tekintete, kemény arcvonásai időtlen kőbálványra emlékeztettek. Hát csak ennyit ért tökéletes álcának vélt alakoskodásom, szorult össze a gyomrom. Milyen mélyen láthatott belém? Vagy csak blöffölt? Esetleg gúnyolódott?

– Elmegyek innen, nem akarom örökös hazudozásban leélni az életemet – közöltem aznap délután nagypával, miközben a bábukat szedegettem le a sakktabláról.

Nagypa mintha mondani akart volna valamit, felemelte a kezét, de aztán csak tövig égett cigarettáját nyomta el a kicsorbult hamutartóban.

2 Román biciklimárka. A Brassó megyei zernyesti fegyvergyárban a kommunista diktatúra idején kezdték gyártani.

Egy hét múlva a szürke napok egymásutánját megszakító váratlan esemény mintha csak azért történt volna, hogy megerősítsen elhatározásomban. Három tizedikes fiút az iskolánkból elkaptak röpcédulák terjesztése közben. Arról, hogy mi volt ezeken, megosztottak a vélemények. Egyesek szerint *Le a kommunizmus!*, ákombákom kézírással. Mások úgy tudták, hogy a francia forradalom *Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!* hármas jelszavát ragasztották újságokból kivágott nagybetűkkel a papírlapokra. Akadtak olyanok is, akik azt állították, hogy semmi sem volt rájuk írva, az üres lapok terjesztése ártalmatlan diákcsíny volt csupán. A Művelődési Ház nagytermében tartott nyilvános tárgyaláson a liceum tanári karának és valamennyi diákjának részt kellett vennie. A kopottas fekete színpad közelében ültem, tisztán láttam, hallottam mindent. A röpcédulák tartalmára azonban ekkor sem derült fény. Csak a lepecsételt kartondobozt láthattuk, amiben állítólag ott volt az összes. Kopaszra nyírt diáktársaink színtelen hangon vallottak bűnösségükről, gépiesen ismételve, hogy mennyire bánják meggondolatlan tettüket. Két év javítóintézeti nevelésre ítélték őket. Végignézttem a zsúfolt termen, vajon hányan gondolhatták komolyan, hogy a világ legigazságosabb társadalmi rendszerében élnek?

Nagyapa május végén megbetegedett. Köhögött, magas láza volt, annyi ereje sem maradt, hogy felkeljen az ágyból. Tüdőgyulladásal utalták kórházba.

– Ide már többé nem jön vissza – nézett a szűk, macskaköves udvarról kidöcögő mentő után nagyanyám, s a szeme furcsán fénylett.

Igazat mondott, ekkor láttam utoljára életben nagyapát. Halálával az álmaim belengő rózsaillat a semmibe illant, s hátrahagyott emlékei személytelen szavakká silányultak. Mintha sűrű köd ereszkedett volna belém, elbizonytalanodtam, a tehetetlenség bénító érzése uralkodott el rajtam. Ebben a fásult lelkiállapotban érettségiztem, s mentem el arra a háromnapos fővárosi kirándulásra, amit az osztályfőnök még az év elején beígért nekünk, ha sikeresen vizsgázunk. A kis Párizsként emlegetett Bukarest már csak nyomokban létezett. Blokknegyedek betonretegei nőttek a múlt fölé. Utolsó nap megnéztük a Scânteia-házat³, s csoportképet készítettünk az előtte magasodó, behemót Lenin-szobornál. Indulásig maradt háromórányi szabadidőnk. Ki cukrászdába, ki kocsmába, ki áruházba akart menni, egyedül én indultam el vaktában a városban, s fogalmam sincs, miként keveredtem az amerikai nagykövetség elé. Nagyot dobbant a szívem, a bénító köd egyszeriben elillant belőlem. Már tudtam, hogy mit kell tennem, s óriási szerencsém is volt: mielőtt a kerítés előtt járőröző milicista farkaskutyája rám vethette volna magát, a kapun kilépő két öltönyös férfi mellett sikerült berohannom a követség területére.

– Political refugee!⁴ – ordítottam torkaszakadtából a karomat megragadó egyenruhás őrnök, mintha a hangom erősségétől függött volna sorsom alakulása.

Megmotoztak, egy földszinti szobába vezettek, s kihallgattak. Kezdő angol nyelvtudásommal elnyekegtem, amit csak tudtam. Utána beszélhettem telefonon a szüleimmel. Gyere haza, ne félj, nem esik bántódásod, ismételték egymás szavába vágva, de a hangjukból az ellenkezőjét éreztem ki. Másnap már a Vasfüggöny⁵ túloldalán voltam. A kulturális attasé vitt magával a követség repülőgépén, amivel egy bécsi konferenciára utazott. Sosem tudtam meg, hogy miért ment ilyen simán ez az egész.

Pár hónapot az osztrák főváros mellett, egy menekülttáborban töltöttem az amerikai beutazási engedélyre várva, s amikor a Boeing 747-es ablakából végre megpillantottam az éjszaka sötétjében zölden fénylő Szabadság-szobrot, azt hittem, a múlt kísértő árnyai szertefoszlottak.

3 Az 1952-1957 között emelt szocreál stílusú, hatalmas épület a Román Kommunista Párt sajtóközpontja volt. A rendszerváltás óta a Szabad Sajtó Háza.

4 Politikai menekült (angol).

5 Műszaki határzár, amit a második világháború után Moszkva utasítására azért építettek ki Kelet- és Közép-Európa határán, hogy megakadályozzák a szovjet érdekszférába került országok lakosságának Nyugatra menekülését. Az Európa hidegháborús megosztottságára utaló kifejezés Winston Churchill brit miniszterelnöktől származik.

A kicsi, középkori templomban alig egypáran vannak. Az ajtó felőli padsor utolsó padjába ülök. Innen bármikor könnyen leléphetek. A levegőben mész- és festékszag terjeng. A fehér falakon fakó freskótöredékek, a mennyezet fakazettáin élénk színekben pompázó virágok. Miközben nézelődöm, a padsorok megtelnek, a kórus is megérkezik. Vagyunk vagy félszázan, jobbára idős emberek. Valami azt súgja, hogy a szürke anorákos, kapucnis fazonnak is itt kell lennie, de nem látom sehol. Harangoznak. Végre elkezdődik az istentisztelet. A zsoldár után a fiatal, szemüveges tiszteletes a tékozló fiúról beszél. Rám célozna? Hiszen nem is ismer, s a bibliai történet sem passzol hozzám.

Nekem nem volt mit elherdálnom. Minden centért megdolgoztam. Autómosóként kezdtem, pincérként folytattam. Hat évig kereskedelmi cégek házaló ügynökeként jártam az Államokat, aztán beiratkoztam egy ingatlanügynöki képzésre. Mintha csak nekem találták volna ki, gyorsan és könnyen beletanultam a szakmába. A munka mellett azonban nem maradt időm magánéletre, tartós párkapcsolatra. A szüleimről viszont soha nem feledkeztem meg. Rendszeresen küldtem nekik pénzt, csomagot, s amint tehettem, évente meglátogattam őket. Nagymama akkor már nem élt. Apámtól tudtam meg, hogy nem sokkal a halála előtt eladta nagypapa legendás sakk-készletét az ócskapiacon. Az 1989-es romániai változásokat a tévécsatornákon keresztül követtem, s bár az elején – a rendszer véres bukását látva – valamiféle zavaros lelkesedés lett úrrá rajtam, a józan eszemre hallgatva mégsem települtem vissza. A szüleim sem akarták. Büszkéek voltak rám, hálásak a gondoskodásomért, s még mindig reménykedtek, hogy családot alapítok. Nem sokkal a rendszerváltás után, mintegy mellékesen megemlézték, hogy visszaigényelték a kúriát, de kevés az esélye annak, hogy vissza is kapják. Az állam, amit csak tud, megtart magának, vagy átpasszolja a klientúrájának. Igazuk lett, csak hitegették őket. Költözzetek ki hozzám, ajánlottam nekik többször is. Öregek vagyunk már ahhoz az idegen világhoz, hátrították el mindannyiszor a kérésemet. Anyám temetésén a repülőjáratok hétvégi zsúfoltsága miatt nem lehettem jelen. Apám másfél évvel később, ottlétemkor halt meg.

– A múlt az örökségünk része – térít vissza a jelenbe a tiszteletes felemelt hangja. – Ne tékozzoljuk el, ne tagadjuk meg, ne feledkezzünk meg róla!

Az áldást követően a kórus újból rázendít, a zsoldár után negyvennyolcas dalokat énekelnek, s befejezésül a *Himnusz*t. Kifelé jövet többen könnyeznek, az orrukat fűjják meghatottságukban.

A kúria kertjében gyepszőnyeg borítja a földet. A feketén fénylő kovácsoltvas kaputól rózsafákkal szegélyezett ösvény vezet a felújított épületig. Pont, ahogy nagypapa mesélte. Igaz, nincs rajtuk virág, novemberben nem is lehet. Fémhálós, henger alakú, falevelekkel feltöltött kerítés védi törzsüket a fagytól.

– Isten hozta önöket! – köszönt a veranda lépcsőjéről egy díszmagyarban feszítő, fiatalos kinézetű férfi. – A Zenit Alapítvány kuratóriumának elnökeként nagy örömmel tölt el, hogy a restaurált Rugon-kúria avatóünnepségén megtisztelnek jelenlétükkel. Mielőtt végigjárnák a helyiségeket, ismertetni szeretném Átéltető múlt néven futó projektünk lényegét. Másfél éve, amikor hozzáfogtunk a helyreállítási munkálatokhoz, abból indultunk ki, hogy a múlt igazi érték, ahogy ünnepi beszédében a tiszteletes úr is hangsúlyozta. Az igazi értékben pedig hinni kell, mert időtlen. De a hit magában nem elég, tenni is kell érte, példát mutatni a jelen és a jövő nemzedékei számára – hordozza végig a tekintetét rajtunk. – Mi pedig igenis tettünk. Nem csak az épületet restauráltuk, de hosszas utánajárással a berendezés valamennyi meghatározó darabját is sikerült visszaszerezni, bútorokat, használati tárgyakat, festményeket, még ruhákat is – mutat széles mozdulattal az épület felé. – A Rugon-kúriának multifunkcionális szerepet szántunk – folytatja fontoskodva. – Kulturális rendezvényeknek ad majd otthont, de múzeumként is működni fog. Akiknek pedig kedvük támad, megszállhatnak egy-két éjszakára a vendégszobákban. Most pedig, kérem, győződjenek meg munkánk minőségéről, lépjenek be a Rugon-kúria életre keltett múltjába!

Hagyom, hogy a többiek előremenjenek. Semmi kedvem velük sodródni. Ha már ekkora utat megtettem, zavartalanul szeretném a kúriát végigjárni. A sakkmintás padlózatú verandáról önkéntelenül nyugat felé nézek, aztán az órára. New Yorkban most kel fel a nap, s ha nem felhős az égbolt, besüt Central Park melletti lakásomba. Az igazság az, hogy azt a tizenegyedik emeleti kéglit a hatalmas ablakáért vettem meg. Valójában nem is ablak, hanem rögzített üvegfal, ami a keletre néző hálószobát észrevétlenül választja el a külvilágtól. Daphné reggelente meztelenül állt eléje, hozzásimult, nyúlánk, hajlékony testén finom remegések futottak át.

– A napfényel szeretkezem – fordult felém incselkedően mosolyogva, amikor első alkalommal rákérdeztem. – Csak nem vagy féltékeny rá?

Daphné gyönyörű volt. Gyönyörű és flúgos. Valószínűleg soha nem ismerkedtem volna meg vele, ha azon a bizonyos hétvégén nem üti ki magát. Ott feküdt a háztömb mellett este, hosszú, feketén fénylő haja szétterült a fűben, karnyújtásnyira tőle üres viszkisüveg hevert a földön.

– A mentőszolgálatot ne... – nyitotta rám nagy, sötéten csillogó szemét, amikor föléje hajoltam, mintha a fejemben olvasott volna. – Kizárt, hogy a detoxba visszamenjek...

Hihetetlenül könnyűnek tűnt, amikor ölbe vettem, hogy felvigyem hozzám, pedig akkor már nem volt magánál.

– Ne haragudj! – mentegetőzött, amikor másnap reggel felébredt. – Már itt sem vagyok.

Aztán mégis maradt. Lazán, folyékonyan mesélt magáról. Többször elismételte, hogy indián vér is folyik az ereiben, s profilba fordította a fejét, hogy közben finoman ívelt sasorrában gyönyörködhessen. Azt mondta, két éve végzett a New York Egyetem néprajz szakán, s cseroki⁶ ősei hagyományait tanulmányozza. Könyvet ír a törzs hitvilágáról. A hagyomány szerint a tárgyaknak is lelkük van, magyarázta. A világ tele van szellemekkel, kapcsolatba kerülhetünk velük. Ami pedig a piálást illeti, nyugodjak meg, megszűnt az alkoholfüggősége, előző nap engedték ki az elvonóból, a szabadulását ünnepelte meg a közeli bárban. Igen, Daphné már csak ilyen volt. Lehet, hogy ő maga sem tudta, mikor mond igazat, és mikor hazudik – még önmagának is. Három hónapig éltünk együtt. Miközben én ingatlanok adásvételével voltam elfoglalva, ő a könyvén dolgozott. Nem tudom, hogyan csinálta, de esténként mindig akkor nyitotta ki a lakás ajtaját, amikor a lifttel felértem a tizenegyedikre. Éjszaka aztán mellém bújt az ágyban. Ő diktált. Lassan, ráérősen szeretkezett, nem engedte, hogy elsiessen. Volt, amikor csak beszélgettünk. Semmiségekről, mint akik már régóta ismerik egymást. Máskor meg, mintha kisgyerekek lettem volna, indián altatódalokat dudorászott a fülembe. Aztán egy este zárt ajtó fogadott. Daphné befejezte a könyvét és lelépett. A számítógép mellett egy CD hevert az asztalon, *Ha mégis hiányoznék* volt ráírva filctollal. Cseroki énekek, mondák, ráolvasások voltak rajta. Párszor lejátszottam, de Daphné nélkül semmit sem ért az egész. Reggelente egy ideig még arra ébredtem, hogy ott áll az üvegfalhoz simulva. Nyúlánk testén mintha áthatolt volna a napfény, incselkedő hangját is hallani véltem, de mindez káprázat volt csupán, a hiány okozta illúzió.

Daphné után maradt minden a régiben. A megfeszített munkatempó, a hébe-hóba összejövő egyéjszakás kalandok. A hatvanadik születésnapomon döbbsentem rá, hogy eltelt az idő. Lazítottam a gyeplőn. Sosem gondoltam volna, hogy várni fogom a nyugdíjazásomat. Pedig így történt. Hatvanöt évesen mentem nyugdíjba. A magánnyugdíjamat s a banki számlámon felgyűlt tartalék gondtalan életvitelt biztosított számomra. Úgy terveztem, hogy eladom a lakásomat, és átköltözöm a kellemes éghajlatú San Diegóba, de a Csendes-óceán partján nyugágyakban rostoló emberroncok láttán megriadtam. Én még nem tartok itt, akár tíz évet is letagadhatok az

6 A cseroki (cherokee) észak-amerikai indián törzs, az európai hódítás idején a mai Egyesült Államok keleti-délkeleti részén éltek. Nagy részüket az 1800-as évek elején erőszakkal a mai Oklahoma területére telepítették. A 2000. évi népszámlálás szerint több mint 300 000 fővel ez a törzs volt a legnépesebb az USA-ban hivatalosan elismert 563 indián törzs közül.

életkoromból! Pár hónapig jól elvoltam, élveztem a rendhagyó szabadságot. Aztán egyik napról a másikra elegem lett belőle. Napközben nem találtam a helyem, esténként, lefekvés után sokáig forgolódtam az ágyban, s amikor végre elaludtam, szinte mindig a kúriáról álmodtam. Reggelente kimerülten ébredtem, mintha éjjel le sem hunytam volna a szemem. Egy idő után az álmaimban érzett szorongás, mint sebből szivárgó vér a gézkötésen, átszüremlett a nappalaimba is. Hiába győzködtem magam, hogy ezeknek a zavaros vízióknak semmi közük az én rendezett életemhez, a kúria lassan, megállíthatatlanul a rögeszmémé vált. Hányszor, de hányszor elképzelttem, amint a falu határában leszállok a vicinálisról, hogy elinduljak a kúria felé. Aztán már nem bírtam tovább, és a neten rákerestem a falu honlapjára. A kúria láttán fájdalommat dobant a szívem. Olyan volt, mint nagypapa régi fekete-fehér fotográfiáján, csak éppen színesben. Alatta egyetlen mondat: *A restaurálási munkálatok tervszerű kivitelezése után a műemlékké nyilvánított épület avatására három nap múlva, november 12-én kerül sor.* Szerencsém volt, sikerült jegyet váltanom a KLM Királyi Légitársaság másnap induló budapesti járatára. Pestről Intercityvel utaztam Segesvárig, s onnan a vicinálissal a faluig.

Ideje pontot tenni a végére, fordulok el a szürkén derengő égbolttól, és belépek az ajtón. Már nem érdekel, hogy vadidegenek vannak körülöttem, lassan, kritikus szemmel vizsgálódva végigjárom a kijelölt útvonalat az előszobától, az ebédlőn, a konyhán, a nappalin és a hálósobákon át a könyvtárszobáig. Közel harmincévnyi ingatlanügynöki tapasztalatom alapján el kell ismer-nem, a zenitesek profi munkát végeztek. Korhű és ízléses itt minden, ahogy nagypapa mesélte. Az üvegajtós könyvszekrényekkel, kerek asztalakkal, zöld ernyős olvasólámpákkal és öblös bőrhuzatú fotelekkel berendezett könyvtár falán egy szakállas, karakteres arcú férfi mellképe függ. Közelebb lépek hozzá. A felirat szerint a sötét tónusú olajfestmény Rugon Gáspár dédapámat ábrázolja. Tekintetét mintha szomorúság árnyékolná. Őrála jóformán semmit sem mondott nagypapa. S eddig képet sem láttam róla.

– Gyerekként személyesen ismertem Gáspár urat – totyog mellém egy kopasz, roskatag aggasztán.

Utánaszámolok. Ha igazat mond, akár százszentdős is lehet.

– Milyen ember volt?

– Kosárfonásra tanította a falubelieket – húzódik vigyorra fogatlan szája, de mielőtt tovább faggathatnám egy szikár, feketebe öltözött öregasszony a fülébe sugdosva kivezeti a szobából.

– Bertalan bácsi a falu memóriája volt, de mostanra már csak emlékfoszlányok maradtak benne – állít meg kifelé jövet az alapítvány elnöke. Közélről nem olyan fiatalos, mint amilyennek a veranda lépcsőjéről látszott. Szőke hajába ősz szálak szövődtek, homloka ráncoktól rovátkolt, tekintete fáradt, mint aki már túl sokat látott.

– Ön nem idevaló – vált témát az utazótáskámra mutatva. – Nincs kedve a kúriában tölteni az éjszakát? Első vendégként nem kell fizetnie. Tessék, ez nyitja a könyvtár melletti vendégszoba ajtaját – nyom a kezembe egy finoman kimunkált kulcsot. – A nevét és a benyomásait, kérem, írja majd be a vendégkönyvbe.

Ott állok kezemben a kulccsal, s ahelyett, hogy megmondanám, ki vagyok, beleegyezően bólintok.

– Nekem sajnos most mennem kell, még rengeteg papírmunka vár rám – nyújt kezét. – Viszlát, jó szórakozást!

Vajon a véletlen játék volt ez, nézek utána, vagy igenis tudja, hogy ki vagyok, és csak gúnyolódott velem, amikor azt mondta, jó szórakozást.

Miközben a látogatók kifelé szállingóznak a kúriából, az épület mögé kerülök. A kovácsoltvas kerítésen túl fehér márványtáblás sírkő magasodik. Jó nagyra tervezték, hogy nemzedékek sora férhessen el rajta. Apai ágról négy név van rávésve: a dédszüleimé és spanyolnáthában elhunyt

fiaiké. Visszamegyek a kúria bejáratához. Közben értesíthették az őrt, hogy itt éjszakázom, a cingár, sötétkék egyenruhás emberke udvariasan fogad, a vendégszobáig kísér, majd magamra hagy.

Elfordítom a kulcsot a zárban, benyitok. A szoba berendezése puritán, az egyetlen bútordarab, ami kitűnik a többi közül, az ablak előtt álló légies vonalú szekreter. Kék bársonyborítójú vendégkönyv van rajta, antik töltőtollal. Hirtelen ólmos fáradság nehezedik rám, az utazótáskát a földre teszem, leveszem a dzsekimet, s az ágy szélére ülök. A legszívesebben ledőlnék, de most nem lehet. Erőt veszek magamon, felállok, és kilépek az ajtón. Fel-alá sétálok a kúriában, végigsimítok az antik bútorokon, az előszoba nagy tükrét fürkészem, a nappali faliórájának ketyegését hallgatom, belelapozok egy 1900-as kiadású világtaszba, s följe hajolva beszívom a megsárgult lapok ódon illatát. De hiába minden igyekezetem, a korhűen restaurált helyiségek a fizikai valóságukon túl semmit sem jelentenek számomra. Ugyan mire vártam?! Hogy megelevenednek a boldog békeidők?! Hogy otthon fogom érezni magam az elődeim által belakott térben, az általuk használt bútorok, berendezési tárgyak és személyes holmik között?! Nincs itt mit keresnem, az *Átéltető múlt* projekt jól hangzó reklámfogás csupán. Már szürkülődik, az árnyak megnövekednek, szétindáznak körülöttem. Felgyújtom mindenütt a villanyt, hogy elűzzem őket. Megkordul a gyomrom, jó lenne valamit enni. A konyhában, kamarában nincs semmi harapnivaló. Egy múzeumban miért is lenne? Megezek az utolsó szendvicset, amit még az Intercity étkezőkocsijában vettem, s iszom egy pohár vizet a konyhai csapból. A nappali faliórája közben elüti a hetet, még korai lefeküdni. Beállítom a telefonom ébresztőjét reggel ötre, le ne késsem a háromnegyed hatkor érkező vicinálist, és visszamegyek a könyvtárszobába. Az atlaszokon, lexikonokon, enciklopédiákon, történelemtudományi és mezőgazdasági szakkönyveken kívül szépirodalom is van bőven. Magyar és világirodalmi klasszikusok, szerzők szerint csoportosítva. Leemelem a polcra a *Monte Cristo grófját*, és beülök az antik cserépkályha melletti fotelbe. Pár oldal után neszezést hallok, felkapom a fejem. A szemközti könyvszekrényénél, mintha a könyveket rendezgetné, egy férfi áll háttal nekem. Hogy nem vettem eddig észre?! A termete, a test- és fejtartása alapján ezer ember közül is felismerném. Csak a kifogástalan fekete öltöny nem talál hozzá. Lassan felém fordul. Döbbsen meredek az ősz szakállas arcra. Nem, ez nem nagypapa, Gáspár dédapám áll velem szemben!

– Hát mégis eljöttél – méreget kíváncsian.

– Miért, nem kellett volna?! – vágok vissza dacosan. Biztos vagyok benne, hogy álmodom, s kimondhatom azt, amit gondolok. – Ha tudni akarja, csak egy napra jöttem, s a vonat- és repülőjegyet is lefoglaltam visszafelé.

Ellép a könyvszekrénytől, leül a szemközti fotelbe.

– Olyan vagy, mint a fiam – szólal meg újra.

– Maga meg majdnem olyan, mint ő – állom fürkésző tekintetét.

– Éles eszű, jóra való gyerek volt – sóhajt fel ellágyultan. – Eminens diák a kollégiumban. Sakkban meg különösképpen tehetséges. Érettségi után a kolozsvári egyetem jogi karára iratkozott. Aztán másodéves korában váratlanul megváltozott – folytatja hangjában szomorúsággal. – Elhanyagolta a tanulmányait, nem tette le a vizsgáit, s az első szemeszter végén otthagya az egyetemet. Abban az évben tört ki az első világháború, fogta magát és önkéntesnek jelentkezett a Monarchia hadseregébe. A kiképzést követően a tüzéreknel szolgált a fronton, tartalékos főhadnagyi rangig vitte. A háború után elintéztem, hogy egy jó nevű közjegyző barátom irodájában dolgozzék, de nem fűlt a munkához a foga. Kártyázott, kaszinózott, sakkversenyekre járt. Az életet játéknak tekintette. Derogált neki dolgozni. Igát vonni, ahogy ő maga gúnyosan mondta. Jó néhány szeretője volt, finom úri nők és feslett erkölcsűek egyaránt, hogy aztán a szomszéd falu kántortanítójának a lányát vegye feleségül. Túl a negyvenen a második világháborút is végigharcolta anélkül, hogy egy haja szála is meggömbült volna. Aztán a végzet utolérte, a kommunisták

hatalomra jutását követően életművészből szürke kistisztviselő lett. Haragudtam rá, és ugyanakkor fájt a szívem, hogy eltékozolta az életét...

– Igazi nagyapa volt! – vágok a szavába. – Nélküle nem az lennék, aki vagyok.

Éles, kitartó csengőhangot hallok. Riadtan mozdulok, az álom kiillan belőlem. Már emlékszem, a telefonom, jelzi, hogy öt óra. Kikapcsolom az ébresztőt, felállok a fotelból, és a könyvet visszateszem a polcra. Még egyszer felnézek dédapám portréjára, inkább sajnálom őt, mintsem neheztelek rá az álmomban mondottakért. Aztán átmegek a vendégszobába, felveszem a dzsekimet, vállamra akasztom az utazótáskámat, és kilépek a kúria ajtaján.

Kint dermesztő hideg fogad. Az égen apró ezüstpontokként lüktetnek a csillagok. Lemegyek a főútra, elhaladok a kétnyelvű helységnévtábla mellett. A csupasz koronájú égerfák tövében a Küküllő vize sötéten folydogál. A vonatmegálló peronja kihalt. Türelmetlenül sétálok fel-alá a töredezett betonlapokon. El erről a helyről minél hamarabb! A vicinális szerencsére pontos időben érkezik. Már a vagon hóharmattól fénylő lépcsőjén a lábam, amikor hátulról megszólítanak. A szürke anorákot, kopottas fekete nadrágot viselő, vékonydongájú fazon az.

– Várjon, ez a magáé, itt ne hagyja! – nyom a kezembe egy kifakult műanyag szatyrot, s már megy is tovább.

Megsárgult újságpapirosba csomagolt lapos tárgy van benne. Beülök egy üres fülkébe, kibontom a spárgával átkötött csomagot. Ütött-kopott, repedezett intarziás sakkdoboz volt belecsmagolva. A nagyapáé. Felnyitom a tetejét. A művészien megmunkált bábuk épek, fényesek. Mintha csak arra várnának, hogy kézbe vegyem, s felsorakoztassam őket a sakkasztalán.

De nekik csak keveset, mert fognak tőle, itt várom,
ha nem kell épp semmilyen feladatot elvégezniem,
míg nagyanyám imádkozik a lépcsőkön, minden
harangszókor imádkozik, míg én várok, fekszem,
hasalok, és el-, és nézek a Borvíz-pataka irányába,
Borcsa Jóska bácsiék felé, onnan kell érkeznie mindjárt,
valamikor, mert ilyenkor szokott, amikor nagyanyám
is imádkozik harangszókor, dél körül szokott, amikor
a kicsivel, és időnként a naggyal is húzzák a falu
közepén, amikor valaki meghalt a faluban, de ez
engem nem érdekel, hogy megint *meghala* valaki,

Mondja nagyanyám, vajon ki, fehérnép kell legyen,
mert a kicsikével húzzák neki, a Puzsi felé is nézek,
az is patak, vékony, cérnavékony, mint egyébként
a Borvíz-pataka is, mindegy, nem számít, ezek vannak
itt nekünk, mert onnan jön mindjárt keresztanyám,
a postás, és hozza a levelemet, onnan, Boldizsár
Józsi bácsiék felől, Cucáék felől, mindjárt ott lesz
a Cucáék, de előtte a Szalló Misi bácsi házánál és
hozza, mondom magamnak, mormolom magamban,
mint az imádságot nagyanyám, mint az imádságot
én este, lefekvéskor, hogy segíts meg, segíts meg,

Hozzad a levelet, a levelemet, s ha nem ma, akkor jó,
akkor holnap, vagy holnapután, vagy még azután
valamikor, akkor is jó lesz, csak hozzad, biztosan
hozzad, hozd el, kérlek valamikor, jövő héten akkor,
vagy jövő hónapban, vagy legalább ősszel, akkor,
igaz, iskola van, de nem baj, és pityóka szedni is
kell járni, de az se baj, csak hozd el biztosan a télen,
tavasszal, vagy legalább jövő nyáron, akkor legalább,
mert akkor is itt leszek, itt fekszem, és itt várom,
hogy igen, hogy jó-e, hogy igen, hogy jó-e, hogy jó...

A környék védjegye

Gyalogoltunk a Józsiás park mellett, a későbbi kilencperces park mellett L.-el, a szektoristával, az IGO egykori munkatársával, a lakásgazdálkodási vállalat irodistájával, aki akkor a barátom volt, gyalogoltunk, sétáltunk a park mellett, a pionírház felé, vagy már el onnan, nem emlékszem, csak arra, hogy megvolt még akkor az a két nagydarab tölgy a családorvosi rendelők előtt, a régi, patinás ház tornáca, ámbitusa előtt, szinte ráborulva árnyékával arra a csodaszép régi házra, amit valakitől elvettek,

államosítottak, most pedig családorvosi rendelők vannak benne, de most nem is ez a régi ház, nem is a két csodálatos tölgy, amit, mindkettőt kivágatott a tanács az embereivel, hogy miért, nem tudjuk, de ki, és nem is az azóta odatelepedett, a park fáin fészkelő, vijjogó, csármáló, több tucatnyi egyedet számláló varjúcsapat a fontos, akiket nem tudnak semmivel eltávolítani már a fákról, mert ott vannak minden ősszel, tavasszal ott költenek, ott csármálnak, hangoskodnak, hanem az, amikor, még annak a

barátságunk a kezdetén ott sétálunk ketten, és egyikünk, (én) mindenféléről beszélgetve, hogy miért, nem tudható, de elkezd rettenetesen sírni, ömölnek, patakzanak a szeméből a könnyek, a könnyei, zokog, sír, szinte bruhaházva, spriccelnek a könnyei, mintha csak az jutna az eszébe, ami akkor és ott, még nem juthatna egyáltalán az eszébe, mintha attól, hogy... mintha előre látná, érezné, amit akkor és ott sehogyan sem lehetett, nem tudott volna, hogy az a tölgy, hogy az a ház, hogy az a park, és a varjak, és azok a fák mind,

hogy azok is, de hogy igazából ők is, illetve ők sem, akik akkor még, és akkor még ott, együtt, igen, még úgy, és még fiatalok, és még előttük van, amiről akkor még csak sejtésük sem lehet, és sír és zokog, és potyognak a könnyei, mintha látná onnan, mintha csak előre pillantana, amikor már, amikor sok-sok év után visszatér, és ott sétál egyedül, és nincs már az az illat tavasszal, mert az a két tölgy, az a ház sincs, legalábbis úgy, se a varjak, se a park, se a fák, se ők, nincs már, se semmi már úgy, igen, sehol...

Abszolút zöld

(a fenyves)

Csodálatos, mélyzöld szurdokok fölött,
borostás talajban, sűrű fenyvesekben
keskenyedő ösvény vezet a magasba.

Hajnalhasadáskor harmat lepi e tájat,
a szűrt fény lassan áttör a lombkoronán,
a túlevelek közt a Nap épít katedrális.

Az erdő szívében mi él, lélegzik,
csendjében párolog és melegszik,
gyantaillatú szél öleli a hegyoldalt.

Árnyék vetül a mohalepte kövekre,
gyökerek közt az avarszőnyegben
meghúzódozó álmokat vigyázza a föld.

A nesztelenség halk dallammá érik,
fogynak a lépések, összezárnak az ágak:
mégsem ér véget az út,
itt kezdődik.

(a barlang)

A smaragdmassza ritmusra hullámszik,
és ez a néma zsongás mint zongoraszólam,
egyszerre nyugodt és vad. Odébb egy
barlang nyílása, ásító andezittömb,
tátott száj: akár egy csavargóé,
ki éppen macskakőre harap
– koccanó fogak, repedő zománc.
Csendéletszilánkok pillanata
egy tarkórúgás bakancstalpa nyomán.

Szervraktár

(Részletek egy készülő kötetből)

*„elsorolja
testének
kimeríthetetlen gazdagságát*

*a máj kopár hegyeit
az étkek fehér szurdokait
a tüdők zúgó ereit
az izmok édes halmait
az epe és vér tavait s hullámlásait
a csontok hideg szelét
az emlékezet sója felett”*

(Zbigniew Herbert – Weöres Sándor:
Apollo és Marsyas)

Bevezetés: 1,1-3

1¹ Ezek annak a könyvnek az igéi, melyeket László, Lőrinc fia – ő Dénesnek volt a fia, ő meg Dánielnek volt a fia, ő meg Ferencnek volt a fia, ő meg Mihálynak volt a fia – sugalmazott² a halála utáni esztendőben fiának, II. Lászlónak itt, Székelyföldön, az Olt vize mellett,³ Mindszent havának hetedik napján, abban az időben, amikor még javában dúlt az orosz–ukrán háború.

„Kétkönyv” Lajos: 44,1-9

44¹ Ne csodálkozz, fiam, az Úr könyvek iránti elfogultságán, neki is van gyenge pontja, egyesek „Kétkönyv” Lajosnak becézik,² felsorolhatatlanul sok neve közül ez az egyik, mert állítólag mindössze két könyvet teremtett: a világot és a Szent-

írást,³ szóval Isten ebben a könyves kérdésben is teljesen más, mint amilyen én voltam,⁴ emlékszel, ugye, hogy otthon – félig viccesen, félig komolyan – el akartam égetni az összes könyvedet!,⁵ na de ki keresztelhette el Istent „Kétkönyv” Lajosnak?, bárhogy töröm a fejem, nem jut eszembe a fickó neve,⁶ hoppá!, *A névadás* öröme is itt van az égben, márpedig ezt a könyvet te írtad, fiacskám, bocsánat a gyanúsítgatásért, de akár te is lehetnél Isten névadója...,⁷ hé, kollégák, az Úr keresztapját keresem!

⁸ Francis Bacon (*mentegetőzve*): A „két könyvet» én idéztem Szent Bonaventurától, de a Lajoshoz semmi közöm!

⁹ Jorge Luis Borges (*vigyorgóva*): Én pedig Francis Baconot idéztem! S a Lajoshoz nekem sincs semmi közöm.

Mese a szeretetről: 45,1-8

45¹ Ma már egyáltalán nem bánom, hogy otthon nem égettem el a könyveidet, mert így te is meggyőződhetsz, fiam, hogy nem is igazán mese az alábbi mese:

² „Egyszer volt, tényleg volt (Pázmány bíboros is említi egyik prédikációjában),

élt egyszer egy király, egészen konkrétan egy etruszk király, Mezentius nevezetű,

³ aki annyira kegyetlen zsarnok volt, hogy az ellenségeit hullákhoz kötöztette,

⁴ »úgy, hogy kezét kezével, száját szájával,

szemét szemével illetné,

⁵ mindaddig, amíg a holt test bűdös sennyedéke és

rothadásból nevelt férgei

az eleven testet megrothasztaná»,

⁶ ha nem hiszed, járj utána Pázmány bíborosnál»,

⁷ eddig a „mese”, félre ne érts, fiam, nem számonkérni akarlak, hogy nem is szerettél, ha nem kötöztetted magad a „szervraktáramhoz”,⁸ látom a szemem sarkából, hogy már a gondolattól is égnek áll Krisztus urunk haja!

Részeg lélek 46,1-7

46 ¹ Jézusról jut eszembe, fiam, hogy fél évvel a halálom után kedvenc kortárs íród is megérkezett az égbe, ² harapófogóval sem lehet kihúzni belőle egyetlen szót sem, Isten mégis jókat derült az utolsó regényén,

³ „[H]a az ember részegen hal meg, vajon kijózanodik-e, mire találkozik Jézussal?“, kérdezi ebben a regényben az egyik szereplő,

⁴ „Nem hiszem, hogy a lelked berúg“, válaszolja a főhős,

⁵ gondolhatod, fiacskám, hogy én is belekotyogtam a felolvasószínházba, ⁶ „Súlyos tévedés! – mondtam –, az én egyetlen fiamnak például, olvasás közben, elég gyakran volt részeg a lelke, ezért akartam elégetni a könyveit“, ⁷ hatalmas tapsot kaptam, nyilván nem a könyvégetés, hanem a részeg lelked miatt, fiam!

Évforduló

Eltelt egy év. Én gyászolok tovább,
mindvégig, amíg el nem küldesz értem,
türelmedet már egyre jobban értem,
csak minden múltó perccel mostohább

s esetlenebb lesz hátralevő éltem,
s ha átszelem érintetlen szobád,
kísértenek a végbement csodák,
míg űrbe bámulok a mélysötétben,

hol egykor átfont szerelmes karod.
Egy hullócsillag arcomba világít
az éjen át, s már nem titok, ki jár itt:

a Fényt mindennél jobban akarod.
Mert csillagod lehullhat önfeledten:
tovább ragyogsz itt két hű gyermekedben!

In aeternum dei

Hát így leszünk már ketten mindörökre,
előrefutván buzgón az időben,
átlépve egyre bűvösebb körökbe,
s felállva újra, mégha összetörten,

emlék-sebekkel, sajtó gyolcs-imákkal,
behunyt szemekkel megérintve Istent,
ki angyalokkal búslakodva tárgyal,
mert az egyensúly réges-rég kibillent

e világban, mely kicsúszott kezéből,
s már az ördög tulajdonába fordul,
hol nem futja a rosszkedvünk teléből,
csak az, hogy egymást megfeszítjük orvul,

de te repülsz egy teljes úrnyi térben,
hinni tudod, hogy túlél majd a jószág,
minden gonoszt, mitől reszketve félttem,
midőn tested a porba tékozolták.

Macabre Flandriából

Talpunk alatt egy ismeretlen ország,
föld-idegen és verejték-hideg,
emlékeinket végleg elkobozták,
nem nyújthatunk be panaszt senkinek,

gyermekeink a jelen mámorában,
megfejthetetlen tükörkép előtt,
hol Janus-arcú, megtiport jogállam
sajtókurváit mosnak agyvelőt,

s a tetszhalottak mind nemet cserélnek,
évente egyszer, mint vedlőkhöz illik,
míg kismamáknak álcázott heréltek

felfújt keblük közé dugják a kiflit,
s torz táncba ráng földrésznyi holdkóros,
kiknek jövőjét megálmodta Bosch.

Nésopolis

(disztópika-szatirika)

(részlet)

*Szirt tetején épült bár kis, de demokrata város,
százszor, ezerszer tartósabb a bolond Ninivénél.
(Phókülidész)¹*

A látványpuncsban a kancellár holtteste úszkált. Egzotikus halként. Ernyedt végtagokkal, kidülledt szemekkel, mint aki nem érti, mi történhetett vele. A Herceget bosszantotta a kép: félelem vagy fájdalom helyett gyermeki meglepetés ült ki a halott arcára. Zoé, a Tengerészeti Központ kikapós felesége hisztérikusan sikoltzott. A vendégek döbbenetesen szorongatták poharaikat.

– Micsoda kár – mondta a Herceg –, ezért a finom nedűért.

– Ez módfelett meglepő – tette meg észrevételét a Tengerészeti Központ túlbuzgó vezetője, aki szerfölött és nem túl tapintatosan szeretett volna kancellár lenni, és akit a háta mögött mindenki Féregként emlegetett –, még sosem fordult elő ilyesmi a hercegség történetében, hogy valaki a puncsostál alján végezze.

Teljesen felesleges és okafogyott volt a történelmet emlegetni, tekintve, hogy a hercegség már két évszázaddal korábban megszűntette, sőt betiltotta a históriát, mint a kozmikus harmónia orrán hiábavaló sallangként illetlenül lelógó, felesleges hiúságot. A mi államunknak – szónokolták évszázadokkal korábban – nincs szüksége hagymázos magyarázatokra azért, hogy létezésünket bizonyítsuk. A hercegség nem azért virágozik, mert valamikor az idő ködös hajlataiban egy jöttment nagyszakállú, félművelt, erősen izzadó fejbe vert egy másik nagydarab, szakállas, a feje bújáig sáros alakot.

Mi nem azért vagyunk, mert korábban volt valami, hanem azért, ami most van. Nem kell a magyarázatok hamis retorikájában csillogó államalapítás, vagy a történelmi viták ködébe vesző háborús események értelmezése. Mert nem az számít, hogy mikor mi történt, és arról ki mit gondol.

A hercegség a tökéletességre épül. A tökéletes ember tökéletes álmaira és az azokból származó szökkenő tökéletes történetekre.

A történelmet, mint mesét, sokféleképpen lehetne jellemezni, de tökéletesnek semmiképpen: keszekusza a történetvezetés, hemzsegnék benne a felesleges kitérők, homályos a dramaturgiai cél, a karakterek elnagyoltak, a cselekmény gyomorforgató túlzásokba esik. Ráadásul sosem lehet pontosan tudni semmiről, hogy valóban úgy esett-e meg vagy sem. Az úgynevezett szakértők végeláthatatlan vitái sehova sem vezetnek, csak tovább ködösítenek.

1 Faludy György fordítása.

Ezért szüntették meg az egész habókos meseszöveget úgy, ahogy van és fejlesztették ki a matematikusok a hercegség egyenletét:

hercegség+tökéletesség=boldogság

Az élet egyszerű. Felesleges bonyolítani.

– Azonnal szólni kell a rendőrségnek – mondta egy vékony fiatalember –, senki ne nyúljon semmihez.

– Ki ez? – kérdezte a Herceg.

– Csak egy ostoba taknyos, valami minisztériumi osztályvezető, akit nyilvánvalóan bankvezérigazgató nagybátyja nyomott be a zsíros állásba – igyekezett rontani az okvetetlenkedő renométját a Tengerészeti Központ ambiciózus vezetője, akinek természetesen fogalma sem volt, ki lehet az izgága fiatalember, de nem tűrhette, hogy elorrontsák előle a felemelkedés lehetőségét.

– Hogy hívnak, fiam? – kérdezte a Herceg a nagyjából vele egyidős vékony férfit.

– Dorian Dé – mondta a körülbelül harmincéves férfi. A Herceg egy pillanatra meghökkent. A hadiözvegyek elvett gyerekeit mindig átnevezték angolszász nevekre, és a vezetéknevük helyett az ábécé egyik betűjét kapták meg. Viszont kivétel nélkül katonai pályára küldték őket, hiszen évszázados tapasztalat: akinek se kutyája, se macskája, az mindig hűségesebb és teljes eltökéltséggel harcol kenyéradó gazdáijért. Itt valami rejtély van – merült fel a Hercegenben, de mivel mérhetetlenül bosszantották a bürokrácia ügyes-bajos dolgai, semmi kedve sem volt sokat meditatálni misztikus történeteken.

– Te vagy mostantól a kancellár – mondta a Herceg –, én a lakosztályomban leszek.

Ezzel sarkon fordult. Pillanatok múlva a nyüzsgő folyosókból ijesztő, sötét kripta lesz – gondolta a Herceg. Ez történik, ha az ember nem tud tisztességesen megreggelizni.

A Tengerészeti Központ vezetője dühösen nézett Dorianre. Tengerészeti Központ vezetőjének lenni egy tenger nélküli országban nyugdíjas állás, de a Féreg becsvágyó volt, és ennél többet akart. A vékony fiatalember azonban nem zavartatta magát, és első lépésként mindenkit elküldött a puncsosmedence mellől, még a megboldogult kancellár feleségét, Agóniát is.

A kitessékelte vendégek zavartan és tétován toporogtak, majd szép lassan elszállingóztak. Ahogy kiürült a Palota, úgy lett egyre súlyosabb a csend. A pincérek némán álltak, a falhoz lapultak, várták, hogy megmondják nekik, mit pakolhatnak el. Hamarosan megérkeztek a nyomozók, élükön a rendőrfőnök loholt, mert mégis csak a Palotáról volt szó, és látványosan kell intézkednie, ha nem akarja megütni a bokáját. Dorian – az újonnan kinevezett kancellár – fogadta őket. Megvetően mérte végig a rendőrfőnök ügybuzgó izgatottságát.

– Ki a legjobb nyomozó? – kérdezte Dorian, az újdonsült kancellár.

– Adrián Guiscard – mondta készségesen a rendőrfőnök, mert ha állófogadáson kancellárt ölnek, az maga a világvége –, de semmiképpen sem ajánlom ilyen kényes ügyekben, mert megbízhatatlan.

Ez szükségtelen volt mondanía, hiszen a Guiscard családot mindenki ismerte. Hírhedtek voltak.

– Rokonságban áll a kivégzett tábornokkal – mószerolta tovább a rendőrfőnök a beosztottját. Dorian ezt is tudta, Marga unokaöcséről volt szó, és a híres Emmanuel Guiscard professzor fiáról. – Őt akarom – mondta az új kancellár ellentmondást nem tűrő hangon.

Ez egy ilyen nap volt, mindenki hirtelen felindulásból hozott döntéseket. De elvégre nem mindig ölnek kancellárokat. Főleg nem látványpuncsban. Bár kérdés, hogy egy olyan országban, ahol nincs történelem, mert az amúgy is csak érzélgős dajkamese, van-e értelme a mindig szót használni.

Mert addig kereste a hercegség az igazságot, azt az igazságot, amely megfelelt az elvárásoknak, hogy végül megölték a fantáziát, mondván: a társadalom évszázadokon keresztül dagonyázott a túlfűtött zavaros képzeletben.

*

Frédi, annak ellenére, hogy a fogadásról a vendégeket kiterelték a Palotából, egy óvatlan pillanatban visszaszökött, azt hazudva a posztnak, hogy azonnal beszélnie kell a szobáiba visszavonult Herceggel halaszthatatlan udvari zenei ügyekben.

A poszt készségesen engedte be, mindenki ismerte a városállamban a Herceg türelmetlenségét. Minél jelentéktelenebbnek tűnt a város lakóinak a szemében egy felmerülő probléma, a Herceg annál szeszélyesebb izgágasággal toporgott. Amikor viszont az egész államot érintő kérdéstről volt szó, akkor jobbára csak a vállát vonogatta, duzzogva a szobáiba vonult, vagy a Palota kertjeiben bujdokolt az ideges bürokraták elől. Tehát a poszt egy percig sem akadékoskodott.

Frédinek azonban esze ágában sem volt a Herceghez sietni, ő aztán jól ismerte a szeszélyeit, Isten ments, hogy ilyenkor bárki a szeme elé kerüljön. Agóniát akarta megkeresni. Óvatosan mozgott a folyosókon, nesztelenül suhant a Palota oszlopos csarnokaiban. Ismerte az épület minden zugát.

Miután alig húszévesen, mint katonai karrierre teljesen alkalmatlant, kiszuperálták a janicsár-otthonból, a felettese, aki szerint nála tehetségteleb, kétbalkezesebb újoncot életében nem látott, elintézte, hogy meghallgassák az Udvarnál mint leendő udvari muzsikust.

Frédi sosem fogja elfelejteni azt a napot. Először is a felettese azt mondta, ha úgy mer visszajönni a Palotából, hogy nem felelt meg, akkor ott azon nyomban föbe lövi, merthogy az ő hadseregében egy ilyen hitvány, sete-suta mafla semmiféle körülmények közt sem fogja rontani a levegőt. A parancsnoka – ezt a malórt elkerülendő – inkább magával cipelte idős nagynénje házába, ahol a nappaliban egy böhom nagy versenyzongora árválkodott.

– Közlegény – dörrent rá a tiszt –, leülni és játszani!

Frédi szó nélkül engedelmeskedett, és játszani kezdett. Ijedtében a jól ismert gyermekdalt ütötték le az ujjai:

Frère Jacques,

Dormez-vous?

Sonnez les matines!

Ding, daing, dong!

Majd ügyesen átcúszott a zene szárnyán Chopin Nocturne-jébe. Amikor abbahagyta, félénken kérdezte meg:

– Százados úr, jó volt?

– Honnan tudjam, maga marha?!

Majd türelmetlenül intett, hogy folytassa. Órákon keresztül vernie kellett a hangszert megállás nélkül, és ha egy pillanatra is leállt, a felettese üvöltöni kezdett, mintha csak a laktanyában lennének. A nagynéni, Liza tánti, kekszet, lekvárt és teát szervírozott meissenai porcelánban, rosszállóan korholta az unokaöcsét:

– Árminka, mégis micsoda ronda kaszárnyastílus ez?! Szegény Frédike mit fog gondolni?!

Árminka azonban, aki nem éppen kifinomultságáról volt híres a hadseregben, ügyet sem vetett az akadékoskodó nagynénjére, magába tömte a felszolgált lekvárt, zsebre vágta a kekszet, és felhajtotta a teát, mint gyakorlott alkoholista a felest. Majd magával vonzolta Frédit a városziget, ahol a legfényűzőbb férfiruházati boltba rontottak be.

Árminka ellenmondást nem tűrő hangon követelt fehér szmokingot Frédi számára. Frédi zavarba jött, és már-már meghatódott volna, ha Árminka nem szól rá:

– Nehogy bőgni kezdjen itt nekem, maga majom.

Nehéz volt megállnia, mivel soha életében nem kapott senkitől semmit. A janicsárotthonban, ahogy ők nevezték maguk közt, senkinek sem volt sem apja, sem anyja, így ünnepnapok sem voltak, amikor ajándékot kaphattak volna.

Frédi nem sok mindent tudott felidézni előző életéből, az igazi nevét sem tudta. A janicsárotthonban voltak olyan fiúk, akik esküdtek rá: nem felejtettek el semmit, mindenre pontosan emlékeznek. Hosszasan meséltek az anyjukról, a családi ünnepekről, a házról, ahol laktak. Igaz, amikor csúfondárosan megkérdezték tőlük, kik is a szüleik, akkor többnyire csúnya verekedés lett a dologból.

Frédi sosem vett részt sem a nagyotmondásban, sem a dulakodásban. Mielőtt elszakították az anyjától, bizonyára kaphatott ajándékot. Bizonyára családi ünnepek is voltak valaha, volt saját szobája, talán testvérei is voltak. De Frédi semmire sem emlékezett, bár egy mosolyra, kertre, bútorokra, játékmackóra. Semmire.

Egyetlen homályos kép lebegett előtte, de nem volt benne biztos, hogy az emlék vagy talán álom: földet súroló, vajszerű függönyök lengedeznek egy tágas szobában, ahol tisztán hallatszik a puttós állóóra ketyegése. Ebben az órában biztos volt: két kentaurlábon billegő puttó állt az óra két oldalán, kezükben kötelet fognak, mintha csak el akarnák húzni az órát, csak éppen ellentétes irányba, és amely kötélen az óra alatt futó ornamentikába megy át... Az óra ütemes verésén túl semmi más zaj nincs. Ez nyomasztó – tudja Frédi, hogy ez a nagy csend nyomasztó.

A többi fiú mindig arról számolt be, hogy hisztérikus női sikoltozás és sírás töltött be mindent, amikor elhozták őket a janicsárotthonba. Persze Frédi is azt mondta, amikor őt elhozták, akkor is hatalmas, szívet és agyvelőt szaggató sírás volt. Közben azonban nem értette, miért nem emlékszik semmi ilyesmire. Csak a függönyök lengedezését látta maga előtt, és az egész szobát belengő, átható narancsillatot érezte. A narancs lehet a nyitja a rejtélynak – gondolta.

Árminka, a nem éppen poétikus lelkületű kiképzőtiszt, apelláta nélkül vette meg neki a legdrágább fehér selyemszmokingot, mondván: neki semmi sem drága, ha arról van szó, hogy végre megszabadulhat Fréditől. A meghallgatásra személyesen kísért el, és bátorításképpen, még mielőtt beléptek volna a Palotába, a fülébe súgta nagy kedveskedve:

– Ha elbaltázza nekem, személyesen loccsantom szét az agyvelejét.

Ahogy beléptek, Árminka is egy kicsit mintha összezsugorodott volna, és meg se nyikkant. Egy idősebb férfi várt rájuk. Széles mosollyal vezette őket a csarnokba, ahol a pódiumon állt a fehér zongora. Mint később kiderült, ő volt Rogelius mester, a Herceg tanítója.

– Nem kell idegeskedni, fiatalember – biztatta a mester Frédit. Árminka is tőle telhetően bátorítóan pislogott.

– A legjobb ajánlással érkezett ide – folytatta a tanító, és Frédi csak arra tudott gondolni, hogy Árminka végső kétségbeesésében korrumpálhatta a Palotát, csak azért hogy őt oda felvegyék. Ezen annyira meghatódott, hogy elsírta magát. Zokogva omlott a zongorára. Árminka ettől rögtön visszatált a kaszárnyahangulathoz és ráüvöltött:

– Maga marha! Még a végén eláztatja a hangszert.

De Rogelius mester sokkal megértőbb volt.

– *Ennyi sírásra kegyelmet adunk, sőt szánjuk a latrot* – recitálta azon nyomban Vergiliust, és gyengéden megsimogatta Frédi fejét, aki ettől az érzelmi megnyilvánulástól még inkább könnyekre fakadt, hiszen egyetlen emléke sem volt arról, hogy bárki atyai gyengédséget tanúsított volna iránta.

– Na, na – mondta még vigasztalóan a mester –, de hiszen fel van véve.

Frédi felindultságában kezét csókolt neki. Árminka is olyan boldog lett, hogy követte Frédi példáját.

*

Frédi minden tekintetben jobb zongoristának bizonyult, mint katonának. Hamar megszokta az Udvar életét és az ottani embereket. A Herceg szeszélyes természetétől sem ijedt meg túlságosan, a kaszárnyában ennél sokkal rosszabbakkal is volt dolga. Lakonikus egykedvűséggel vette tudomásul a Herceg dühkitöréseit, csak megvonta a vállát, amikor az törni-zúzni kezdett, de még akkor sem rándult egy arcizma sem, amikor sikoltozó nőt vonzolt ki a hajuknál fogva a hálósobájából. Frédi annyi mindent megélt a kaszárnyában a többi fiú közt, ahol mindig ő volt a leggyengébb, és így neki jutott a feketeleves, hogy kicsinységeken nem akadt fenn.

A laktanyában nem lehetett panaszkodni, a tisztek nem dicsérték az árulkodókat, sőt inkább büntették. Úgy vélték, a fiúk a végzások révén érnek férfivá. Ördögi kör volt ez Frédinek, örökös vesszőfutás. Ahhoz képest a Palotában lakni maga volt a Paradicsom. Eszében sem volt szóvá tenni minden potomságot. Ő azért volt, hogy zongorázzon, nem azért, hogy véleményt alkosson.

Az udvarral jólnevelten, kimért udvariassággal, de távolságtartóan viselkedett. A Palota intrikáiban nem vett rész, így senki sem tartotta őt veszélyesnek, igaz lenéző kedvességgel, csak egy bármikor lecserélhető bútordarabként kezelték. Ő azonban nem bánta ezt. Sokkal jobb volt jelentéktelennek lenni, mintsem a durva tréfák céltáblájaként vergődni az időben.

A Herceg kegyeit sem kereste túlságosan azon túl, hogy minden zenei szeszélyét készségesen szolgálta ki. A Herceg viszont pont emiatt akart szüntelenül Frédi társaságában lenni, mert az emberek a környezetében mindig hátsó szándékkal közeledtek hozzá, amit rém fárasztónak és bosszantónak tartott.

Frédi némi közönyös belenyugvással vette tudomásul, hogy a Herceg órákat tölt vele, miközben ő koncentráltan gyakorol. Ezt a meghittséget az udvar is észrevette, és elsőnek a kancellár környékezte meg Frédit, hogy mézes-mázos szavaival rávegye: járjon közbe a Hercegnél „mindannyiuk érdekében”. Frédi udvarias mosollyal végighallgatta, majd azzal mentegette magát: ő egyszerű udvari muzsikus, aki túl ostoba ahhoz, hogy átlássa a bonyolult politikai ügyeket, ezért inkább azzal foglalkozna, amihez a legjobban ért, és ha a kancellár óméltósága nem bánná, visszatérne Bachhoz. A kancellár okos ember volt, és tovább nem erőszakoskodott.

Azonban a Féreg, a Tengerészeti Központ vezetője már nem volt ennyire diplomatikus, és amikor őt is hasonló módon utasította vissza Frédi, a nyomaték kedvéért, a legközelebbi alkalommal a feleségét, Zoét küldte az udvari muzsikus nyakára.

Zoét nem kellett félteni, tudta ő jól, hogyan kell a férfiakkal bánni, így aztán, amikor reggel Frédi a fehér zongorájához sietett, Zoé ott várta a zongora tetején elterülve – mint valami egzotikus állat kiterített bőre –, anyaszült meztelenül.

Frédi ezen meghökkent. Ilyennel a kaszárnyában még nem volt dolga, márpedig ő az élettapasztalatait abból a férfias világból szerezte. De azt is megtanulta Árminka hatékony oktatási módszerei során, hogy az érzelmeit nem szabad kifejezni, ezért a hölgyeknek kijáró tisztelettel és udvariassággal megkérte Zoét, hogy másszon le a fehér zongoráról, mert a Herceg és nem mellesleg ő ki nem állhatja, ha zsiros testrészekkel összetapogatják a kényes hangszeret. Zoé szemei elkerekedtek, de engedelmeskedett, miközben gyilkos pillantásokat vetett Frédire, és amennyire a helyzet engedte, méltóságteljesen elvonult.

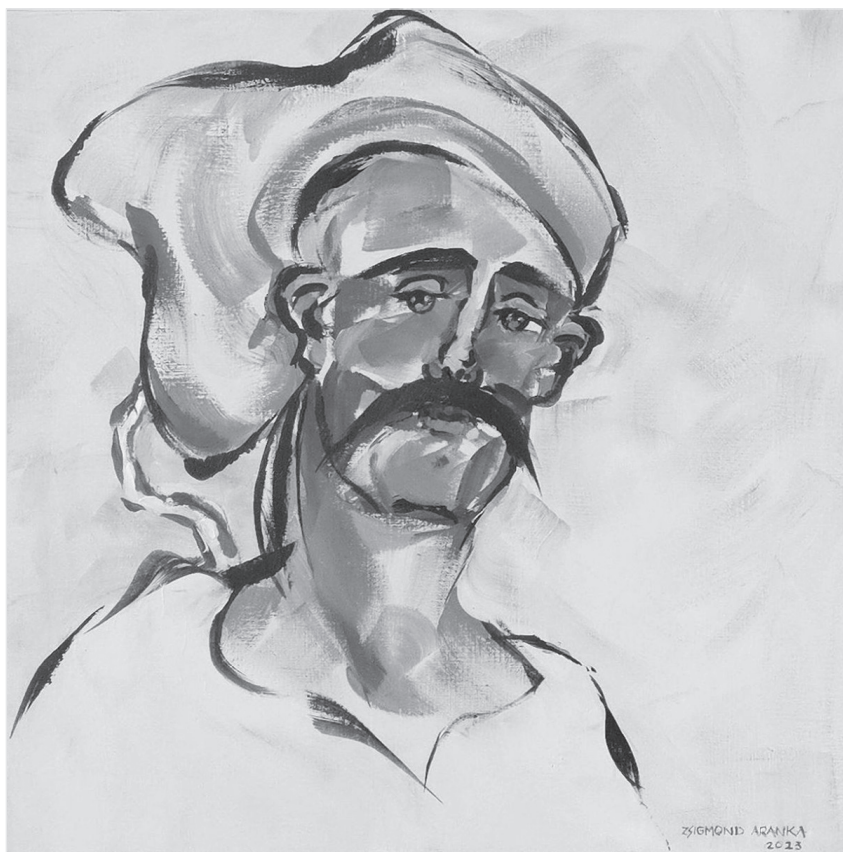
Frédi nem tulajdonított túlzott jelentőséget Zoé akciójának, az udvari intrikák részeként könyvelte el, és erre az egyetlen magyarázat az volt, hogy egy fikarcnyit sem ismerte a nőt.

Egy másik alkalommal, amikor Frédi a Herceg kérésére éppen Schubert Adagióját játszotta, hirtelen abbahagyta a játékot. Ezt azért merete megtenni, mert a Herceg már rég magára hagyta. Úgy érezte, mintha valaki meredten nézné. Levette a kezét a zongoráról, és hirtelen hátrafordult. Agóniát pillantotta meg, aki egy oszlop mögül figyelte. Amikor Frédi észrevette, mosolyogva lépett elő onnan, és ment közelebb.

Frédi jól ismerte őt, de beszélni addig még egyszer sem beszélt vele. Neki Rogelius mester és a Herceg adta ki a parancsot a zenei szolgáltatásokkal kapcsolatban. Frédi kissé ideges lett, mert félt, megint akarnak tőle valamit.

De Agónia nem kért semmit. Megdicsérte a játékát, és megkérdezte, ki a kedvence. Frédi zavarában azt mondta, hogy a Tannhäuser-nyitány zongoraátírata, miközben ez nem volt igaz, mert ez a darab a Herceg kedvence volt.

Agónia elmosolyodott, hiszen ő is jól ismerte a Herceg ízlését. Kedvesen megsimogatta Frédi arcát, majd elment. Frédi szédelegni kezdett, mert ahogy Agónia sarkon fordult, finom narancs-illat maradt utána.

Portré szalaggal (2023; akril, vászon; 90×90 cm)

Mátraszerenád

Mátraszerenádfürdőn a régóta
használaton kívül álló posta-
épület pont olyan, mint bármelyik
csehországi vagy bánági fürdő-
városkában, favázás szerkezet,
némi eklektikával, a hegy- és
vízrajz, a domborzati forma
teszi a különbséget. Odabent
a postás lánya, egy patinás
vénkisasszony olvasgatja újra
bánatosan az évszázadok alatt
felhalmozódott levelek,
képeslapok, elbocsátó szép
üzenetek sárga kötegeit,
ujjai közt ellebeg a por,
kontyában hazatérő fekete
madarak raknak fészket nyaranta.

Egyes éjszakákon izgalomba
jön, kicsinosítja magát, ablak
elé áll, a csipkefüggöny mögül
lesi vonuló gavallérjait: bumfordi
igricek, komikus trubadúrok,
romantikus lelkületű költők
és duhaj dzsentrik húzzák a nótát.
Hallgatja az éjjelizenét,
ilyenkor mindig érzékenyül,
mint azok, akik biztosan tudják,
hogy a sorstól többet érdemelnek.

Mátraszerenádon százévenként
szokás szerelmesnek lenni
valaki érdemtelenbe.

Várja az utolsó lovagot,
nincs semmi terve, csak inteni
szeretne neki messziről, mint
költöző, fekete madaraknak.

Mestre, századelő

Minden este szeretkeztünk
abban a szűk, dohos északolasz
szállodaszobában. Viharos,
veszekedésekkel tarkított
együttlétek voltak, ahogyan
illik is az éghajlathoz.
A fekete szatén miatt
fúriának tűntél, de ez jól
ellensúlyozta a drappban
játszó motívumokat
a falon, és a szókeséged.

Kissé koszlott, indázó virág-
és madármintás tapéta,
a falon velencei tükör,
vagy annak képzelt hasonmása.
Te nem szeretted, én viszont
úgy éreztem magam, mi tagadás,
kissé nevetségesen, mint egy múlt
század eleji impresszionista
festő a műzsájával.

A legkülönösebb hely, ahol
szeretkeztünk, a sivatag volt.
Az ember, ha eljut szerelmével
egyszer oda, nem hagyhatja ki
a homokdűnék és a beduin
sátrak közötti sávot éjjel.

Mégis az jár a fejemben,
mit tudhatott egy múlt század
eleji impresszionista
festő azon kívül, hogy az
órák összevissza járnak
Velencében, Bécsben, Budapesten
vagy Sarajevóban; érezte
vajon, hogy majdan kései
vendégek árnyával vegyülő,
indázó virág- és madár-
mintázat lesz belőle egy
szűk szállodaszoba falán?

Kilátások

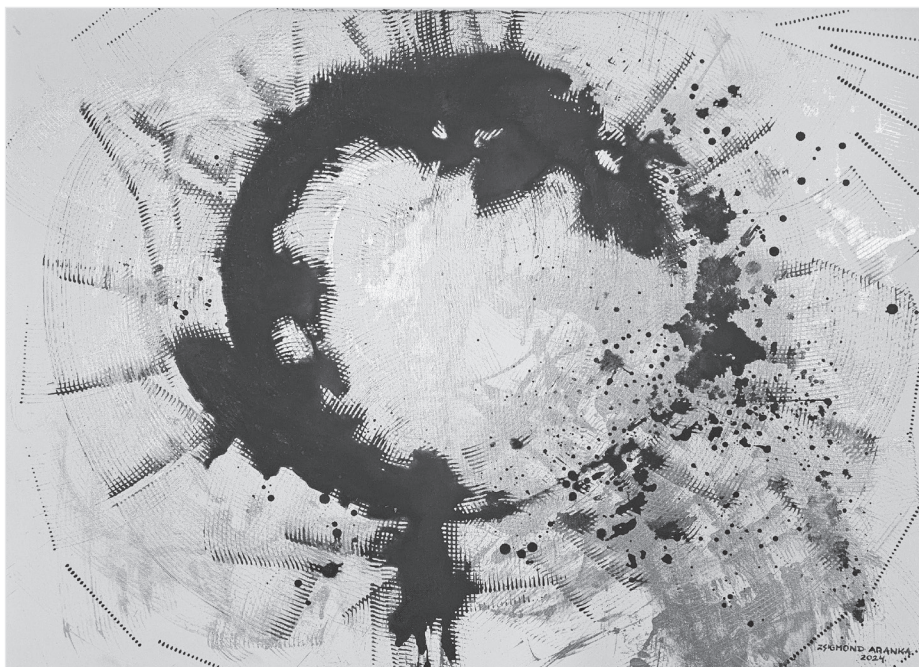
Ha van kérdésed, kérdezz.
Végső választ ne fogadj el,
de a válaszlehetőségeket fontold meg.
A szentenciáktól kíméld magad,
de az érvelés gondolatmenetét ne add fel.
És ha úgy érzed, megérkeztél,
vesd le a kabátodat, húzd le a cipődet,
foglalj magadnak kényelmes helyet,
de a kísértéseknek ne engedj.
Ne hitegesd magad, hogy megteheted,
amit elmulasztottál, amiatt ne bánkódj,
de ne zárkózz el attól, ami még a tiéd lehet.
Fölösleges tanácsokat ne hallgass meg,
okoskodás, magyarázkodás kizárva.
Amiről nem esik szó, hagyd meg a csendnek.
Ez hasznos lehet még valamikor.
És ha egy napon a lelked utolér, megérted:
egész vagy, kész vagy, és végre beléphetsz.
Vagy indulhatsz tovább.

Székek között

Ezen a széken én ülök: pulóverben, nadrágban.
Az egyik oldalamon is én ülök – kövek gyűlnek rajta,
üres üvegek, összetört poharak, gyűrött ingek.
A terem egy távolabbi pontján ő ül velem szemben:
piros-narancssárga sál, fekete sapka és tizenhét évünk.
Jobbra, közel, ő: barnásvörös szoknya, tengerszínű csók,
becsukja mögöttem a múltamat, csendjével betakar.
A másik oldalamon, nagyon közel két szék:
az egyiken játékautó, a másikon rongybaba,
két összetéveszthetetlen arc, a hangjuk, az ölelésük.
Ülök egyik székről a másikra:
kölsönvett mondatok közötti visszhangban
kezek nyúlnak utánam, de mást ragadnak meg.

Nem jut át

Mire hosszú bolyongásod után megérkeztél volna,
nem ott volt Ithaka, vagy nem az, amelyikre vártál:
befonta repkény, eltakarta páfrány, mások illata.
S bár akarod, hangod nem jut át a bordán, falakon,
hiába zöldellnek szemedben füvek, hiába virágzol,
magas fáidról nem hallatszik a rigók koncertje,
szétárad valami a kertben, majd süket kútba hull.
Félig ott maradtál, ahonnan önként kivándoroltál.

Áttört napsugár (2024; akril, vászon; 70×50 cm)

Horog

Felmerülsz a paplan alól,
hálódát kiveted rám.
Ez a nyakatekert pozíció
juttatja eszembe a fiút:
ahogy a horog a szemébe kapott,
és ő megbicsaklott, görnyedt háttal
még próbálta eltartani magától
a következményt. Előtte a kövön
vér, meleg, ragacsos.

Konfirmáció

Végül odahúzódtam hozzájuk. Képzeld el
a konfirmálórúhás lányokat és engem:
oda kellett volna mennem a lelkészhez,
elmondani, borzasztóan keveset tudok
a vallásról.

Izmaim lazák és tehetetlenek. Indulás
előtt nem mostam arcot: a kátét
a farzsebembe csúsztottam,
odaírtam a címoldalra
a nevem.

Láttam Jézus térdét fényleni. Néztam őt
és néztem magamat: a vízen ellebegő
kezeket. Fáradt voltam és szomorú.
Pénz hullott a faládába, hullott,
lehullott.

Tőkehal

Anyám nem engedte, hogy játsszak a pikkelyekkel.
A halat meg kell pucolni, félre kell rakni.
Nem érdekelt a kés, a deszka, a kiterített test
lassú zsugorodása, sem anyám felkarja
és alkarja, mely szélesre nyílt,
mint a körző a kezemben.

Megoldottam a feladatot? Nem.
Adjam össze, osszam, szorozzam,
vonjak gyököt. Megszorítottam
a mikrométercsavart. Pikkelyek
pattantak a márványpultra,
sötét bakelitdarabok.

Szerettem volna meghallgatni apám
egyik lemezét, és nézni az akváriumban
keringő szívárványos guppikat. A tőkehal
persze jobban izgatott, és az ígéret,
hogy hamarosan eszünk.

Felálltam, kezembe fogtam a hal
lecsapott fejét, kidülledt szemei
alatt szorítottam: két hibátlan kör,
lemez, bakelit. A látvány, ahogy
nézek rá, és ott vagyok benne,
mikrométerszélesen.

A masszázsszék¹

Kiráj Ezsvánnak ajánlom, Méjn államba, Amerikibe

Na és azt hallották-e, mikor a székely vett egy masszázsszéket? Nem, ugye? Nem is hallhatták, mert ilyen vicc nincs. Mint ahogy ez a novella sem lesz túl vicces, és székely sem, de kicsit azért talán mégis.

Egyszóval úgy volt a dolog, hogy a székely vett egy masszázsszéket. Már a székely sem a régi, eszi a fene, nagy franc ő is, igyekezik, mint a többi nemzetek, vagy mi is ez a székelység. Nációk. Népcsoportok. Akármi. Vett tehát egy masszázsszéket (na ez így nem fog menni, kérem, így masszázsszék, meg úgy masszázsszék. Isten, sőt Csaba királyfi lássa lelkem, hogy én le nem írom még egyszer, masszázsszék, tessék, leírtam, hát így higgyenek nekem továbbra is, legyen akkor... mondjuk... Artúr... ez olyan egészen nyomasztó név), vett tehát egy Artúrt, mert úgy érezte, megérdemli ő is a kényeztetést.

Erősen drága volt Artúr, mikor a székely kinézte az interneten, de úgy látszott, megéri, mindent is gyógyít, ezt mondták róla szerényen azok, akik árulták, s hiába legendásan és közmondásosan agyafúrt a székely, ezt a trükköt különösebb fulladozás nélkül tövig benyelte, s azonmód meg is rendelte a masinát. Egy ilyen hamiskás-sötétszürkén csillogó Artúrt nézett ki, s örömmel állapította meg, midőn kiszállították, hogy pontfix olyan a valóságban, mint a képen volt.

A kiszállító ember is megér egy misét, márminthogy említést. Nagydarab volt, s igen erős, két karjába nyalábolta a masszázsszéket, grrrr, Artúrt, s így vitte fel az emeletre – mert ennek a székelynek már volt emeletje is, úgy húzta rá a földszintre, mint akármelyik másik náció vagy mi, s éppúgy volt a jó módnak is a jele.

– Hova tegyem? – kérdezte az erős ember, kicsit lihegve, s nehezen, alig is látszott ki a szék mögül, amelyik úgy szorította, mintha meg akarná ölni, vagy legalábbis nyuvasztani.

– Hova, hova?! – méltatlankodott a székely, me' szokása –, hisze-háza az első házba!

Úgyhogy oda tette be az ember; ezen a székely portán ugyan az első ház (gyengébbek s panonok kedvéért: ez a tiszta szoba) eléggé eldugott helyen van, s ennek lesz még jelentősége. A székely nagy vonakodva leszámolta az árát, próbált még egy kicsit alkudni, de végül adott egy bárányt a pasasnak, én nem tudom, mi lett a székelyek legendás bizniszstehetségével, de ejsze odalett végleg. Azzal felmentek az asszonyal, s kezdtek nézni.

Meg kell mondjam, hogy Artúr elég gonoszul csillogott. Olyan baljóslatúan. Persze, ez a székely nem használt ilyen szavakat, csak érezte, hogy valami nincs rendben, s annyit tudott kigondolni, hogy... mocskul csillog az a kurva szék.

– Hallod-e, Rózsika – fordult előzékenyen az asszonyhoz –, hallám menjél, s próbáld ki, milyen.

Rózsikának nemigen volt kedve, mert szerinte is eléggé... csemerül csillogott Artúr, de ő még afféle hagyományos fehérnép volt, s arra gondolt, Mózsi (nincs jelentősége, csak a néember gondol így rá, nekünk továbbra is *a székely* marad) csak jól tudja, mit kell csinálni. (Hova lettek az ilyen

1 Tudjuk, hogy -fotel, de a székely olyat nem mond.

fehérnépek, az Isten szerelmére, de komolyan...) Úgyhogy szépen belefeküdt a székbe, megnyomogatta a gombokat, s még a Spotify-listáját is bétette, ami ugyan tiszta Zámbo Jimmyből állt, de akkor is: szólt szépen s rendesen. Aztán elkezdett erősen jólesően nyöggödzni. A székely várt egy cseppet, s már éppég akarta mondani, hogy szálljon ki Rózsika, mert az soha nem jó, ha a fehérnépek valamit túlságosan élveznek (ősi szabály!), mikor Rózsika elkezdett rikoltozni.

– Hallod-e, Mózsi – így Rózsika –, ez a mocskok izé erősen szoriccsa a lábomot s a karomat is!

– Há’ nyomjál meg valamit, lelkem – mondta a székely, és bátran hátrébb lépett kettőt.

– De nem tudok nyomni semmit, te marha, me’ szoriccsa a kezemet, gyere, nyomjál meg valamit te! – kiabálta Rózsika, s már rendesen meg volt ijedve.

– Nyomd meg a zorroddal – mondta a székely, de azt már csak gondolatban tette hozzá daliás-délceg-peckes férfigöggel, hogy úgylis beleütöd örökkéig mindenbe.

– Gyere, nyommeg na – mondta Rózsika egyszerre csábítóan, nyűgösen és szépen kérve, bámulatos, mit ki nem tudnak fejezni hanggal ezek az asszonyok, persze, csak ha olyan kedvük van. – Nyommeg na, s csinálók neked szalonnás rátottát!

Na, csak ennyi kellett Mózsinak, mert biza a prosztatamasszázs mellett a szalonnás rántotta volt a másik gyengéje; már tepert is oda a kicsi képernyőhöz (amit ők úgy mondtak, hogy ekrán), s megnyomott rajta mindenfélét.

Így aztán Artúr nagy nehezen elengedte a fehérnépet, de higgyék el nekem istenemre, hogy szegény szerencsétlennek a horgasina még egy hét múlva is tiszta kék volt. Kente is a székely csihánteával eleget, szegény, mer’ úgy csípte a kezét...!

– Az eccer biztos, hogy én többet belé nem illök! – mondta elszántan Rózsika, s a székelynek menten össze is tört egy újabb álma, bár Trianon után már nem sok maradt neki.

Ő se nagyon ült bele, sőt hogy pontosak legyünk, egyszer sem, de esténként a kalendárium *kiolvasása* után végigböngészte az oláhul írt használati utasítást is, hátha megtalálja, hogy kell úgy használni, hogy ne szorítsa meg az emberben a lelket. Mert hát használni kell, a sok pénz ki lett baszva, s a gép nem dolgozik, ilyet a faluban még nem láttak!

Nezte, nezte a sok furcsa farkincás és köcsulás betűt, de csak nem értett semmit, mert nem tudott oláhul, annyi viszont világossá vált, hogy erősen sokfélét lehet nyomkodni rajta. Voltak kicsi ábrák is kicsi pigmeusokkal, azok már valamivel többet segítettek, csak azon csodálkozott a székely, hogy miért nem románokkal van ábrázolva a dolog, mert ejsze bezzeg azok is csak akkor bátrak, mikor országot kell rabolni, de mikor bé kéne ülni Artúrba, rögtön megvizket a szőrös talpuk, hogy a nyavalya törné ki az összeset.

Telt-múlt az idő, Artúr pedig gonoszul csillogott az első házban, úgyhogy Rózsika szépen leterítette horgolt csipkével s szép, székely varrottas díszpárnával, mer’ azokon aludni úgysem lehetett a sok kacskaringós virágminta miatt. A székely is réarakta a salapétáját, mikor béjött az istállóból, ami nem volt könnyű feladat, mert ugye az első ház az emeleten volt, s a ganés csizmával mind fel kellett menni a lépcsőn s végig az egész házban, de a székely büszke fajta, s ha egyszer valamit elszán, az úgy is lesz, még ha kicsi ganényerek potyognak is a csizmájából a szép tiszta (szótt) szőnyegre!

Mégis, a székelyt csak idegesítette, hogy a sok pénzt kiadta érte, s aránytalanul sok pénz volt az, hogy csak salapétát tartson rajta az ember, ezért egyszer úgy gondolta aztán, hogy ő bizony megmasszíroztatja a hátát. Volt ugyanis egy mocskok csigolyacsúszása, de erről nem beszélt senkinek, mert azt hitték volna, hogy buzi, ilyen betegséggel. (A székelyeknek csak rendes betegségeik vannak, nem ilyen taknyok.)

Megvárta, míg Rózsika elmenyen otthonról a szomszédba, s akkor ügyesen bédugta a prizába a kábelt, me ki vót húzva, nehogy rázzon, s belefeküdt. Nem is volt rossz, lehetett deréknál melegíteni, s még ózont is bocsátott ki, persze csak ilyen gyári, városi ózont, nem olyan havasit,

amihez a székely szokva van. Bűdös volt, na, némi nyomkodás után a székely ki is kapcsolta, igaz, azzal a derékmelegítő funkció is kikapcsolt, na de egy igazi sziklaszirten fényőként álló székelynek nincs szüksége derékmelegítésre, a kutya faszába máreccer.

Tovább nyomingálta a gombokat ez az ember, s egyszer csak elkezdett igen jó lenni, főleg ott deréktájban, s amikor Artúr jól szét is húzkodta a csigolyáit ennek a székelynek, hát az olyan jó volt, hogy egyből arra gondolt, ez biza megérte az árát, s ejsze kéne venni még egyet, lássák, hogy fussa rá. Igen ám, de ahogy ott nagyba' nyögődözött, hát beindult egyszer csak a láb- és karmasz-százs funkció is, s biza akkorát szorított ezen a szegény székelyen, hogy a vér mind megdermedt benne (főleg a megnyomott helyeken).

– Űhejj – kiáltotta jettibe' a székely –, hát mingyárt megöl ez a gép! Ne báncsd a székelyt, hallod-e! – üvöltötte kicsit később a szokásos formulát, mer' ez a lónál is szokott működni, igaz, főleg a hangerő miatt.

De Artúr biza életre kelt.

S nem elég az hozzá, hanem kezdte még jobban szorítani ezt a székelyt. Porlott is a pasas, mint a szikla. A fejét pedig nem csak az ár borította el, hanem Artúr is megfogta s kezdte szorítani aztot is, de úgy, hogy érezte (mármint a székely), hogy menten széjjelmegy, vagyis hát összefelé, ha ugyebár kívülről van szorítva (mármint a feje).

„Jobb lett volna mégiscsak mángorlót venni, az székelyesebb”, gondolta még utolsó gondolatai egyikével a székely, s azzal kezdett meghalni, de közben azért rikótozott rendesen.

Szerencsére, mert Rózsika meghallotta, ugyanis csak ide ment a szomszédba, egy kicsi lisztért s tereferére, mert volt nekik is lisztjük, de azt nem szívesen használta, ha kérhetett a szomszédból, plusz ugye a terefere. Éppen elcsendesedtek az asszonyok, mert – bár ritkán esik meg ilyesmi este a székelyeknél – elfogyott a téma. Így volt, hogy Rózsika meghallotta a székelyt, ahogy üvölt, s ropognak a csontjai.

– Menny, segícscs annak a szegény embernek! – nógatta a szomszédasszony, s abban reménykedett, hogy Rózsika a nagy futásban hátha otffelejti a lisztet.

– Én annak a széknek a közelibe se menyek! – zokogta Rózsika, s há' vót ebben valami.

– Akkó' szójjunk a policnak!

Na ez jó ötletnek teccett. A falusi rendőr, bár Bukarestben végezte a rendőrakadémiát, románul nem tudott, s onnan való volt maga is, a faluból, persze az Alszegegről, honnan máshonnan. Át is futtak a fehérnépek a policiára, s hitták Janit, mert csak így hívták, Jani, románoknak persze Ion.

Jani bécsattintotta a román policájós kincstári bicskáját (ami aztán többet nem is nyílt ki, ilyenek ezek a kincstári dolgok, még hogy „oláh kincstár”, no hiszen, de ez már egy másik történet), mert előtte éppen hagymát vágott a szalonnához, vette a szolgálati fegyverét, s már el is vótak indulva.

Ahogy felértek az első házhoz, vérfagyasztó látvány tárult a szemük elé: a székely úgy megvót szorítva, mint a történelem során oly sokszor, s pont úgy meg is vót szeppenve. A mángorl... izé, Artúr meg csak szorította a lába szárát s a karját, s a fejit is, de erősen. De szerencsére Jani nem véletlenül volt hős rendőr (akkor tették oda, mikor az előzőt agyonverték a forradalomban) érdemrenddel kitüntetve, mert egyből jól megnézte magának a gonosz Artúrt, s bár látta, hogy az ablakon beömlő lófasz s esti fényben különösen nyugtalanítóan, gonoszul csillog, elkezdett feléje menni bátran, azt színlelve, hogy le akarja teríteni.

A hülye szék meg – mint mondtuk – oláh volt, s el is hitte, így nem vette észre, hogy a hős polic éppen csak a prizáig (konnektor, a pannonok kedvéért) egyensúlyozott el, s aztán úgy, ahogy volt, kirántotta a dugaszt a csatlakozóaljzatból, amitől Artúr, mit szépítsük, ezt amúgy se lehet szebben mondani, különben is férfiemberek vagyunk, legyünk tehát egymás iránt együttérzéssel s tisztelettel: leállt.

Volt nagy megkönnyebbülés, igaz, a székelyt úgy kellett pikámerrel kiszedni a szorításból, na de egy székelynek ennyi fájdalom meg se kottyán; nagy hamar elvitték a kórházba, hogy az összetört végtagjait s a fejét begipszeljék (szégyellte magát erősen, s elhatározta, hogy mindenkinek azt hazudja majd, beléesett a csihánba), s Rózsika átment a szomszédba aludni, mert azt mondta, hogy ő eccer biztos, hogy egy házban nem marad ezzel a mocsok székkel.

Itt vége is lehetne a történetnek, ha történetesen nem jön fel a Hold, s nem lesünk be a székely porta első házába. De belesünk, és nem jól esik, amit látunk: a holdfény gonoszul megcsillan Artúr politúrján, s ezt a gonosz csillogást nem tudja elrejteni a szépen horgolt csipketerítő sem. És hallga, és nézda... most egy kicsit megrázkódik az átkozott masina... mi gyorsan a csatlakozóra pillantunk, de bizony az ki van húzva, mint Erdély magyar évszázadai a román történelemkönyvekből... szóval megrázkódik az átkozott masina, és elindul a lépcső felé, ahol dermesztő nyikorgások közepette aláereszkedik. (Holnap legyen a ti vendégetek.)

Politizálnak (2023; akril, vászon; 90×90 cm)

Fellegvár

Az állomás egére csillagokat tetovál az éjfé.
Sínek, zónázók között szaladsz felé,
sötét hajában a reggel álmodik.
Együtt mentek tovább.
Az autók most nem kergetőznek az idővel,
csak a semmi hallgat a Kárpát utca aszfaltján.
A függönyön lámpafény tör át,
liliomszirmokként ölelnek a falak.
Fölé hajolsz. Őriz az ágy,
mint kimerült molnárfecskét a fészek.
Testéről lecsókolod az izgalom forró gyöngyszemeit.
Összefonódva talál rátok a hajnal.

Júliusi sanzon

Átöleltél csendben, menned kellett.
Bámult ránk a Szamos és a színház.
Felzavartál bennem minden rendet,
Kicsírázott titkon bánat, méreg, kín, láz.

Július volt? Alig emlékszem már.
Forró tenyeredben őrizted a nyarat.
Picit én voltam te, aztán elfutottál.
Utánad vízözön, kánikula maradt.

Távolodtunk egyre. Az otthon idegen lett.
Messze repített a huncut, fürge alkony.
Valaki engem a betonon felejtett.
Kedves, messze jársz már. Lény a folyóparton.

A züllöttség fátyla

Drága Édesanyám, nem vigyázhat reám, reptetnek az angyalok.
Vérem összegyűjtik, nagy kádba ürítik, nem bánják, hogy meghalok.
Kopaszodó fejét, apám üres helyét, mindent magára hagyok.

Öcsémről üzenem, nem látom idefenn, lent marad, aki gagyog.
Régi, új bűnöket magammal nem viszek, mindent a papra hagyok.
Aki meglátogat, mindig velem marad, itt békés ember vagyok.

Drága Édesanyám, nem moshat már reám, magamra ruhát szabok.
Bűnöm összegyűjtik, hosszú sorba fűzik, nem büszke, aki halott.
Két kezem kulcsolva, ökölbe szorítva, most még ártatlan vagyok.

Mama

Az olló az enyém, a kutyaól is.
A villák, kések a tartóban.
Az ég az enyém, a horizont is.
A böllér és disznó az akolban.
A repce enyém, a törökbúza,
minden rokonom privát vétke.
A tüzelő, a cserépkályha.
Minden fizetés ki lett mérve.
A homlok enyém, a rögeszme.
A hosszú telek és könnyű nyarak.
A közkeletű és saját elvek.
Magaménak tudhatalak.
Az út az enyém, az összes omlás.
Mások lépteit számolom.
Két fiam és négy unokám,
bogos kezük, dongalábuk,
reszketeg törzsük, gyenge válluk.

Mind én szültem, mind enyéme.
S ha elviszi őket a nátha,
enyém lesznek odafenn is,
fekete, rothadó családfa.
A szemét a kertben,
a vissza nem váltott
földek is az enyéim.
A bűnök, mulasztások,
a meg nem tett jócselekedetek.
Hogy költözünk maholnap,
hogyan van mit egyetek.
A fenyítő kéz az enyém,
és görcsbe rándul,
ha rátok gondolok.
Hogy fiaitokból
embert neveltek-e,
az csak a ti, privát dolgotok.
Szűk ünneplőbe öltöztem,
nagyapátok kaptos feje miatt.
És bírtam az első éjszakát,
de a szaga velem marad.
Öltem nektek friss állatot,
habzsoltátok mind magatokba.
S nem kérdeztétek, miért járok,
egyre inkább elakadozva.
Kerestem magamnak dolgot,
és nektek bajt. Imádkoztam
minden istenverte éjjel.
Védelmet az ember nem talál,
nem lehettünk jobbak Káin fiainál.

*

Nem a magáé.
Maga felejt.
Nem lakik itt.

Rekviem (1994; gyapjú faliszőnyeg, négynyüstös sávolykötés; 180×250 cm)

Plüssfóka

Eltűnt a plüssfókám!
Van erre hívószám?

„Jó napot, jó napot,
leírást adhatok?”

Bundája hófehér,
fókául jól beszél.

A neve: Bertold,
tegnap még megvolt.

Már reggel kilenckor
kerestem mindenhol.”

Mondták a barátok:
tegyek ki plakátot.

A fókámat lerajzoltam,
mindenhova kipakoltam.

Elmúlik négy óra,
a mosás is lejár,
elmúlik hat óra,
a közért is bezár.

Anyukám tereget.
„Bánkódtál eleget...”

„Ez meg mi?” – kérdezi.
Rózsaszín puhaság.
Kezdem már érteni,
megölelem anyát.

Besétált a tóba,
mosógép tavába
hófehér plüssfóka,
most szárad bundája,
rózsaszín bundája.

Kipakolás

Kipakolom a kicsi szobába
plüssállatkertnyi játékaimat.
Itt van Mackó Úr, Tappancs, Homárka,
Tapsifül, Bertold, Hanga és Szimat.

Továbbá Macsó, Páncélka, Csipet,
Töhötöm, Táltos és Brek-brek-herceg,
meg sokan mások, hisz a fentiek
kétszáz plüssből csak a kedvencebbek.

Azt kérdezitek: „Mi ez az egész?”
Mától nagy vagyok, jönnek új tervek!
S még akkor is, ha rettentő nehéz,
búcsúnak költöm itt ezt a verset.

Tétova kezek, bávatag fejek,
elrendezgetem egyenként mindet.
Kimondom sorra az összes nevet,
és pont kétszázszor viszlátot intek.

Játék a magasban

Játsszunk holdat, játsszunk napot,
nesztelen a léptünk.
Az égboltot most megkapod,
de aztán cserélünk.

Játsszunk felhőt, játsszunk fentet,
festővászon az ég.
Elerednek esőcseppek,
a világ szanaszét.

Játsszunk éjszakát, csillagot,
varázskapuk nyílnak,
ülednek fények, zajok,
álmunk hullócsillag.

Játsszunk világűrt és mennyet,
az égen átlátok.
A tárgyak, lények lebegnek,
kibomlik sok ágbog.

Balkáni gerle

Felkel reggel a gerle.
Hátrakiáltja
A gerlegyerekeknek:
Fészked legyen bevetve!

Röppen rögtön a gerle.
Szomszédmadarak
Rácsicseregnek,
Jobb így máris a kedve.

Városi lélek a gerle.
Szürke kabátok,
Kormos sálak:
Nincs cicomára nevelve.

Derűs turista a gerle.
Előreküldi
A rokont, a testvért,
Ha hosszabb utakra menne.

Vízirigó

A víz tiszta, lenézek az aljára,
Régen raktam fészkeket a partjára.
Jó jel, mikor a víz alján rák mozdul,
Fehér begyem az éhségtől nem kordul.

Kinn a parton színes ruhák villannak,
Arcok előtt üvegszemek csillannak.
Távcsövekkel víz fölött is átlátnak,
Kinn a parton vízirigót számlálnak.

Szajkó

Szajkó –
ha rikkant,
hangja vén, nyikorgó ajtó.

Szajkó –
ha kurrog,
varjúként, hollóként hangzó.

Szajkó –
ha cserren,
megrezzen vadász és hajtó.

Szajkó –
ha pózol,
kék tollát hírlí a sajtó.

Héja

A héja szárnya hamvaskék,
Vihar előtti borús ég
A héja.

A héja gyors, a héja vág,
Alázuhanva nyer csatát
A héja.

A héja mogorván mereng:
Ha látnak, mindenki feszeng...
– *A héja!*

A héja társas élete
Sivár tehát, fagyos zene
A héja.

A héja néha álmodik,
Nagy társasággal bálozik
A héja.

Teodóra

A vásár kitérte kapuit.

Teodóra régóta várt erre a napra. Mire a platánfákkal övezett bejárathoz ért, már széles tömeg hömpölygött körülötte, mely úgy ragadta magával, mint tengerparti hullám a homokban hagyott játékszert.

A pultokon szemet bővölően tarkállott a sokféle áru. Teodóra a finom illatokkal csalogató lacikonyhák, kürtöskalács- és lángossütők hosszú sora után, a tér szögletében egy rögtönzött színpadot pillantott meg, melyen éppen elkezdődött az előadás. Abbahagyta a nézelődést, és leült a közönségnek felállított székek első sorába. Olyan átéléssel adta át magát a színpadi látványnak, hogy nemsokára már nem is néző volt, hanem a történet megannyi szereplője.

A darab végén váratlan fordulatot vettek az események. A főszerepet alakító színész bejelentette:

– Kedves nézőközönség, kérjük, maradjanak a helyükön, a műsor folytatódik. A második részben ajándékként szereprögtönzést mutatunk be, ehhez egy bátor lányra van szükségünk.

Teodóra felpattant a székről, és felszaladt a színpadra.

– A történet egy hajótörést szenvedett halász csodálatos megmenekülése – mondta a színész a lánynak. – A részletek kitalálását rád bízom. Én leszek a halász, te pedig minden egyéb, ami a cselekmény bemutatásához szükséges. Kezdhetjük is.

Teodóra ijedten pislogott, de hamarosan varázslatos, addig ismeretlen erők, érzések fakadtak benne, melyek úgy diktálták szerepét, mozgatták testét, beszéltették, mintha addigi életét a színpadon töltötte volna. Szélvihart kavart, égzengésként dübörgött, tengerként morajlott, hullámokkal dobálózott, addig tombolt, pusztított, amíg összetörte és elsüllyesztette a halász csónakját. Miután kiőrzöngte magát, lecsillapodott, és sugárzó napként ragyogott a csónakja romjaiba kapaszkodó hajótörött felett. A következő pillanatban már sellőként bukkant fel a víz mélyéből, partra segítette a fiút, összeszedte a csónak maradványait, és nyálával összeragasztotta. Végül a halászra nevetett, és eltűnt a vízben, a halász pedig azóta is csak azt a kedves arcot beragyogó nevetést keresi a tengeri napfelkeltekben.

A szereprögtönzésnek az előadásnál is nagyobb sikere volt. A színészek körülvették Teodórát, a rendező őstehetségnek nevezte, felajánlotta, hogy felveszi a társulatba. Még ott, helyben leszerződte a következő színházi évadra.

Teodóra a sikertől elvarázsolva folytatta a nézelődést. A közelben egy maszkáros kínálta faágakon csüngő alkotásait.

– Tessék, tessék! Minden darab egyedi kézimunka – biztatta a báméskodó lányt.

A maszkarcok között voltak sírók, nevetők, bánatosak, tűnődők, kópék, csodálkozók, gonoszak, viccesek, mulatságosak. Teodóra hangosan nevetett az utóbbiakon.

Ekkor az árus a lány mellett termett.

– Csodálatos! – mondta elragadtatva. – Nem láttam még ilyen nevetést! Ilyen mindent betöltő ragyogást! Engedd meg, hogy megfessek. Nem kívánom ingyen, meghálálom – kérlelte a maszkáros.

Teodóra nem volt hiú. Nem értette, mi különöset talál az árus a nevetésében. De nem firtatta a dolgot, modellt ült a maszkművésznek.

A férfi gyorsan dolgozott. Hol tágra nyitott, hol összeszűkített szemmel tanulmányozta a nevető Teodórárt, miközben jobb keze sebesen bánt az ecsettel. Amikor elkészült a művel, a lány látta, hogy nem akárkivel van dolga: a kartonról visszanező arcban magára ismert.

– Hát akkor jöjjön a háládíj – szólalt meg a maszkárus, és két, ökölbe szorított kezét Teodóra felé nyújtotta. – Válassz! – mondta.

Teodóra nem várt semmi fizetséget. De élvezte az újabb kalandot, és lecsapott a kinyújtott bal ökölre.

– Gondolhattam volna, hogy nem elégedsz meg akármivel – mondta az árus sokat sejtető mosollyal. – Legféltebb kincseimre esett a választásod. De nem sajnálom tőled. Gyere, megmutatom őket – hívta a lányt, és felnyitotta a széke mellett álló faragott láda tetejét.

Teodóra kíváncsian nézett a ládába. Arcára csalódás ült ki: a láda tele volt limlomnak tűnő, hártyszerű anyagdarabokkal.

– Tudod, mik ezek? – kérdezte az árus, szemét a lányra villantva.

Teodóra nemet intett a fejével.

– Maszkok – mondta az árus.

A lány a faágokon lógó alkotásokra mutatott.

– Azok ott a maszkok – mondta. – Ezek varrodákban összesepert, hulladékanyagoknak látszanak.

– Tévedsz. Nézd csak! – mondta az árus, és kivett egyet a halom tetejéről, hogy az arcára simítsa.

Teodórárt megdöbbsentette a látvány. Egy teljesen más, idegen arc nézett szembe vele. Gyanakodva fürkészte az átváltozott férfit.

– Ne félj! – nyugtatta az árus. – Nincs ebben semmi ijesztő. Születésünk óta rengeteg maszk képződik az arcunkra. Bár némelyek azonosnak tűnnek, ha jól megfigyeljük, nincs két egyforma közöttük. Sokat tanulmányoztam őket, amíg megtanultam bánni velük. Rájöttem, hogyan lehet levenni, föltenni, vagy éppen előhívni őket.

– Levenni? Fölvenni? Előhívni? – képedt el Teodóra.

– Igen, jól hallottad. Megmutatom, hogyan csinálom – mondta a férfi, és hozzálátott maszkjai levételéhez.

A lány elhülve nézte, milyen könnyedén, simogatásszerű kézmozdulattal vette le arcáról a maszkjait. A levett maszkok épp olyan hártyszerűek voltak, mint a ládában levők. Amikor az árus saját, először felsíró csecsemőarcánál tartott, Teodóra felkiáltott:

– Elég! A többit nem akarom látni!

Az árus bűvészi ügyességgel helyezte vissza levetett képmásait.

– Kinek a maszkjai ezek itt a ládában? – törte meg a csendet Teodóra.

– Az el nem játszott szerepeké. Meglásd, illeni fognak hozzád – mondta az árus. – Gyere, simítsam az arcodra őket.

Teodóra nem tiltakozott. Hagyta, hogy történjék, aminek történnie kell. A művész óvatosan leválasztotta a lány legfelső, leheletfinom arcrétegét, és helyébe rakta a ládában levő valamennyi maszkot. Amikor az utolsót is feltette, letakarta őket az eredetivel.

Teodórának úgy tűnt, hosszú évek teltek el a vásárba érkezése óta. A maszkokkal együtt új, addig ismeretlen érzések költöztek belé. Egyszerre örült és aggódott a történetek miatt. Miután elvált az árustól, vásárolt egy zsebtükröt, és belepillantva megnyugodott, hogy feltűnés nélkül hazamehet, nem látszik rajta semmi változás.

A következő években Teodóra hálásan gondolt a maszkművészre. Meg akarta keresni, hogy elmondja neki, mekkora hasznát vette az ajándékának. Sorra járta a vásárokat, kérdezősködött róla,

de senki nem hallott felőle. Mi több, a hajdani vásár szervezői sem emlékeztek rá, pedig a kedvéért előkeresték az árusok listáját is.

Ettől kezdve Teodóra az átváltozásba költözött. Volt gyógyító érintés, lobogó tűz, hűsítő szél, ringatás, zsbongó gyerekszoba, imacsönd, harangkondulás, ablakon lecsurgó pára, fényre riadó bogárszem, adventi várakozás, vitorla ívű mosoly, kagylóban szendergő gyöngyhomály...

Már majdnem minden maszkját megismerte, csak egy volt még hátra. Sokáig halasztotta a használatát, mintha érezte volna, hogy valami alattomos pusztítás rejtőzik mögötte.

Egy reggel határtalan kíváncsiságában összeszedte minden bátorságát, és előhívta a félelmetest, mert a teljességre vágyott, minden akart lenni. Így szegődött hozzá a betegség. Ez a maszk abban is különbözött a többitől, hogy ragacos volt, makacsul tapadt, és szívta az erejét. Évekig küszködött vele, mindent megpróbált, hogy lekaparja magáról. Csakhogy ha az egyik felét sikerült is lehámozni, amíg a másikkal bajlódott, az előző visszazagadt.

Aztán egy nap elhatározásra jutott.

– Beszélnem kell a színészekkel! – jelentette ki, és utolsó erejét összeszedve elindult, hogy megkeresse a társulatot.

– Ajándékot hoztam nektek – mondta, amint rájuk talált.

Eléjük állt, mintha a színpadon lenne, és az árustól látott elegáns mozdulattal sorra lefejtette arcáról a maszkjait, míg nem maradt belőle más, csak a ragyogás.

Virág (2020; olaj, vászon, csorgatott technika; 200×130 cm)

Hogyan éljünk túl egy világháborút?

Zágoni Balázs: *A csillag és a százados*

Néhány hónapig minden szombaton harcokcsik zajára ébredtem. Sosem tudtam, mi lesz a csata vége, a kiskamasz fiam minden tankot kipróbált, függetlenül attól, melyik oldalon álltak a világháborúban. Mikor a játékfejlesztők háborús formátumot készítenek, szinte biztosra mennek. Nem úgy a kiadók. Olyan világháborús ifjúsági regényt írni, ami történelmileg hiteles, magával ragadó, de nem hagyja egy bombakráter mélyén a kiskamasz olvasót lelkileg, komoly kihívás. A HUBBY- és Janikovszky Éva-díjas Zágoni Balázs elfogadta e kihívást. Így született meg a magyar holokauszt 80. évfordulójára a Móra Kiadó gondozásában *A csillag és a százados*.

Mikor a fiammal egykorú Herzog Dávid történetét olvastam, többször elmosolyodtam. Mennyi hasonlóság van egy mai és egy nyolcvan évvel ezelőtti tizenegy évesben! Még ragaszkodnak a szüleikhez, de a barátaikért néha szó szerint tűzön-vízen átmennek. Könnyen válnak emberek vagy ideológiák rajongóivá, úgy is, hogy szinte mindent megkérdőjeleznek, amit a felnőttek mondanak vagy csinálnak. Az iskolát nyűgnek, a kihívásokat – mint lecsúszni a korlátan a negyedikről – egyszerre tartják bámulatosnak és félelmetesnek. Remegve, de megcsinálják. Főleg, ha valaki olyan nézi őket, akinek bizonyítani akarnak. Gyakran magányosak, de éles helyzetekben néha képesek szinte felnőtt fejjel gondolkodni. Mindeközben iszonyatosan vágynak arra, hogy gondtalanul élvezhessék a szájukban olvadó csokoládékrémmel töltött bonbon ízét.

A csillag és a százados nagy része Budapest belvárosában, az Andrassy út környékén játszódik. Gyakran járok arra. A falak a mai napig őrzik az emlékeket. Pedig a történelem okozta sebhelyek sokkal gyorsabban eltűntethetőek a házfalokról mint a lelkekből.

A fiam, mikor ötödikes lett, megkérdezte, mi értelme azzal foglalkozni, mit, miért és hogyan csináltak a múltban az emberek. Nehéz erre jó választ adni. De segíthetnek az olyan regények, amilyen a Zágoni Balázsé.

A szerző egyedi megoldásokkal operáló disztópiái (*A gömb*, *Odaát*) után izgatottan vettem a kezembe ezt a könyvet. Mihez kezd Európa roncsjövője után a világtörténelem egyik legtöbbet feldolgozott tragédiájával: a holokauszttal? Főleg ifjúsági regény formátumban.

Móra Kiadó, 2024

Az utószóból kiderült, a szerző a kötet megírása előtt több tucat holokauszt túlélő visszaemlékezését feldolgozta. Bár szereplőinek nagy része kitalált személy, a bátor nyugalmazott alezredes Szíbenliszt Nándor, a kegyetlen nyilas vezető Sándor Alajos vagy a címben szereplő százados Ocskay László valós személyek voltak. Utóbbi emléke előtt méltón tiszteleg a kötet.

Mint a kiskamasz főhős Dávid a bombázások alatt kirobbant üvegszilánkokon, úgy araszoltam oldalról oldalra a történetben. Rettegve vártam a tragédiák sorát. Azt a pontot, ahonnan talán nem fogok tudni tovább olvasni, mert túlságosan fáj.

Néhány fejezet után aztán magával ragadott az író filmes lendületű történetvezetése. Mint egy jó akciófilmben, itt is folyamatosan robbant valami, fel- vagy eltűnt valaki, újabb kirekesztő rendelet érkezett, újabb árulásra derült fény. Az események mögött egy pillanatra sem éreztem hatásvadászatot. Minden a helyén volt. Pont ilyen lehet egy örvény, ami a hétköznapiakból egyszer csak magával ránt egy ötödikest az iskolapadból, és végigcibálja óvóhelyeken, csillagos és védett házak zsúfolt szobáin, bombakráteren, katlanná forrósodó padláson, deresre fagyott fűvű stadionon. Ilyen szembesülni az emberi aljassággal, az önfeláldozó segíteni akarással, azzal, milyen sok arca lehet ugyanannak az embernek. S megnyugodni abban, hogy csodák igenis léteznek.

A szerző nem hagyja magára a főhőst az örvényben. A segítői mellett olyan megküzdési technikákat is megmutat, melyeknek nemcsak Dávid, de az olvasó is hasznát veheti krízishelyzetekben. Ilyenek az olvasásba, fantáziavilágba, művészetbe menekülés, a humor és az éneklés. Utóbbi meglepő lehet, de a zeneterápia mögött álló kutatások szerint éneklés közben bizonyos agyi területek aktiválódnak, míg a félelemközpont blokkolódik.

A kötet 12+-os besorolást kapott, amit kissé rendhagyónak találtam, hiszen a kortárs regényeknél a gyerekek felfelé olvasnak, a kötet témája, terjedelme és összetettsége azonban indokolhatja ezt a kategóriát. Egy kicsit aggódom is, hogy a mai 12 évesek közül hányan nem szeppennek majd meg a kötet gerincvastagságától. De hát mire valók a szülők és a pedagógusok?! Úgy különösen, hogy ez a kötet lebilincselő olvasmány a téma iránt érdeklődő, egyedi nézőpontra nyitott olvasóknak egészen 112 éves korig.

Halott vizsla és keresztény Winnetou¹

Mózes Attila: Megváltásáról

Old Shatterhand megölte Winnetout – akár ez is lehetne egy kattintásvadász kivonata Mózes Attila *Megváltás* című és *Indián nyár* alcímű kisregényének, amely először még alcím nélkül, folytatásokban látott napvilágot az *Igaz Szó* 1985. januári, februári és márciusi számában, s amely aztán a „három kamaratörténetet” tartalmazó, *A Gonosz színeváltozásai* című kötet részeként is megjelent még ugyanazon évben.² S bár a fent rögtönzött felvezető bulvárosnak tűnhet, lényegében egyáltalán nem áll messze a valóságtól.

A történet egy kertes villa három értelmiségi családjának zárt közösségében zajlik, amely eleinte csupán asszociatív módon, utóbb már deklaráltan is egy rezervátum képét festi. A három család összesen hat, különböző korú, kilenc és tizenöt év közötti gyermeke ennek megfelelően indiánosdival üti el a nyarat, a játék azonban különböző szinteken szerveződik. Közülük a legkisebb Valér, alias Unkasz ugyanis teljesen komolyan veszi azt a szerepjátékot, amely mindössze leplezni hivatott a bokrok tövében megejtett szexuális kísérletezéseit a legidősebb Marcellnek és Vandának, vagyis Winnetounak és Wah-ta-Wah-nak, akiknek mindeközben fogalmuk sincs arról, hogy nem csupán szomszédok, hanem egyszerűen féltestvérek is – de ez már a szüleik

titkos játszámája. Ebbe az alaphelyzetbe érkezik meg kívülről az alacsony származású, de mindannyiuknál erősebb és idősebb, tizennyolc éves Máté, aki Old Shatterhand szerepét veszi át. Karl May történeteivel ellentétben viszont az apacs törzsfőnökkel nem köt életre szóló vérszerződést, hanem Wah-ta-Wah-t tőle elkívánva, a kínzással és más erőszakos epizódokkal elegyített játszma lezárásaképp egy belga légpuskával közvetlen közléről megöli Winnetout. Mármost valóban megöli, tehát akkor Marcellt.

A kisregény-triptichon kortárs recepciója gazdagnak mondható: *A Gonosz színeváltozásairól* nyolc kritika és recenzió jelenik meg, kettő közülük Magyarországon. A kötetet elsőként Panek Zoltán üdvözli az *Igaz Szóban*, a *Megváltásért* különösen lelkesedik, dicséri Mózes tragikummegjelenítő képességét, ám recenzióját távol tartja az érdemi elemző gesztusoktól.³ Bogdán László rövid írásának célját abban jelöli meg, hogy „újult erővel felhívja a figyelmet erre a kitűnő könyvre, a romániai magyar próza nyolcvanas évekbeli legnagyobb teljesítményére”. Részletesebben csak az első kisregénnyel, *A krampusz halálával* foglalkozik, a *Megváltásnak* csupán a témáját ismerteti, mely szerinte „az ösztönök és a tudatosság keveredésének világa: a rettenhetetlen kamasz-

1 A szerző a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíjprogramjának ösztöndíjasa. A szöveg egy korábbi változata elhangzott konferencia-előadásként. – *A század hamutartója – Mózes Attila-konferencia*, Kolozsvár, 2024. április 25–26.

2 MÓZES Attila, *Megváltás (Indián nyár)* = M. A., *A Gonosz színeváltozásai: Három kamaratörténet*, Bukarest, Kriterion, 1985, 259–368.

3 PANEK Zoltán, *Orpheusz alászáll*, *Igaz Szó*, 1985/7, 72–74.

kor”.⁴ Az *Utunkban* Marosi Péter ír a könyvről, a *Megváltást* illetően nagyobbrészt a cselekményt összefoglalva, majd egyaránt méltatva a szöveg spontaneitását és szerkesztettségét, valamint felhívva az olvasó figyelmét az erőszak eszkalálódásának veszélyeire is.⁵ Berkes Erzsébet az *Élet és Irodalomban* közöl kritikát, alapvetően elismerő hangvételben, mindazonáltal a *Megváltás* kapcsán nehezményezve, hogy a „történet a kifejtettől fogva [...] egyre több jelképességet akar hordozni”.⁶ Endrődi Szabó Ernő pedig a *Hajdú-Bihari Naplóban* jegyez rövid recenziót, meglátása szerint a három kisregény együttesen „a társadalom egészét modellálja”.⁷

A maradék három kritika az *Igaz Szó* 1986. júliusi számában olvasható Nagy Pál, Szócs István és Kovács János tollából. Nagy Pál szerint a kisregényben „Máté megjelenése nyomán fokozatosan, de nem véletlenül, átminősül a játék, szétzilálódnak, a viszonyok”, hiszen végeredményben Máté az, aki „szövetségre lépett a Gonosszal”.⁸ Szócs Istvánt elragadja a kritikusai kendőzetlenség, s a három kisregény közül kettő bárminemű elemzésétől eltekint. *A krampusz halálát* egy olyan „nemzedéki sznobizmus” felől támadja, amelyet a radikális freudizmus irodalmi érvényesítésében lát megképződni, a kisregénybe ezenfelül belelátva több konkrét szerző témavilágát is, amit ugyancsak sznobizmusnak minősít. A logika mentén tehát merő antisznobériából a kisregény témaválasztása miatt megtagadja annak vizsgálatát és értékelését. Mint írja: „*A krampusz halálának* az elemzésébe nem is akarok belemenni; a kötet harmadik darabjának, a *Megváltásnak* a »taglalásába« pedig nem is tudok: képtelen

voltam ezt az írást felfogni!” Később ugyan utóbbiról még megjegyzi, hogy az írói rutin okozta „sablonokkal való túlkítömöttség” tette számára lehetetlenné a befogadást.⁹ Kovács János szerint a *Megváltásban* „a játék pusztulását írja meg Mózes Attila”, hiszen „a visszaállatiasodás”, „az ösztönök érvényesülése” nem egyéb, mint „a játékok halála”.¹⁰

A másodlagos recepciót műfajilag majd-hogynem az esszé fedi le. Az ezen a szinten előforduló hivatkozások, észrevételek, megalapítások közül érdemes kiemelni Elek Tibor megjegyzését a *Megváltás* témáját illetően, a Mózes Attila prózájáról szóló átfogó, 1987-es írásából: „Az erdélyi irodalom mély élményanyagának közösségét jelzi, hogy Mózes két, közben már áttelepült író társa – *Bodor Ádám* és *Csiki László* – szintén az indiánrezerváció képével zárja legutóbbi kötetét.”¹¹ 1990-es munkájában Bertha Zoltánt a kisregény „Cocteau »veszedelmes éden«-ére, »vásott kölykei«-re is” emlékezteti.¹² Lőrincz Katalin 1995-ben a következőképp foglalja össze a *Megváltás* cselekményét: „Egy »indián rezervátumban« felnőtte érett gyerekek játszáka [sic!] a gyermeki tudatlanságot, bár egy vakáció erejéig, és megjátszott gyerekként játszáka az indiánoskönyvek álharcait.”¹³ Karácsonyi Zsolt a film mint médium működését vizsgálva Papp Sándor Zsigmond és Nagy Koppány Zsolt novellisztikájában megjegyzi, hogy a *Megváltásban* is „filmes utalások bukkannak fel az indiánok kapcsán”.¹⁴ A *Helikon* már tíz nappal Mózes Attila halála után közlésezi megemlékező összeállítását, itt olvasható Antal Balázs életműösszegző esszéje is, melyben *A Gonosz színváltásairól* szólva „nem melleleg” arra is

4 BOGDÁN László, *Egy lényeges könyv*, Megyei Tükör, 1985. augusztus 17., 3.

5 MAROSI Péter, *Változatok egy témára*, Utunk, 1986/5, 4–5.

6 BERKES Erzsébet, *Szökésben a falvédőről*, Élet és Irodalom, 1986/16, 11.

7 ENDRŐDI SZABÓ Ernő, *Gyilkosság és bölcsélet*, Hajdú-Bihari Napló, 1986. július 16., 5.

8 NAGY Pál, *Az „elveszett dallam” nyomában*, Igaz Szó, 1986/7, 80–81.

9 SZÓCS István, *A Gonosz színváltásai*, Igaz Szó, 1986/7, 83–84.

10 KOVÁCS János, *Az erkölcs színváltásai*, Igaz Szó, 1986/7, 89.

11 ELEK Tibor, *Az egyidejűségek írója: Mózes Attila prózájáról*, Alföld, 1987/2, 77.

12 BERTHA Zoltán, *Erdélyi magyar irodalom a nyolcvanas években*, Tiszatáj, 1990/3, 72.

13 LŐRINCZ Katalin, *Gyanánt...*, Helikon, 1995/10, 9.

14 KARÁCSONYI Zsolt, *A mozivászson két oldalán: A film funkciója Papp Sándor Zsigmond és Nagy Koppány Zsolt rövidprójájában*, Kortárs, 2017/6, 93.

rámutat, hogy „a szinte új erdélyi toposzá növvő indiántematika (lásd még pl. Szócs Gézánál vagy Bodor Ádámnál) is megjelenik a könyvben”.¹⁵

Azért tűnt elkerülhetetlennek ez a befogadástörténeti áttekintés, hogy láthatóvá váljék az az utólagosság, ahogyan a *Megváltást* átszövő indiántematika – amelynek a kisregény az alcímét is köszönheti – egyáltalán revelálódik a recepcióban. Az az utóbbi megjegyzés viszont, mely szerint az indiántoposz „szinte új” volna, némi kiegészítésre és pontosításra szorul. Egyrészt az indiántoposz jelenlétéről átfogóan nem lehet beszélni a négerségtoposz megkerülésével, hiszen e kettő nagyon gyakran egymás mellett szerepel nemcsak a szépirodalmi, hanem a publicisztikai szövegekben is.¹⁶ És ami az újszerűséget illeti: még irodalomtörténeti léptékekben számolva is egy korszakokon átívelő hagyományról kell beszélnünk.

Az erdélyi magyar közgondolkodás ugyanis már röviddel a trianoni békediktátum után felismeri kisebbségi pozíciójából adódó sorsközösségét az amerikai indiánokkal és négerekkel, gyakran az ő helyzetükkel mérve a sajátját, s a két világháború közötti romániai magyar publicisztika lépten-nyomon bizonyosságát is adja ennek a felismerésnek. Amerika kisebbségei pedig kiszáradva az erdélyi magyar szépirodalmi szövegekben is megjelennek, egyre inkább a fentiekből fakadó metaforikus, szimbolikus jelentésekkel. Egy indián már Reményik Sándor *Trofeum* című versében is felüti a fejét, míg Horváth Imre *Az utolsó mohikán* című költeménye Csingacsukot már a szülőföldön maradás transzilván erkölcsével ruházza fel. Valahol itt kezd kibontakozni az az irodalmi hagyomány, amely aztán olyan indiántémájú alkotásokban csúcspodzik ki, mint Kányádi Sándor *Dél keresztje alatt* című verse, Ferenczes István *Hó hull örök vadászmezőkre* című poemája, Csiki László *A Crow*

Creek-i indiánrezervátum 1884-ben és azután című versciklusa, Bodor Ádám *A testőrpárancsnok magánya* című novellája, Szócs Géza *Indián szavak a rádióban* és *Csingacsuk látogatása a világsi villamosági üzletben* című versei vagy Kovács András Ferenc *Indián szerenádj*a és *Minority Blues*a.

És ennek a hagyománynak a figyelembevételével érdemes Mózes Attila *Megváltás* című kisregényének indiántematikájához is közelíteni. (A vizsgálatot már csak az a körülmény is indokolná, hogy Mózes Attila az *Indián nyár* alcímet utólag, a kötetbeni megjelenés alkalmával illesztette a cím alá, ezzel is nyomatékokat adva a szöveg ezen aspektusának.) Még akkor is, ha a posztkolonialista szemlélet – az elnyomás módzatainak és az elnyomottak identitásbeli kérdéseinek vizsgálatával – némiképp eltereli figyelmünket a kisregény elsődleges olvasatától, alapvető kérdésfelvetésétől, amelyet Kovács János például így határoz meg *A Gonosz színeváltozásai* kapcsán: „A kötet kamaratörténeteinek közös erkölcsi dilemmája a Gonosz és a Jó megkülönböztetése.”¹⁷ És valóban, az indiánromantikával takarózó serdülők és gyerekek egyáltalán nem csupán az áldozat szerepében leledzenek. Hogy maguk közé fogadják Mátét, vagyis Old Shatterhandet, előbb veszszőfútasra ítélik, majd a kínzásból gyakorlatot csinálnak, melyet szexuális vágytól űzve különösen Vanda, azaz Wah-ta-Wah végez kéjes élvezettel, egy ízben tuskét tolvá a fiú körme alá. Mindeközben Máté motivációi Marcell meggyilkolására nemcsak annyiban látszanak kimerülni, hogy kizárólag magának akarja a lányt, hanem abban is, hogy „leleplezze” azt a hazugsághálózatot, mely a fiatal szerelmespár titkos légyottjaitól az ő rokoni kapcsolatukat elhallgató szülői bűnökig terjed. Annak pedig, hogy az elnyomó és az elnyomott nem erkölcsileg homogén módon jelenik meg, az esztétikán túl posztkolonialis értelemben is jelentősége

15 ANTAL Balázs, *A látható életmű*, Helikon, 2017/3, 3.

16 A *Megváltás* egyik kulcsjelenete is egymás mellett említi a két amerikai kisebbséget. Mikor Máté mellett érvel, hogy az indiánok már nem is léteznek, egy kérdéssel próbálja meg alátámasztani álláspontját: „mért nem hallok róluk soha, most és a rádióban sem?” „Mert amerikai állampolgárok” – érkezik a válasz, mire Máté még megjegyzi: „De amerikai négerekre mindig hallok.” – MÓZES, *i. m.*, 352–353.

17 KOVÁCS, *i. m.*, 89.

lesz. Mózes Attila ezáltal ugyanis az indiánromantikát az indiánrealizmus felé tereli, s így az őket ért tragikum megjelenítése mellett nem hallgatja el rezervátumbéli hősei hibáit sem.

S ha a *Megváltás* szereplőinek javarészt árnyalt jellemábrázolása révén olykor nehéznek is tűnik elkülönöztetni Mózes Attila művében a jót a gonosztól, a nézőpontváltáshoz segítségünkre siethet a szerző Finta Balázs néven közölt könyvajánlója James Fenimore Cooper regényfolyamáról:¹⁸

De hát a gyermek számára ez mindössze a Jó és a Gonosz párbaja, amelyből szükségszerűen [sic!] a Jónak kell győzteskén [sic!] kikerülnie, ha a történelmi valóság azt is mutatja, hogy végül a szipolyozó-harácsoló Gonosz lesz a végső győztes az indiánok vadregényes, suhogó fenyesekkel és lezúduló vízesésekkel bővelkedő tájain, a Nagy Tavak vidékén.¹⁹

A Gonosz színeváltozásainak írója mindazonáltal nem 1983-ban foglalkozik először az *Utunk Margó* rovatában Cooper indiánregényével. A pár évvel korábban, 1976-ban *Az utolsó mohikánról* írt, tárcába hajló könyvajánlója ráadásul ugyancsak a jó és gonosz dichotómiája mentén emlékezik meg közösségének gyermeki énjéről: „elsősorban egykori önmagunk, játékszernek bizonyuló ábrándjaink miatt fog el némi nosztalgia, hisz hittük valaha, hogy az indiánok legalább egy darabkát visszahódítanak földjükből, a Jó pedig a Gonosztól szerez talpalatnyi helyet”.²⁰

Mózeset tehát a *Megváltás* első megjelenéséhez képest dokumentáltan már nyolc évvel korábban is foglalkoztatta a téma, mi több, *A Gonosz színeváltozásai* alapvető írói koncepciójának kapcsán – nem lenne ezért meglepő, ha valami módon kiderülne, hogy a három kisregény közül a *Megváltás* történetcsírája

lett volna meg először. Más úton bár, de azonos következtetésre jut Nagy Pál is: „Filológiai részletkérdés, hogy a hármaskönyv darabjai milyen időrendben születtek; az ábrázolt jelenység kifejeletében első lépcsőnek én a kötetzáró kisregényt, a *Megváltást* vélem.”²¹

Kritikájában mindazonáltal Nagy nem habozik elkülöníteni az indiánosdi szereplői közül a gonoszt a jótól, és nemcsak a már korábban idézett értelmezői mozzanat által, mely a gonosz szövetségését Máté alakjában jelöli meg, hanem akkor is, amikor erkölcsileg az agresszió mentén húzza meg a határt: „Máté személyében az erőszak jelentkezett, s ragadta magához a kezdeményezést.”²² Hiszen minden kínzások regisztrálása mellett is ki kell jelenteni: egyedül Máté ölt a történetben. De ő rögtön kétszer is. Marcell megölésének ugyanis van egy főpróbája, Máté megmérgezi a villa egyik kutyáját, egy vizslát:

Mátén végigbizsereg az érzés: ölt, gyilkolt, még ha csak egy kutyát is. Így lehet félreállítani az útból az ellenfelet. A nemkívánatost. Az útban állót. A módszer megvan, adott, amióta ember az ember, de mindenki újra és újra, a felfedezés élményével kezdi el alkalmazni. Ilyeneket gondol, vagy inkább csak érez. Fölfedezte magának, hogyan kell az ellenfelet megsemmisíteni, és most ízlelgeti e felfedezés örömét. Egyszerű, könnyű, hatékony.²³

A fajtaválasztás nem esetleges: a vizsla halála visszatérő motívuma Mózes Attila prózájának. Eggyel korábbi, *Füstkorom* című kötetében olvasható a *Történet falkányi kutyával* című novella, melyben házbontások miatt elgazdátlanodott kutyák egy szeméttároló „gettójában” tengetik napjaikat: a magyar vizslán kívül „van közöttük komondor és korcs németjuhász, többnyire korcs, de kipróbált, meg-

18 Mózes Attila a Finta Balázs álnevet fiának, Mózes-Finta Balázsnak születési évétől, 1981-től használja rendszeresen az *Utunk* szerkesztőjeként, a lap *Margó* című rovatába írt szövegei alatt, egészen 1985-ig.

19 FINTA Balázs [MÓZES Attila], [cím nélkül], *Utunk*, 1983/30, 8.

20 MÓZES Attila, [cím nélkül], *Utunk*, 1976/49, 8.

21 NAGY, i. m., 80.

22 *Uo.*

23 MÓZES, *Megváltás...*, i. m., 329.

bízható háziállatok”²⁴ – s ezzel Mózes Attila kutyafajilag-etnikailag túlnyomórészt le is fedti a világháborúk utáni erdélyi nemzeti kisebbségeket. A történetben aztán a vizsla beledöglik abba, „hogy nem volt képes alkalmazkodni”, s a cselekmény később a szeméttároló kutyáinak „eltelepítésével”, deportálásával végződik. A novellában felmerülő egyik lényegi kérdésre, tudniillik, hogy „A kutya volt-e előbb vagy a vizsla?”, a következő válasz érkezik: „Amikor megszületett, ebnek született. Mikor először rúgták tökön, már tudhatta: vizslának született.”²⁵

Az identitás önreflexív kimondása hasonlóképp működik a *Megváltás*ban is, hiszen kellett hozzá a külső impulzus, a tragédia, hogy Benjámín és Valér rezervátumlakókként azonosítsák magukat: „rezervátumban élünk, pedig már senki sem akar indián lenni itten, rég, azóta”.²⁶ Ide kapcsolódóan Cs. Gyimesi Éva írja a következőket még a *Füstkorom* ürügyén, a *Történet falkányi kutyávolt* is szóba hozó, *A rezervátum-lét metaforái* című kritikájában:

„Mózes Attila világból kirekesztett novel-la-hősei: rezervátum-lakók – e létforma minden komplexusával, amely a görcsöket oldani kívánó fölös önérzet, az erkölcsi nyomorban szenvedők iránti maradék szolidaritás és a tehetetlenség közös bűnében vállalt cin-kosság furcsa vegyülete, amelyből a megváltó katarzisz semmilyen formája nem tud kiemelni. Kegyetlen látásmódja megengedi, hogy a fal-kába verődött, egymás melegébe húzódo, sunyivá lett kutyákat is e rezervátum-lét metaforájának tekintsük [...]”.²⁷

A fentiek révén gyakorlatilag megkaptuk a *Megváltás* villalako közösségének jellemzé-

set is, hiszen ugyancsak a „tehetetlenség közös bűne” jelenik meg abban a felismerésben, hogy Mátét, „a lakásokban kíváncsian tekergő betolakodót; látta [...] az egész ház, de valami mindnyájukat megakadályozta a leleplezésben, megakadályozta akkor is, amikor az a vizsla oly iszonyú kínok között múltott ki, és megakadályozta már az első alkalommal valamennyiüket, hogy kitessekeljék”.²⁸

Mindezen felül a *Megváltás* azon olvasatait, melyek az indiánosdit nem csupán a történet kereteként, hanem az egyetemes kisebbségi lét szimbólumaként vagy a romániai magyar kisebbségi lét allegóriájaként értelmezik, szövegimmanens tényezők is megtámogatják. Mint fentebb már volt róla szó, a helyszín rezervátumként való azonosítása expliciten is megtörténik. S bár mindez csak a haláleset után válik kimondottá, már a korábbi leírások is rendre ebbe az irányba mutatnak. A telket és lakóközösségét a regény összesen hétszer illeti a „zárt” jelzővel, többször is vonzatáig kiterjesztve a jellemzést, ami egyértelműsíti, hogy ez „a külvilág számára zárt villa” egy „minden oldalról elkerített, zárt és egyetlen családot alkotó világ”.²⁹ Noha nem nehéz az olvasotakról a rezervátum intézményére asszociálni, egyszersmind megidézük a prekolumbiánus Amerika képét is.

Ezt a világot hódítja meg a kívülről jövő Máté, aki nem véletlenül kapja meg a végtére is gyarmatosító Old Shatterhand szerepét, mert nemcsak a játékot illetően, de a *Megváltás* teljes szövegében is az „idegen” és a „betolakodó” epitheton ornansa tapad hozzá. Érkezését követően felrúgja a rendet, hamarosan átveszi Marcelltól, vagyis Winnetoutól a hatalmat, hiszen „jogot szerzett az egyeduralomra, betolakodóként is”.³⁰ Máté mássága az iménti jelzőkön túl a kertés villa közösségé-

24 MÓZES Attila, *Történet falkányi kutyávolt (Változat egy várostra)* = M. A., *Füstkorom: Történetek ellenfényben*, Bukarest, Kriterion, 1984, 145.

25 *Uo.*, 160–161.

26 MÓZES, *Megváltás...*, i. m., 366.

27 Cs. GYÍMESI ÉVA, *A rezervátum-lét metaforái*, Utunk, 1984/38, 2.

28 MÓZES, *Megváltás...*, i. m., 347.

29 *Uo.*, 280.

30 *Uo.*, 303.

nek pozícióváltásában is testet ölt, akik a fiú felbukkanása után hirtelen „benszülöttekké” válnak: „A három »benszülött« gyanakodva méregeti a betolakodót, de az lefegyverzően elmosolyodik”.³¹ A jelző olykor a felnőttekre is vonatkoztatható, egy ízben pedig Vanda anyját, Szidóniát a narrátor nemes egyszerűséggel „»benszülött« asszonynak” nevezi.³² Ez a megjelölés azonban még a gyerekek vonatkozásában sem teljesen helytálló, ha csupán a játék szintjén értelmezzük, hiszen Julián és Benjámín is fehér szereplő: előbbi Sóljom szem, utóbbi az indentitásváltás után a saját nevének vesz részt az indiánosdiban.

Máté tehát a játékon túl is a kolonizáló szerepét tölti be, a többiek pedig vele szemben mindannyian benszülöttekként tételeződnek. Ezen körülmények mentén keletkezik meg az indián nyár metaforikus olvasata, és ebből a nézőpontból válik szükségessé számba venni azokat a történelmi-társadalmi kontextusokat is, amelyeknek ez a metaforikus-allegorikus olvasat teret enged, amelyek révén egyáltalán megvalósul, és amelyeket a regényben felmerülő indiántárgyú szöveghelyek motiválnak.

A hatalmi hierarchiából kiszorítottakat fenyegető veszélyek egyike az asszimiláció, melynek témája eltérő szinteken jelentkezik a *Megváltás*ban. Mikor Marcell-Winnetou foghegyről odaveti Valér-Unkasznak, hogy „ámen”, a kisfiú felhívja a figyelmét arra, hogy az indiánok nem keresztények. Marcell aztán így válaszol neki: „Majd ha időnk lesz, kike-

resztelkedünk, mint utolsó éveiben a Nagy Kígyó”.³³ Marcell itt valószínűleg azért hozza példaként Csingacsguk kikeresztelkedését és Indián Johnná válását, mert nem tudja, hogy Karl May regényében mik voltak Winnetou utolsó szavai. Ennek a nem-tudásnak pedig köze van azokhoz a forrásokhoz, amelyekből a villalako gyerekek az indiántörténeteket magukhoz vették. A '60-as évek koprodukciós filmjeiről, melyekben Pierre Brice játszotta Winnetout, a *Megváltás* kétszer is említést tesz, másodjára a mű egyik legfontosabb párbeszédében, közvetlenül a gyilkosság előtt: „Te Marcell, te! Te Winnetou! Te úgy hasonlítasz ahhoz a színészhez az *Ezüst tó kincse*ből, ahhoz a Piéré Bricéhöz! Te mit csinálnál, ha a kezembe nyomnám ezt a puskát, hogy harcolj a betolakodó ellen? Na?! Na!”³⁴

A filmekén kívül a gyerekek Winnetou történeteivel minden bizonnyal „az ifjúság számára” átdolgozott fordításokban találkozhattak, melyek közös jellemzője, hogy az antiklerikális politika következtében Winnetou haláljelentését jelentősen átírták.³⁵ Kimaradt belőlük, hogy Winnetou elénekelteti Old Shatterhanddel az *Ave Mariát*, mint ahogy kimaradtak az eredetiben ekképp elhangzó utolsó szavai is: „Scharlih, ich glaube an den Heiland. Winnetou ist ein Christ. Lebe wohl!” Vagyis: „Charlie, én hiszek a Megváltóban. Winnetou keresztény. Éljen boldogan!” Ez a hit a Megváltóban pedig hirtelen új árnyalatokkal látja el Mózes Attila kisregénycímének értelmezését is.³⁶ Winnetou

31 *Uo.*, 273.

32 *Uo.*, 289.

33 *Uo.*, 265.

34 *Uo.*, 354.

35 Csingacsguk kikeresztelkedése is épp csak valamivel járt jobban az ifjúsági kiadások szövegében. A Börharisnya Réz Ádám-féle átdolgozása például egyetlen mondatban összegzi Csingacsguk megtérését: „Később felvette a keresztény hitet, és a keresztységben a John nevet kapta.” (Az epizód magyarosított meglétéhez különben annak a körülménynek is köze lehet, hogy Csingacsguk megkeresztelkedését Coopernél is mindössze három leíró bekezdés érinti, és semmiképp sem kerekedik belőle olyannyira kataraktikus jelenet, mint Winnetou haldoklásából Karl May regényében.)

36 A *Megváltás* címe vélhetően nem elsősorban a kereszténység felől kezeli a fogalmat. Mózes megváltásdefiníciója talán abban a gondolatmenetében érhető leginkább tetten, amelyet Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényét vizsgálva tár elének, s amely a katarzistól a megváltáson át a méltóság teljes haláláig terjed. A *Megváltás*ban Marcell méltóság teljesebben hal meg, csendesen tudósítva a többieket a haldoklás érzékeléséről – az alábbi feltételrendszert megfontolva tehát halálának a katarzishoz kapcsolódó megváltásból kellett következnie: „Jajdon megfosztja magát a katarzistól, mert az összetettebb, bonyolultabb jellemeket és gondolkodásmódot követel. [...] És ahol nincsen megrendülés, ott nincsen megváltás sem. Ahol nincsen megváltás, ott nincsen tragédia, vagy csupán csökkent tragédia van. Nincsen méltóság, tehát nincsen méltóság teljesebben halál sem. Csak pusztulás, amit kárhozat követ.” – Mózes Attila, *Sz. I. elkarhozása*, Igaz Szó, 1988/10, 359.

és Csingacsguk kereszténnyé válása nemcsak az asszimiláció szempontjából fontos mozzanat, hanem a hatalomgyakorló szemszögéből megírt történet jellemző vonása is: a két indián törzsfőnök jellemfejlődése akkor éri el tetőpontját, amikor az elnyomók vallását felveszik.

Az asszimiláció témája más tekintetben is előkerül, a *Megváltás* gyilkosság előtti párbeszédében, amikor Máté az indiánok megszünt volta mellett azzal érvel, hogy az olimpiákon se lehet velük találkozni. A valóság ezzel szemben természetesen árnyaltabb, hiszen indián sportolókról már az 1924-es párizsi olimpia alkalmával is tudósít az *Aradi Közlöny* újságírója:

Az amerikaiakról mindig azt olvasni és hallani, hogy mennyire gyűlölik a „coloured man”-t, a színes bőrűeket, de ez a gyűlölet, úgy látszik, kormányozható [...]. Ha arról van szó, hogy egy olimpiai bajnokságot kell megmenteni Amerikának, akkor nincs gyűlölet, jó a fekete ember is, de még jobb a vörösbőrű indián maratonfutó, akiktől csodákat várnak.³⁷

Emlékezetes őslakos olimpikon volt Jim Thorpe, Stockholm kétszeres bajnoka, aki a tőle elvett érmeit épp 1982-ben kapta vissza posztumusz, illetve nagy feltűnést keltett 1964-ben a 10 000 méteres síkfutás tokiói bajnoka, Billy Mills is, aki esélytelenül szakította át a célszalagot. Mindketten indián rezervátumok szülöttei, noha egyikük sem az indián néven versenyzett. Ide kapcsolódik Czegő Zoltán *Az átkereszteltek himnusza* című, 2004-es jegyzete is, mely azon magyar sportolók apropóján született, akik „más ország zászlajának szereznek dicsőséget”. Az írás ekképp zárul: „Három évvel ezelőtt Áros Károly, az egyik legismertebb erdélyi magyar sportszakértő Sepsiszentgyörgyön kiadta a romániai magyar olimpikonok könyvét: fokos, négyszáz oldalas –: ennyi átkeresztelt volt eddig,

s még mi leszen, míg az a himnusz is elkészül, a kivetetteké?!”³⁸ Végezetül nem mellékes megjegyezni azt a körülményt sem, hogy a *Megváltás* keletkezésekor aktuális, 1984-es olimpián a szocialista országok bojkottja alól csak Jugoszlávia és Románia jelentett kivételt, vagyis a Los Angeles-i olimpián kizárólag olyan magyar sportolók vettek részt, akik egy másik országot képviseltek.

A már említett párbeszédben elhangzik az egyik legsúlyosabb állítás is, amely egy nemzettel szemben megfogalmazódhat, tudniillik, hogy letagadják a létezését: „Te, Winnetou, mondd csak, mért hogy ezeket az indiánokat választottátok játéknak? – kérdezi Máté. – Ezek már nincsenek is, csak a könyveitekben.”³⁹ Ehhez a meglátásához Máté annyira ragaszkodik, hogy még Marcell haldoklása közben is felkiált: „Indiánok nincsenek, te kis majom!”⁴⁰ Eltekintve mindazon megnyilatkozások felsorolásától, melyek a trianoni békeszerződés után tagadták a romániai magyaroknak még a létezését is, párhuzamként talán elegendő itt Románia jelenleg is hatályban lévő alkotmányának legelső mondatára utalnunk: „Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam”.

S ha egy nemzet szublimációja kapcsán a herderi jóslat mentén megképződő nemzet-halál-szorongásra asszociálunk, nem tévedünk tetemeset. Ráadásul van ennek a 19. századi magyar közgondolkodást és szépirodalmat is részben meghatározó rettegésnek egy korabeli amerikai párhuzama is, a „Vanishing Indian” („eltűnő indián”) elnevezésű gondolatrendszer, amely a gyarmatosítók népiirtó bűneit relativizálta azzal, hogy magát a gyarmatosítást Istentől elrendelt folyamatként könyvelte el.⁴¹ Ide illeszkedik a *Megváltás* első monológjából, Benjámín visszaemlékezéséből az a részlet, amely a Philip Sheridan tábornoknak tulajdonított mondásra utal: „mert igaza

37 *Egzotikus sportember járás Priásban* [sic!], Aradi Közlöny, 1924. július 12., 2.

38 CZEGŐ Zoltán, *Az átkereszteltek himnusza*, Magyar Fórum, 2004/33, 8.

39 MÓZES, *Megváltás...*, i. m., 352.

40 *Uo.*, 355.

41 Lásd pl.: Brian W. DIPP, *The Vanishing American: White Attitudes and U.S. Indian Policy*, Middletown, Connecticut, Wesleyan University Press, 1982, xi–xii.

volt Máténak, hogy egy idő után már semmi szükség az indiánokra, s csak a halott indián a jó indián, ahogy az a rakéta-nevű ami tábornok mondta volt”.⁴² De nemcsak a tábornok és nemcsak Máté mondja, hanem Sütő András is, *Erdélyi változatlanóságok* című könyvének előszavában: „Jó indián a halott indián. Jó magyar az asszimilált magyar”.⁴³ Az irodalmon kívüli kontextust pedig az Universitatea Craiova futballultraí szolgáltatták, akik a Kispest ellen 2019. augusztus 1-jén vívott Európaliga-selejtező alatti magyarellenés rigmusaik közé „a halott magyar a jó magyar” változatot is felvették.⁴⁴

A *Megváltás* cselekménye, bár Winnetou halálával tetőzik be, amely elvileg az apacsok sorsát is megpecsételné, mégsem egyértelműen pesszimista a nemzethalált illetően. A kisregény epilógusát *Az utolsó mohikán* címmel ugyanis Unkasz mondja el, aki tehát szemlátomást életben maradt, míg Coopernél Unkasz halálával annak apja, Csingacsguk válik az utolsó mohikánná – s így a fiú halála egyben a törzs kihalását is jelenti. Mindez tehát Mózesnél nem történik meg, ami akár bizakodásra is okot adhat.

Unkasz számára mindenképpen, hiszen ő nemcsak a *Megváltás*ban túlélő, hanem az erdélyi magyar irodalomban is. Legutóbb Vida Gábor elevenítette meg alakját az *Egy dadogás története* című regényben, ahol az indiánosdit játszó gyerekek közül a „leggyengébb”, „legfélősebb” fiú (az énelbeszélő) ugyancsak Unkasz szerepét kapja. Nem véletlenül:

Nekem kimondhatatlanul fáj, hogy abban a legalább száz westernfilmben, amit a Román Televízióban adtak a hetvenes évek végén szombat esténként, az indiánok rendszerint buta, nevetséges vagy éppen gonosz bandának voltak feltüntetve. Olyanok, mint a cigányok, mondta egyszer apám, és ettől nagyon megsértődtem, mert kiderült hamarosan, hogy ő sem olvasta Winnetou meg Old Shatterhand történetét, még arról sem hallott, hogy Kossuth Lajos a börtönben J. F. Cooper regényeit olvasta, Unkasznak tehát a magyar szabadságharchoz is köze van, mi is ugyanarra a sorsra jutottunk, mint a rézbőrűek, úgy éreztem.⁴⁵

Mózes Attila és Vida Gábor szereplőválasztásai egyazon irányba mutatnak, amennyiben az eredeti történetben testi erejével, ügyességével és bátorságával kitűnő Unkasz esetükben a legkisebb, a leggyengébb, a legfélősebb gyerekek alteregójává válik, vagyis „a legkisebb fiú” népmesei archetípusába helyezkedik. Innen nézve nem véletlen, hogy a *Megváltás* a legfiatalabb Valér megvilágosodásával végződik, hiszen a fenti motívum tudvalevőleg azt hivatott hangsúlyozni, hogy a hatalommal és kiváltságokkal nem rendelkezők, a gyengék, az elnyomottak is rátalálhatnak a mesebeli jutalomhoz vezető útra, ha felismerik és hasznosítani kezdik saját értékeiket. Legyen szó akár a magát becsapottnak érző Valérról, akár a gyerekkorát végleg elvesztett többi tinédzserről, vagy legyőzött magyar szabadságharcosokról, erdélyi magyar rézbőrűekről.

42 MÓZES, *Megváltás...*, i. m., 260.

43 SÜTŐ András, *Az Olvasóhoz* = S. A., *Erdélyi változatlanóságok: Esszék, cikkek, beszélgetések*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001, 5.

44 Az ügyről és annak fejleményeiről az említett szurkolói rigmus idézésével több magyarországi és romániai magyar sajtóorgánium is hírt adott. E helyütt csak az egyik első nyomtatott megjelenést hivatkozunk. – VÁSÁRHELYI-NYEMEC Réka, *Fellebbezéssel folytatódik a Honvéd óvása*, *Krónika*, 2019. augusztus 7., 11.

45 VIDA Gábor, *Egy dadogás története*, Bp., Magvető, 2018, 182.

Erdély mint történelmi tér

A térségi „történelmi” regények tükrében

Külső szempont, távlat a rálátáshoz

A cím több, kiterjedt kutatást, vizsgálatot igénylő történeti-poétikai dilemmát vet fel: így Erdély történelmi térként való megjelenítésének kérdését, de képbe hozza a múlt század kilencvenes éveiben (újra)indult, mára lecsengett, ám konkrét válaszokat nem eredményező diskurzust a történelmi regényről¹. Utóbbi részleges felizzását eredményezte a lektűr-ről kialakult vita az *Élet és Irodalom*² lapjain (később más fórumokon is), amire Vida Gábor *Senkiháza* című regényének alcímében (is) reflektál: *Erdélyi lektűr*³. (Erdély geopoétikai jelentéseiről nincsenek elmélyült kutatásaim, miként a lektűrirodalomról is csak olvasói véleményemet tolmácsolhatnám, illetve azokat a jelentéseket közvetíthetném, amelyeket az említett polémia részleteiből konzekvenciaként levonhatunk. Ám ezek ennek az esszének a keretein belül csak annyiban fontosak, amennyire Vida Gábor regényeinek értelmezési keretét jelenthetik. Például azáltal, hogy az említett és vitatott lektűrösödés a történelmi regény műfajtypusát állította ismét a figyelem középpontjába.)

*A múlt horizontja*⁴ című, a történelmi regény alakulástörténetét az *Abafitól A fekete városig* – az előzményekkel és az utótörténettel, illetve a kutatás idején aktuális vonatkozó irodalmi jelenségekkel együtt – tárgyaló könyvem több fejezetében is értelmeztem olyan mainstream kritikai reakciókat, amelyek az irodalomtörténetet fejlődéstörténeti vagy hierarchikus rendben elképzelt művek és műfajok összességként értelmezik, és ezen a szemléleten alapulnak az általuk közvetített értékítéletek is. Egy ilyen összefüggésben a magas irodalom és a populáris regiszter sem egyazon kultúra együtt vagy egymás mellett, hanem hierarchikus rendben létező beszédmódjait jelenti. Holott egy alakulástörténeti hálóban ez az alá- és fölérendeltségi viszony nem szükségszerű, az idő rálátási távlatá pedig felül is írhatja. Sok kanonizált mű hullott ki már észrevételen a „fősodorból”, és triviálisnak gondolt alkotás lett fontos műveltségi tényezővé. A sok közül ilyen például a gótikus regény, a cyberpunk irodalom termékei, a krimi vagy az ún. légiósregény.

Érdekes, hogy a prózairodalom alakulástörténeti váltásainak idején a történelmi regény, sőt legtöbbször az Erdély-témájú történelmi

1 Ennek számos lenyomata maradt a korabeli médiában, leginkább magazinok és folyóiratok e kérdésnek szentelt tematikus blokkjaiban vagy számaiban. Például: Csaplár Vilmos – Darvasi László – Láng Zsolt – Lengyel Péter: *A történelem visszatérése az irodalomba*. Lettre-beszélgetés a Kortárs Irodalmi Központban. 1998. október 17. *Magyar Lettre*, 1999. 32.; később az *Alföld* 2005/3. száma tematikus blokkjának cikkei és tanulmányai is ezt a kérdést járják körül.

2 Milbacher Róbert: *A magas irodalom lektűrösödéséről*. *Élet és Irodalom*. Feuilleton – LXV. évfolyam, 27. szám, 2021. július 9. 13.

3 Vida Gábor: *Senkiháza*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2023

4 Bence Erika: *A múlt horizontja. A történelmi regény műfaji változatai a XIX. századi magyar irodalomban*. Forum Könyvkiadó, Újvidék 2011

regény kerül a polémia középpontjába. Ismert történet a Móricz Zsigmond nevéhez fűződő „pipafüst-anekdota”, amikor – saját elmondása szerint – az *Erdély-trilógia* írásába kezdett, s egy könyvtárnyi irodalmat olvasott és utasított el hozzá, kifogásolva azok történelmi hitelességét. Mindezek közül is – az akkor még mindig népszerű – Jókai Mór regényeit, az *Erdély-dilógiát*, különösen az *Erdély aranykorát* állította valamiféle képzeletbeli pellengérré, történelmi hitelét „elszálló pipafüst”⁵-nek nevezve, hozzá sorolva a Jókai-hagyománnyal szemben addig elhangzott összes eklatáns bírálatot, mint: „Nem is történelmi regény, hanem breviárium”, „történelmi tabló”, „zsánerkép-sorozat”, meg: „Mitől aranykor, ha Apafi Mihály a fejedelem!”⁶. Aztán megírta a maga történelmi breviáriumát *Tündérkert* címmel, a mai olvasó pedig (a második és a harmadik részre alig figyelve is) felteheti a kérdést: „Mitől Tündérkert, ha Báthory Gábor a fejedelem?”⁷

A recepció mindig nehezen tudott választ adni a műfaji transzformációk és átalakulások jelenségeire. Imre László – még ma is sok kérdésben releváns és időszerű – műfajmonográfiájában⁸ nemcsak azt mutatja be, hogyan változnak meg, alakulnak át és transzformálódnak mássá olyan alpműfajok is, mint az eposz, hanem Arany János epikája kapcsán arról is képet nyújt, milyen „küzdelmet” folytattak írók, kritikusok és irodalomtörténészek, amíg erre az átalakulásra, az új vagy transzformatív műfaj létformájára választ tudtak gene-

rálni (például, hogy az eposz végletesen elavult műfaj, hogy más műfajokban – mint amilyen a történelmi narratíva – él tovább, hogy a *Toldi szerelmének* már nem sok köze van a hagyományos értelemben vett eposzi kvalitásokhoz: verses történelmi regény etc.). Sok esetben, mint például az *Erdély aranykora* megítélésével kapcsolatban, csak a magyar irodalom másfél évszázaddal későbbi alakulástörténete hozott változást, amikor az aktuális „történetközpontú” prózai irány épp afelé a 19. századi hagyomány felé fordult, íródott rá, amelytől a szövegirodalom elhatárolódott. Ehhez hasonló folyamatok mélyülnek a jelenlegi „lektűrvi-tá”-ba is, amelynek kimenetelét ugyanolyan nehéz megjósolni, mint alakulását befolyásolni, s csak „szeretnénk”, ha ez a korszakváltás – a hierarchikus elrendeződés konstrukciója helyett – az egyszerre többféle irodalmi beszédmód létjogosultságának felismerését „forná ki”.

A hagyomány és a másik szöveg kontextusa

A kilencvenes évek történelmi regényről szóló polémiájának (az irodalmi beszédmódok és a műfaji paradigmák változásán túl) az is előidézője és ihletője volt, hogy ekkor váltak a szélesebb szakmai és a nem szakmai közönség számára is – fordítások révén magyar nyelven is – elérhetővé olyan diszkurzív elméleti/történelmi alapvetések (Bahtyinnak az 1940-es években íródott híres tanulmánya⁹ mellett),

5 „Mikor történelmi regényhez nyúltam, elővettem az Erdély aranykorát, de harminc-negyven oldal után letettem. Nem tudom olvasni. Nem elég, hogy teljesen légből kapott, hogy történelmi gyökerei csak olyanok, mint a pipafüst vékony csíkja, amely odafent bodrokká s felhőkké terebélyesedik, de azért csak dohányfüst marad, s nem valóságos felhődzés” (Móricz Zsigmond: *Jókai. Nyugat*, 1922. 1434).

6 Bence i. m. 2011, 7. Illetve: Török Lajos A történelem (félre)olvasása Jókai Mór: *Erdély aranykora*. In: Szegedy-Maszák, M; Hajdu, P (szerk.) *Romantika: világgép, művészet, irodalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 242-259.

7 Néhai tanárunk, Bori Imre irodalomtörténész előadásainak preferált témája volt, hogy miért lett csak a trilógia első része sikeres regény, a másik kettő meg nem. Arról beszélt, hogy Báthory Gábor olyan ellentmondásos, sőt megosztó, negatív jellem volt, akinek személyiségét „utálni” lehetett, és sokkal könnyebb volt ennek nyelvi formát találni, mint a Bethlen Gábor iránti tiszteletnek. Erről a Móricz-könyvében is értekezett, miként Jókai Mór modernségéről is. Lásd: Bori Imre: *Móricz Zsigmond prózája. Értelmezési kísérlet*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1983, Bori Imre: *A magyar irodalom modern irányai I. Kezdetek*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985, Bori Imre: *Jókai és a századvég. A „vér” és „arany” témája Jókai műveiben. Prózátörténelmi tanulmányok*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1993. 27-52.

8 Imre László: *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996

9 Bahtyin, Mihail: *Az eposz és a regény. A regény kutatásának metodológiájáról*. (Fordította: Hetesi István.) Thomka Beáta (szerk.) *Az irodalom elméletei IV*. Pécs, Jelenkor, 1997. 27-68.

mint Hayden White¹⁰-nak a múlttól és a történetírásról szóló tanulmányai, vagy Northrop Frye¹¹ mítoszkritikai szemlélete.

Érdekes és izgalmas volt az a történelmi regényről szóló vita is, amely többek között Láng Zsolt *Bestiárium Transylvaniae – Az ég madarai* című, 1997-ben napvilágot látott regénye kapcsán pergett fel, részleteit pedig több tanulmánykötet, illetve tanulmány tartalmazza¹². S bár a mai napig is csak nagyon kevésszer hangzott el és íródott le a gondolat, hogy az a narratív forma és irodalmi beszédmód, amelyet manapság annak nevezünk, csak az elnevezésében azonos a hagyományos értelemben vett történelmi regénnyel, amelynek ideális alakzatait – ha voltak egyáltalán – a 19. századi magyar irodalom alakulásfolyamába helyezi el a történeti-poétikai irodalom.

Az említett polémiák nyomán mégiscsak disztingválódtak egymástól a történelmi narratíva hagyományos és mai értelemben vett paradigmái, azaz létezik egy klasszikus értelemben vett történelmi regény (legalábbis egy róla szóló mátrix), s egy másik (legtöbbször a történeti narratíva névvel megkülönböztett), múltat reprezentáló epikus beszédmód, amelyet egyelőre csak körülírni szokás. A diskurzust ma akkor lendíthetnénk ki a lehetséges válaszok irányába, ha nem ragaszkodnánk az irodalmi műfajokról és típusokról alkotott kanonizált elképzelésekhez. Imre László például „rugalmas műfaji imperatívuszok”¹³-ról beszél, olyan műfajokról, amelyek más műfajok helyén állnak, Török Lajos *A történelem (félre)olvasása* című tanulmányában pedig arról értekezik, hogy a múlttól szóló elbeszélést – a diszciplináris értelemben vett történet-írás és

más kútfők helyett – a másik irodalmi szöveg is legitimálhatja: „az intertextualitást a történelem tapasztalatának horizontjaként jeleníti meg”¹⁴. E sorok írója – e szemléletek nyomán – „másra mutató műfajolvasás”¹⁵-nak tekinti a történelmi regénynarratíva értelmezését.

A múlttól szóló beszéd új változatát képviseli Szilasi László *Tavaszi hadjárat*¹⁶ címen megjelent két – egymással koncepcionális értelemben lazán összefüggő – kisregénye, az *Ostorod* és *A Koppantyú lovagjai*, amelyeket a legendák újraolvasásának és újraalkotásának eljárása köt össze, illetve olyan háttérnarratívák szervesítenek egygé, mint Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* keletkezéstörténete, a Rákóczi-legendárium, vagy a ’48-as forradalmi romantika. A magaskultúra triviálissá válásáról, a kanonikus irodalom lektűrösödéséről szóló vitát elindító Milbacher Róbert *Keserű víz*¹⁷ című – e sorok írója által igen „magasra” helyezett – regénye is műfaji átsajátítás eredménye, ahol a történeti narratíva a családtörténetivel szervesül úgy, hogy poétikai értelemben a helytörténeti krónika, a családi emlékezet és legendárium „olvasásából” nő ki magát történelmi regénnyé.

A „vajdasági Márquez”-nek nevezett Gion Nándor *Latroknak is játszott*¹⁸ címen megjelent tetralógiájának metaszövegét az *Újszövetség*, a szenvedéstörténet képezi. Milbacher Róbert több elbeszélés (egy bibliai történet, egy profán evangéliumi szöveg és annak értelmezései, illetve egy kocsmaregény) alkotta *Angyali üdvözlések*¹⁹ című 2020-as regényének is ismeretek bibliai pretextjei. Visky András *Kitelepítése* (Jelenkor Kiadó, 2022) is olyan családregény, amelyben a személyes történelem és magán-

10 White, Hayden: *A történelem terhe*. (Fordította: Berényi Gábor et al.) Budapest, Osiris Kiadó, 1997

11 Frye, Northrop: *A kritika anatómiája*. (Fordította: Szili József). Budapest, Helikon Kiadó, 1998

12 Márton László: *A kitaposott zsákutca, avagy történelem a történetekben (Két példa)*. Jelenkor, 1998/2., 146-169., illetve: Török, 2001

13 Imre, 1996, 32.

14 Török, 2001, 247.

15 Bence, 2011., illetve: Bence Erika: *Másra mutató műfajolvasás. A vajdasági magyar történelmi regény a XX. század utolsó évtizedében*. Budapest, Cédrus Művészeti Alapítvány, Napkút Kiadó, 2009

16 Szilasi László: *Tavaszi hadjárat. Szerelmes magyarok a XIX. századból*. Budapest, Magvető Kiadó, 2021.

17 Milbacher Róbert: *Keserű víz*. Budapest, Magvető Kiadó, 2023

18 *Virágos Katona* (1973), *Rózsaméz* (1976), *Ez a nap a miénk* (1997), *Aranyat talált* (2002)

19 Milbacher Róbert: *Angyali üdvözlések*. Budapest, Magvető Kiadó, 2020

mitológia a *Biblia* történeteinek tükrében lesz láthatóvá és értelmezhetővé. Láng Zsolt három Erdély-könyve²⁰ a középkori bestiárium műfajára „íródik rá”.

A múltról szóló beszéd sajátos, fordított példájával Láng Zsolt legújabb regényében, *Az emberek meséjében*²¹ szembesülünk. A történelmi regények műfajсорába értelemszerűen nem vagy nem egészen besorolható bűnügyi regény – amellet, hogy számos régi irodalmi/filozófiai szöveget beszél és sajátít át – egyes részletei és elbeszélései egy méhészeti kézikönyv tartalmainak felelnek meg. Szidi, a sokszereplős, számos külön figurát felvonultató regény egyik (női) infaustusa mesél a különös falu, Medárd lakosainak múltkezeléséről André Tavasznak, aki a regény egyik főszereplője: „Szoktatok ilyesmiről beszélni otthon?” – kérdezi a lánytól. „Nem. A múltról soha. Én csak tizenhat évesen, amikor Londonba mentem, tudtam meg, hogy van múlt is” – válaszolja az. (A regény másik történetzála André fiához, a magát Zsombor Tavasz/Étienne Chaix/Bernard Mandeville néven is megnevező énelbeszélőhöz kapcsolódik.)

A térség 20. századi történetének „összerakása”

Egy dadogás története című 2017-ben megjelent autofikciós regényében Vida Gábor többször is reflektál egy történelmi regény majdani megírásának lehetőségére: „Most ijedtem csak meg attól, hogy én ezeket az embereket, akikről eddig szó volt, valamilyen módon be akartam költöztetni a kastélyba, hogy éljenek együtt, és öröklék fel egymást, ahogy a valóságban, legyen az egésznek háttere, kulisszája, és a hömpölygő történelmet is bele tudjam szőni, találjak valami példázatot arra, hogy mi történt Erdélyben a harmincas évektől napjainkig...”²² Az anyai ágon erdélyi szálakkal (és elődökkel) rendelkező családtörténet révén megrajzolja és

kontextualizálja a másik (történelmi) regény, a *Senkiháza* terét is: egy soknyelvű és kultúrájú térséget, amelyen – bár „tündérkert” is lehetne – folyamatosan átgyalogol, és szembefordítja egymással lakosságát a történelem.

A tündérhon/tündérlak víziója a vajdasági magyar irodalom nyelvét is hatáson formálta és formálja ma is – Pap Dániel *Tündérlak Magyarhonban* (1899) című kötetétől Németh István *Ima Tündérlakért*²³ címen 2000-ben megjelent novelláinak erre a hagyományra vonatkozó reflexiójáig. Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*²⁴ című regényének központi anekdotája, illetve alcíme is az „új haza” megtalálásának vagy alapításának eposzi hagyományára utal, míg Vida Gábor 2023-as regénye ennek groteszk ellenképére vonatkozó címet kapott: *Senkiháza*. A könyv hátsó fedőlapján kiemelt Neoplanta-anekdota a következőképp hangzik: „1748-ban összefogtak a németek, a szerbek, a magyarok, a zsidók, az örmények meg a többi itt élő nemzetiség, összekaparták megspórolt pénzüket, bankkölcsönt vettek fel, és a tömérdek bankóval Bécsbe utaztak, hogy Mária Terézia császárnőtől megvásárolják a szabad királyi város címet. A császárnő megkérdezte, mi a neve a városuknak, mire az alapító atyák töredelmesen bevallották, hogy nincs neve. Felkérték öfelségét, legyen városuk keresztanyja. A császárnő elővette arany pennáját, és gyöngybetűkkel írta a latin nyelvű alapító okiratra: Legyen a neve Neoplanta, és minden nép nevezze saját nyelvén. Éljenek békében, szeressék egymást, ez a soknemzetiségű város legyen a példája a különböző nációk békés egymás mellett élésének. Eltelt több mint 250 év. Neoplanta – azaz Újvidék – népei azóta folyamatosan gyilkolják egymást”. Hasonlóképp fordul önmaga ellentétébe a regény másik nagy szimbóluma, az „európai mesék”-ben létező Duna, a különböző népeket összekötő „kék szalag”:

20 *Bestiárium Transylvaniae I–III.: I. Az ég madarai*. Pécs, Jelenkor, 1997, II–III. *A tűz és a víz állatai*. Pécs, Jelenkor, 2003, IV. *A föld állatai*. Pozsony, Kalligram, 2011

21 Láng Zsolt: *Az emberek meséje*. Budapest, Jelenkor Kiadó, 2024

22 Vida Gábor: *Egy dadogás története*. Budapest, Magvető Kiadó, 2023, 106.

23 Németh István: *Ima Tündérlakért*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000

24 Végel László: *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. Budapest, Noran Libro, 2013

„A bérkocsiból rémülten bámultam Európa legnagyobb folyóját, a sötét, rideg, nagyméretű tömegsirt” – mondja a regény énelbeszélője. A Vida-regény toponímiái is a térségi kisember otthonderemtésének és boldogulásának lehetlenségére vonatkoznak: Senkiháza, Namajd etc. A térségi történelem ugyanis hazátlanítja, hontalanná teszi a kisembert. „A térségen úgy csörtet végig a történelem, hol lovon, hol harcocsin, hol biciklin, hogy végül senki hazája nem lehet, főleg nem az Ígélet Földje jelentésében”²⁵.

A *Bestiárium Transylvanicae*²⁶ kivételével az itt vizsgált erdélyi és az értelmezési összefüggéseiket képező Gion- vagy Végel-regények, illetve Juhász Erzsébet *Határregénye* is a múlt század első évtizedéig vezetik vissza az elbeszélés szálaikat, amikor a tágabb-szűkebb térség történelmének elbeszélésébe kezdenek narrátorai. De ahogy Láng Zsolt elbeszélésfolyama is a 20. század végének történetébe „fut bele”, a *Senkiháza*, a *Neoplanta* és Tompa Andrea regényei (például a *Fejtől s lábtól*, az *Omerta*), sőt a *Kitelepítés*, az *Egy dadogás története* és *Az emberek meséje* is visszatekint vagy utal a korábbi évszázadok történeti hagyományára. Jellemző ezekre a narratívákra, hogy legtöbbször nem a történelmi múlt elbeszélésének szándéka vezérelte az író tollát, vagyis nem állt szándékában történelmi regényt írni, és nem is mindig kronológiai rendben keletkeztek az elbeszélésfolyam darabjai. Utólag azonban ezekből a narratívákból könnyen „összerakható” a térség 20.

századi történetének elbeszélése. Legjobb példája ennek a Tompa-opus. Megjelenésük rendjét tekintve a következő sort alkotják: *A hóhér háza* (2010), *Fejtől s lábtól* (2013), *Omerta* (2017), *Haza* (2020), *Sokszor nem halunk meg* (2023). Viszont ha az olvasó veszi a fáradságot, és az elbeszélő idő rendjébe állítja a könyveket, akkor a *Fejtől s lábtól* című, a „balneológiai” irodalommal is összefüggő regény (a délvidéki olvasónak Csáth Géza fürdőnaplói juthatnak eszébe) és az ugyancsak a 20. század első felének kolozsvári eseményeit tematizáló, illetve azoknak a kommunista diktatúra konstituálódásáig vezető történéseit elbeszélő *Omerta* áll a sorozat élen. A megjelenését tekintve a legkésőbbi *Sokszor nem halunk meg* szól a második világháború és a holokauszt térségi történetéről. A főhős, Nagy Matild eltűnt orvos édesanyját hajlamosak vagyunk a *Fejtől s lábtól* orvosnője alteregójának tekinteni. A 2023-ban megjelent ötödik regény mellett a legelső, *A hóhér háza* tárja elénk a rendszerváltás erdélyi eseményeit, míg a *Haza* mutatja meg jelenkorunk képét – és ilyen értelemben ki is „esik” a történeti elbeszélések sorából. Hasonló időbeli távlatot mutat Gion tetralógiájának négy darabja: bennük Rojtos Gallai István és Rézi Krebs családjának a 20. század első felét átívelő történetét bontja ki előttünk az elbeszélés az 1898-as kezdetektől a 1940-es évek végéig. Egyes irodalomtörténészek²⁷ azonban úgy gondolják, a Gion-életmű más darabjai is kapcsolódnak hozzá, vagy közvetve utalnak nar-

25 Erről részletesebben: Bence Erika: *Volt egyszer egy 20. század. Gion Nándor Latroknak is játszott című tetralógiája a térségi történelmi narratíva tükrében. Irodalmi Magazin*, 2024/4. 13-19., 19.

26 Láng erdélyi bestiáriumának első része, *Az ég madarai* (1997) tizenkét fejezetcímében egy-egy madárnév szerepel. A kötet mitikus ornitológiájában az állatok nem csupán illusztratív funkcióval bírnak, hanem az Erdélyi Fejedelemség 1540 és 1690 közt játszódó eseményeinek alakítóiként kapnak szerepet. [...] A hat év várakozás után, 2003-ban kiadott *A tűz és a víz állatai* az ortodox szerzetes Eremie útjáról szól, aki tizennyolc évesen maga mögött hagyja a hegyi kolostor aszketikus közegét, s a Moldvai Vajdaság hétköznapjainak profán világába alászállva jut el a női test érzéki megtapasztalásáig. A narratív alaphelyzet szerint Eremie egy ismeretlennel folytatott beszélgetésben meséli el életét, melynek részét alkotja a tűz angyala általi elragadtatásban feltárluló Vazul/Despotés 16. századi betéttörténete is. A szöveg megidézi *Az ég madarai* kötetét, amelyet a főszereplő akkor vásárol meg, mielőtt az állatkertben szembesül vele, hogy a mágikus szabadság „szárnyas lényei” miként sýnlődnek immár bezárt rabként ketrecekben. A harmadik kötet, *A föld állatai* (2011) Szatmárnémetiben játszódik, ahol a magyar líceum diákéletének ábrázolása szorosán kapcsolódik a Ceașescu-diktatúra utolsó időszakához. Az állatvilág ezúttal a város főtere alatt élő patkányok életén keresztül jelenik meg a műben” (Horváth Péter: *Láng Zsolt: Bestiárium Transylvanicae. Magyar irodalmi művek*, 1956–2016, <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/bestiarium-transylvanicae>)

27 Bori Imre: *Gion Nándor, Misao–Gondolat*, Újvidék, 1977; Horváth Futó Hargita: *Ahol „mindenkinek megvolt a maga története”. Gion Nándor családtörténete. konTEXTUS-könyvek*, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, BTK, Újvidék,

ratívára, így a *Testvérem, Joáb* (1969), illetve az *Izsakhár* (1994) című regények, amelyek története kitölti a regényfolyam időbeli üres foltjait úgy, hogy a Joáb-regény a hatvanas-hetvenes évek társadalomtörténeti eseményeit, az utóbbi pedig a kilencvenes évek történéseit láttatja.

Kultúrák párbeszéde és szembenállása

Gion Nándor tetralógiájának első része, a *Virágos Katona* első datációja 1898, amikor Stefan Krebs – a regényfolyam főhősének és (egyik) elbeszélőjének, Rojtos Gallai Istvánnak a nagyapja – a családjával együtt Szenttamásra költözik a szomszédos, főleg németek lakta Feketicsről, de már a falu határában szembe találja magát a másik nemzeti közösség, a magyarok ellenszenvével. A helybeliek ugyanis leállítják a szekerét, és a bajuszviseletet kérik számon rajta. Stefan Krebs német, és nincs – miképp a helybeli magyar férfiaknak – bajsza. Lazo Pavletić, a *Neoplanta* fiákere-sének apja 1918-ban egy szerb lovas bandérium élén vonul be Újvidékre, a meghódított városba. Azonnal észreveszi, hogy a helyieket elsősorban a ruha teszi mássá, semmiben sem hasonlónak a földijeikhez, ezért „bemosakszik”, és „ruhát vált” – magára ölti annak az elmenekült magyar katonatisztnek az öltönyeit, akinek a házat elfoglalta.

A be- és kivonulásoknak sajátos forgatókönyve és rituáléja van a térségben, miként az új kultúrába való beöltözésnek, bemosakodásnak is. Az *Ez a nap a miénk* azzal kezdődik, hogy 1941 januárjában a szenttamásiak lelkesedve várják a felszabadítókat, s a „mindig cserbenhagyottak”, a visszatérő pribékek megtorló gaztetteinek áldozatul esők tragédiájával ér véget a történetük. A *Neoplantában* erre is konkrét és ironikus elbeszélői reflexió vonatkozik: „[...] cserbenhagyták a szerencsétlent a magyar urak, akik 1944-ben diadalmasan harsogták, hogy nem, nem soha. Aztán haptákba vágják magukat az újvidéki magyar höl-

gyek előtt, és esküdöztek, hogy visszajönnek. Kezét csokolom, nagyságos asszony, mondták, majd jól megtömték szajréval a teherautót. Vitték az ékszereket, az étkezésleket, a stíl-bútorokat, a szőrmebundákat. Mentették az irhájukat”.

A „felszabadítók” 1941-ben harci járművekkel, teherautókkal, oldalkocsis motorkerékpárokra érkeznek. A *Senkiházában* egy „biciklis” harci egység „teker keresztül” Namajdon, hirdelve a hatalmi revízió idejét, de a kisváros lakóinak csak a kölcsönös leszámolásokból és meghurcoltatásokból jut ki. A Fischer vendéglő falán éppúgy cserélődnek a mindenkori vezérek és hatalmasságok arcképei, mint az újvidéki Dornstädter cukrászdában a szintén német származású tulajdonos váltogatja az épp aktuális uralkodó vagy államfő portréját. Pedig ahogy a namajdi vendéglős házaspár is csak a kocsmát szeretné működtetni, Dornstädter úr is csak a szakmáját, a cukrászatot és a vendégek kiszolgálását igyekszik magas színvonalon művelni. (A Dornstädter cukrászda egyébként a térség visszás és ellentmondásos történetét tükröző emblemikus hely Újvidéken. A Dornstädteren kívül volt Moszkva, a második világháború után, a szocialista Jugoszláviában több évtizeden át Zágráb néven volt közkedvelt hely, majd pedig az államalakulat széthullását követően, a kétezres évek elején lett Athén, s ezen a néven is szűnt meg.)

Kalagor Máté felesége, Havadi Bora a magyar zászlót dugja el az ágynemű közé, *A hóhér háza*, Tompa Andrea regényének szereplői a családi ház padlásán rejtegetik a diszmagyart, méghozzá a legutolsó visszacsatoláskor beleszáradt és ki nem mosott izzadtságotokkal együtt – jobb idők reményében.

Hogy a kisember számára a múlt század történelme nemigen tartalmazott eltérő vagy az elbeszélteken kívül más alternatívákat, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy más térségek és közösségek legújabb kori irodalma, különösen a történelmi és a családtörténeti narra-

2007; Bence Erika: *Izsakhár útja. A bibliai történet jelentései Gion Nándor prózáírásában. Utazás–megértés–identitás* (szerk. Csányi Erzsébet, konTEXTUS-könyvek 7.) Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, BTK, 59-71.; Bence Erika, *Irodalmi Magazin*, 2024

tívák is hasonló motívumokból, történetekből, anekdotákból és legendákból építkeznek. Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényének feloldhatatlan konfliktusa az, hogy ebben a világban, a térség történelmében mindenki egyszerre bűnös és áldozat. Lazo Pavletičyal, a regény első számú főhőselbeszélőjével kapcsolatban merül fel az a vád, hogy a második világháborút követő jugoszláviai megtorlások idején, az új partizánhatalom iránti hűségét bizonyítandó (a saját életéért cserébe) saját kezűleg lövi főbe (vagy elárulja) két legjobb barátját, a magyar Novák Jánost és a német Oswald Ottót. Török Miklós apját pedig minden bevonuló hadsereg „felcibálja” valamilyen erkélyre (díszmagyarban vagy partizánsapkában), ünnepelni az új hatalmat, hogy aztán ugyanazok végezzék ki, akik majd a későbbiek során néphőst faragnak belőle. Slemil Ferencék is éppúgy díszünnepséggel és zenével várják (kénytelenek fogadni) a folyton változó hatalmi rendet, mint ahogy ezek az arc- és névváltások a *Senkiházában* is megtörténnek. A bizonytalan identitású Kalagor Mátét (hol magyar nevén jegyzik, hol Matei Călăgaru a hivatalos neve) néha a magyar hatóságok gyanúsítják meg a megszálló román hatalommal való együttműködéssel, máskor a visszatérők hurcolják el gyanús elemként munkatáborokba. Ugyanez történik *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*²⁸ című Végel-regényben a Slemil Ferenc/Franz Schlemil/Franjo Šlemil nevekre egyaránt hallgató főszereplővel, akit minden egyes bevonuló hadsereg és a nyomukban konstituálódó régi/új hatalom összeveret, ki akar végeztetni, s csak a véletlennek köszönheti megmenekülését (mint Rojtos Gallai István is), hogy aztán a történelmet alakító struktúrák visszaéljenek a történetével, attól függően, hogy milyen hazugságot akarnak terjeszteni magukról.

A 20. századi „honfoglalás”-nak és „új haza” létrehozásának sajátos történetét állítja fel Láng Zsolt is *Az emberek meséje* című regényében. Kettős elbeszélői struktúrája, pretextusai

révén – ahova Blaise Pascal filozófiai művei, Bernard Mandeville *A méhek meséje* című alkotása, kommunikációelméleti utalások is tartoznak – kiismerhetetlenül összetett nyelvi és kulturális képet fest Európa, azon belül Erdély egy különös szegletéről, a Medárdnak nevezett falu közösségéről. Első alapítói valószínűleg a rómaiak, későbbi újraalapítói a szászok voltak, de a Ceaușescu-éra idején zajlott falurombolások következtében elnéptelenedett és pusztulásnak indult Isten háta mögötti települést végül a cigányok veszik birtokukba, és alapítják újra, ki tudja, hányadszor már, a történelem folyamán. Hogy a falu végül megmenekül a pusztulástól, és hogy Európa más városaival és térségeivel ellentétben viszonylagos nyugalom honol a házaiban és lakosai között, azt nemcsak a nagyvilági történésektől való részleges elzártsága eredményezi, hanem az is, hogy a globális tendenciák távoliséga miatt e helyütt a különböző nyelvek és kulturális kódok, identitások zavartalanul keverednek, folynak össze és élnek tovább egyfajta egymást megtermékenyítő és gazdagító szimbiózisban.

A nyelvi és kulturális közvetítés/közösség esélyei

Hogy Medárd lakói tagadják a létezését, vagy nem beszélnek a múltjukról, az a kultúrák széttartó, ezért szétválasztó alakulástörténete miatt van így. Történeti tapasztalata ugyanis azt mutatja, hogy a nemzeti múlt és identitás elbeszélésével, azaz definiálódásával csak a különbségek és az ellentétek erősödnek fel. Ennek metaforikus ábrázolása is kibomlik André Tavaszi és Szidi párbeszédéből:

„Nálatok szedtem a kertben, emelte mutatóujját a kalap elé.

Andrea is szereti, soha nem gyomlálja ki.

Miért lenne gyom? Cigányvirágnak is nevezik.

Cigányul is?

Gánújának mondta a nagyanyám. Ő is kalapot hordott. Azzal temettük el, ez volt a kívánsága. Mert az a kalap az anyjáié volt,

28 Végel László: *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*. Budapest, Noran Libro Kiadó, 2015

a dédanyámé. Akit agyonvertek a katonák. Ők a cigányokat tartották gyomnak.”

Sajátos módon, vagyis a hazátlanná válás és a kirekesztettség kényszerűségében építenek új társadalmat és (ideiglenes) „hazá”-t maguknak Visky András *Kitelepítés* című regényének szereplői. Az állampolgárságuktól és ezáltal nemzeti (közösségi) hovatartozásuktól megfosztott, a Duna-delta élhetetlen táboraiba hurcolt emberek között mindenféle identitású, rangú, nyelvű és kulturájú ember megtalálható. Az életben maradásért folytatott mindennapi küzdelmükben lassan elmosódnak közöttük a különbségek. A kulturális, nyelvi és vallási sokszínűség – mint egy régi világ emlékezete – inkább a hagyományok megtartó, megerősítő erejét jelenti számukra, mintsem különállást. Szertartásaikban lassan összefolynak a katolikus evangéliumi tanok, a *Károli Biblia* példázatai, ortodox vallási szokások és lipován óhitűség. (A poszthumán visszarendeződés hasonló példájával szembesít egy új animációs film is; a 97. Oscar-gálán a saját kategóriájában arany-szobrot nyert, lett Áradás, Gints Zilbalodis

rendezése. A posztapokaliptikussá vált világban, ahol a civilizáció és a történelem emlékeit lassan visszaveszi magának a természet, a különböző fajú állatok, a macska, a majom, a kapibara, a kígyászsólyom és a kutyák a különbözőségek ellenére is kénytelenek együttműködni, és segíteni egymást, hogy túléljék a katasztrófát.)

A Vida-, a Tompa-, a Gion- és a Végel-regények világában is adott egy gazdag nemzeti és kulturális hagyomány. Akár „tündérvilág” is lehetne, „aranykor”, Belle Époque, vagy Ígéretföld – miként a Neoplanta-anekdota sugallja –, ha viszonyait és identitásait nem írná folyamatosan újra a történelem. Erdély topográfiája, történelmi tere (mint a Kárpát-medence más térségei, sőt a Kárpátokon túli nemzeti közösségek világa is, így a moldován Iulian Ciocan *És reggel jönnek az oroszok* című 2024-es regényében) sajátos térképként működik, rajta a térségi (kis)ember sorsa rajzolódik ki, míg a róla szóló történelmi narratívákban a sorsa tükröződik.

A harangbeszéd grammatikája

Kányádi Sándor Csángó passió című verséről

„...a bűn, mely szétfut a világ
terein mint történelem”
(Rakovszky Zsuzsa: *Éjszaka*)

„...de ami történt, valahogy mégse tud
végetérni.”
(Pilinszky János: *Passió*)

A moldvai magyarság archaikus katolicizmusáról legfrissebben Iancu Laura néprajzi tanulmányaiból értesülhettünk – aki verseiben is meg-megjeleníti ezt a természeti létrendbe ágyazott, büntudatközpontúan szigorú *szakrális ethoszt*. Kányádi Sándor kiskompozíciója értékes hozzászólás ehhez a kérdéskörhöz, földrajzi és szellemi határokon túllibegő szemantikával:

CSÁNGÓ PASSIÓ

elmennek a harangok
minden nagypénteken
rómába mennek
odamenegetnek

s ott felejtik
a nyelvünket

(1987)

Mit ígér, mire hangol a költemény minőségjelzős főirata? Legalább három jelentésméretű életre lobbant. A krisztusi szenvedéstörténet csángó fölfogása és a nevezett népcsoport

történelmi vesződéseit éppúgy kilélegzenek belőle, mint – finom járulékként, etimológiai föltevésével – a ’csángó, csángáló, vándorló-kalldó passió’ jelentésirány.

A fokozásos igehasználát („elmennek” – „mennek” – „odamenegetnek”) a különtördelt, kétsoros zárlat hatását készíti elő; s valóban, emlékezetesen sűrű közlést kapunk.

A népi vallásosságban gyökerező elképzelést, mely szerint a nagycsütörtök estéjén elhallgató harangok *Rómába mennek* (azaz a világ némasága alapít méltó akusztikát a föltámadás eseményéhez), Kányádi játékos többértelműséggel vonja be. A „s ott felejtik / a nyelvünket” birtokos viszonylata a csángók beszédeként azonosítja, de a többségi magyarság moldvaiakkal azonosuló gesztusaként is értelmezhetővé teszi a kijelentést. Melynek hatásgazdagsága abból fakad: *nyelvük* – anyagi és hangzó értelemben egyaránt – a harangoknak is van; s úgy lehet, amit igazán érvényesen szeretnénk mondani, ahhoz nem szájra és szavakra, hanem a méltó zengedezés rajtunk túli alakzataira van szükség.

Miféle feledékenység a harangoké? Olyan, amely a lemondó odaadással, az önátadó aszkézissel rokon. A *Róma* jelölte – és a Vatikánra mutató – célzat értelmében a harangok és/vagy a moldvai magyarok és/vagy a *mindkettővel* azonosuló beszélők a kereszténység szívében felejtett nyelvvel tanúsítják bizalmukat a hallgató Gondviselés iránt.

„Nyelvünket” a harangok ott felejtik, mert emlékeznek az égi hazára, ahol a *logoszon* szólás adománya identitásképző készség,

s mert a népek végső anyanyelve a közös és egyetemes (*katholikosz*) lelki kiáradás – melyre a harangbeszéd grammatikája okít.

Hogy a nyelvvesztés történeti rémképe is átlebeg a szövegen? Kisebbségi, nemzetiségi nézőpontból bizonyosan. De valódi többségben mindig a mennyek vannak; s a vers – éppen többértelműségei révén – ezt a magaslati interpretációt pártolja *mindenekfölött*.

Kányádi Sándor apolitikus civil habitusa (mely minden irányban nyitott interjúiból előfénylik), személyes missziós jelenléte (az író-olvasó találkozókon) egyetemes etikai mércékre mutat vissza; a „nemzet költője” is így lehetett – vagy így lehetne. Pártos/felekezeti határokat nem ismerően – s erre épp a *Csángó passió* az egyik bizonylat – közösségi etikák, kisebbségi jogok, történeti igazságok iránt egyik legérzékenyebb költőnk-értelmiségink volt. S műveiben: maradt is.

*

Hadd vonjak – lehetséges kontextusok gyanánt – néhány további verset e csöpp remekmű társaságába! Elsőként a kisszerkezetek – Kányádinál gyakori – esztétikai kompaktságát példázandó:

ELMARADT TALÁLKOZÁS PILINSZKY JÁNOSSEL

egyszer már majdnem sikerült
egyik verssorod csuhakötélén
mint az artistáknak a trapézig
följutnom de láttam hogy te a
megváltás lassacskán kétezer
év óta egyre húzódó zűrös
utómunkálataival vagy el-
foglalva szemérmesen és
megértő tisztelettel vissza-
ereszkedtem a porondra

(1984)

Ez a sajátos *homage* látszólag a megköze-
líthetlenség mítoszát táplálja – de közelebb
hajolva úgy látni, inkább a *találkozás* kétértel-

műségére épít. Hiszen érthető a cím a szemé-
lyes ismerkedés elmulasztott lehetőségeként
éppúgy, mint a föl nem ért művészi-spirituális
minőségek példázata gyanánt. A „csuhakötél”
és a „megváltás” Pilinszky lírai világára utaló
motívumai között a *Trapéz és korlát* (1946)
című első kötetet (avagy annak címadó versét)
is fölidézi a szöveg; s a magasság *alatt* into-
nált beszédmodor a csöndes alázat magatar-
tását rajzolja ki. A „porondra” helyhatározója
legvégül akár Karinthy Frigyes *A cirkuszának*
parabolikus művészabrázolását is az értel-
mezésbe citálhatja – feszültséget teremtve az
„Ülünk az ég korlátain, / mint elítélt fegyenc-
ek” Pilinszky-féle katolikus-egzisztencia-
lista létértelmezésével. A bravúr kényszeréről
Kányádi versbeszélője úgy mond le (a föld
megtartó otthonosságát választva), hogy
a mesteri mutatóványokra makulátlan csodálat-
tal tekint.

*

Egy másik költemény ugyancsak a *nyelv*
motívumát emeli középpontba; de jambi-
kus-félrímes könnyedsége nem metafizikai,
hanem történeti tereket nyit:

FILOLÓGIA EGY KALANGYA ÁRNYÉKÁBAN

Még ez a nemzedék, s kihál
az aratás „romantikája”.
Kihull egy véka régi szó,
az Idő-rosta kirostálja...

Nem értik majd az unokák,
ha azt hallják, hogy valaha,
egy kalangya hús árnyékában,
milyet szundított nagyapa,

s hogy milyen fürge marokszedő-
leány volt akkor nagyanyó,
mint ahogy én is képről tudom,
milyen is volt a hadaró...

Még ez a nemzedék, s kihál:
kalangya, kéve, asztag – és

e kedves, szép szavakkal együtt
annyi, de annyi szenvedés.

(In: *Harmat a csillagon*, 1964)

A szöveg párhuzamosan jeleníti meg és értelmezi a falusi-paraszti életvalóság fölszámolódásának folyamatát az ahhoz tartozó nyelvi univerzum szűkülésével. A verslogika legföltűnőbb vonása talán az, hogy a szavak avulékony rendjére a beszélő nem egy elégikus-nosztalgikus veszteségtudat jegyében tekint; ellenkezőleg: az eltűnedező lexémák örvén a szenvedtető mindennapok magunk mögött hagyását üdvözi.

*

Végül a *térségi elszigeteltség* szervező gondolata okán simítom a *Csángó passió* mellé a költő egyik legismertebb alkotását:

ISTEN HÁTA MÖGÖTT

üres az istálló s a jászol
idén se lesz nálunk karácsony
hiába vártok
nem jönnek a három királyok

sok dolga van a teremtőnek
mindenkivel ő sem törődhet

messzi a csillag
mindenüvé nem világíthat

megértjük persze mit tehetnénk
de olyan sötétek az esték
s a szeretetnek
hiánya nagyon dideregtet

előrelátó vagy de mégis
nézz uram a hátad mögé is
ott is lakoznak
s örülnének a mosolyodnak

(1985)

Ez a páros rímes, finoman jambizált alakulat a címében az *isten háta mögött* szófordulatot téríti vissza szó szerinti jelentéséhez, zárlatában pedig az „előrelátó” jelölő időbeliségéből bontja ki a térbeli irányultság („hátad mögé”) sóvár esélyét. Önreflexív nyelviség keretezi ily módon a létbeli elhagyatottság, a transzcendens elárvultság közösségi sorstapasztalatát (melynek hiányokkal terhelt voltát a strófák harmadik sorának csonkasága is érzékelteti). Az utolsó pillanatban fohásszá emelt mű a *szeretet* és a *mosoly* bizodalmaival zárul – azaz nyitja meg magát a megszólított, teremtő Gondviselés remélt válasza előtt. Szakrális dialógus nyitó aktusát olvassuk – hogy, akár bennünk magunkban, felelni kész erők kelhessenek életre.

▶ SÁNTHA ATTILA

Továbbra is dühös visszaemlékezés az Előretolt Helyőrségre

Az Előretolt Helyőrség folyóirat története hivatalosan harminc évvel ezelőtt indul, amikor 1995 legelején megjelenik annak beharangozó, „előretolt” száma. Nemhivatalosan viszont már évek óta készültünk a „nagy dobásra”, a saját folyóirat beindítására. 1990 januárjában kezdődött minden, amikor a kolozsvári magyar bölcsészkar korábbi be nem jutott felvételizői behívót kaptunk az egyetemre. (Az 1989-es romániai változások előtt évente mindössze hét magyar helyet hirdettek meg a magyar bölcsészképzésen, és – mit ad isten – pont azok nem jutottak be oda, akik később tekintélyes irodalmi pályát futottak be.)

Szóval ott vagyunk sokan Kolozsváron, katonaságon túli fiatalok, húszas éveink elején, már nem tizenennyolc éves ifjoncok, és gondolkodunk az irodalomról, és az egész életünk arról szól, hogy beszélgetünk. Irodalmi köröket alakítunk és buktatunk be, vitázunk Thomas Mannról, Rejtő Jenőről, Urmuzról, Hamvas Béláról, François Villonról, Faludy Györgyről, Sziveri Jánosról, Szőcs Gézáról, éppen kire van valamelyikünk rákattanva. Hazajön '91-ben Franciaországból a „nagy öreg” Bréda Ferenc (született 1956-ban) megfertőzve nyelvfilozófiával és teozófiával, másfél évvel utánunk felkerül Kolozsvárra a nagyon szemtelen és fiatal Orbán János Dénes, Kolozsvárra látogat Radnóti barátja, Reinhold Alfréd, aki életében egyetlen verseskötetet írt (nem mintha kifogyott volna a szuszából, hanem rájött arra, a költészetnél fontosabb dolgok is léteznek). Egy évig Kolozsváron tart kurzusokat magyarul és románul Ion Ianoși, avagy Jánosi János,

és Gyimesi Éva beszél a teremtett világról, amelyet ugyan a nyelv hoz létre, de mögötte ott van az Isten.

Lassan úgy éreztük, hogy egymás gondolatait is ismerjük, és aztán a nagy machinátor, Bréda Ferenc jött azzal, hogy ebből valamit kell csinálni, meg kell írni mindezt. Elneveztük transzközép irodalomnak ezt az irodalomfelfogást, és szakítottunk azzal, hogy az új irodalmat jelölő kiáltványok szakítanak a korábbi hagyománnyal: az éppen akkor dívó (dúló) „pesszimista posztmodernnel” és a kiüresedett transzszilvanizmussal szemben ugyan fellépünk, de a megoldást egy mélyebb hagyományhoz való visszatérésben láttuk (kissé vagy nem kissé ahhoz, amit Bahtyin ír meg a karneváleméletében).

Szerkesztjük a kolozsvári *Echinox* diáklapot, 1993-ban beindul a *Helikon* mellékleteként a *Serény Múmia* (Fekete Vince jegyzi), és lassan nyilvánvalóvá válik a vajtfulűek számára, hogy itt nem a szokásos ifjúkori hőzöngésről van szó, hanem valami mélyebbről, ami az egész irodalmi berendezkedést felforgathatja. Mi akkor még azt gondoljuk, hogy ez belefér, mások azt, hogy nem – ezzel akkor szembesülünk, amikor 1997-ben testületileg jelentkezünk a József Attila Körbe, és nem vesznek fel minket olyan átlátszó indokra hivatkozva, hogy mai napig a szégyentől belepirulok (ti. a határon túliak csak tiszteletbeli tagok lehetnek). (Ugyebár, Trianon-ügyek nemcsak most vannak, hanem akkor is voltak. Ám úgy látszik, senki nem tanul semmit a történelemből.)

1994 végén elkezdjük szerkeszteni az *Előretolt Helyőrséget*, mely a következő év elején meg is jelenik, kiadója Szócs Géza, főszerkesztője Orbán János Dénes, felelős szerkesztője Sántha Attila, szerkesztői: László Noémi, Páll Zita és Szilágyi P. Csaba, főmunkatársai: Bréda Ferenc, Fekete Vince, Kelemen Hunor, majd hamarosan Lövétei Lázár László is bekerül. Bevallottan irányzatosan szerkesztünk, azt tesszük be, amit közel érzünk a fel fogásunkhoz. Ujjongva fogadjuk Térey János *Interpretátor* című versét, első oldalon közöljük, benne ilyen részekkel:

„Hé, segédmunkás a szöveggyárban,
Interpretátor, zsargon-zsonglőr! (...)
Tiéd örökre a befogadói státusz,
örülj, ha a szövegkijáraton átjutsz.
Megersz a méreg, a penna-irigység;
azér' születted, hogy magasztalj kicsinykét.
Ne mesélj arról, hogy' működik a diszkurz.
Sokkal fontosabb, atya, hogy kit kúrsz.

(A nődet is én dugom meg rendesen,
nem úgy, mint te: csak csendesesen.)”

Utáljuk a szövegirodalmat, a posztmodern hülyeséget a lét kilátástalanságáról, és egyetértünk Téreyvel, nehogy már a kritika csóválja az irodalmat. A kritikus helyett az olvasó felé fordulunk, mert azért vagyunk a világon, hogy másokban legyünk. Ezt ismerte Rabelais és Tamási Áron, és úgy éreztük, ismerjük mi is. Valahol otthon kell lenni, valahol otthonosan kell érezni magunkat: például a nyelvben, amit beszélünk. Nem nagy transzcendentális célokat követni, hanem ezt.

Sikerült is ezzel kivívni az „establishment” utálatát, az *Előretolt Helyőrség* hamarosan szitokszóvá vált.

De én azt mondom mégis: az *Előretolt Helyőrség* nem volt, hanem lesz.

*

Székely ember (1991; olaj, farostlemez; 50×36 cm)

Bartók – és az erdélyi textilművészet

Lapszéljegyzetek Zsigmond Aranka életművéhez

Az erdélyi magyar textilművészet története. 1920–2020.

Nos, ezt a kötetet hiába keressük a könyvespolcon, hűlt helyét találjuk. Mert ezt a könyvet nem írtuk meg. Mint annyi más részlettanulmányt. Csakhogy ez nem egy egyszerű részlettanulmánya az erdélyi magyar művészet százéves történetének, hanem, amint írásom talán kissé elnagyoltnak tűnő címében jeleztem: nem pusztán szaktörténeti jelenségről lenne benne szó, hanem a transzilvanista művészet lényegét érintő/kifejező átlényegülesi folyamatról.

„Hatalmasan kitapétázhatnánk az arra érdemes falakat, ha valaki a hivatottak (vagy hivatalosak) közül szemmel kísérné az elmúlt két évtizedben pályára lépett textilművészek munkásságát. Nem véletlenek azok a sikerek, amelyeket a külföldi biennálékra és pályázatokra kijutott (szerencsésebb) szövőművésznőink aratnak; hiszen, ha van természetes folyamatosság népi hagyomány és művészi alkotás között, hát az erdélyi szövés-fonás tájegységei és a jelenkori erdélyi textiliskola termékei közötti átlényegülésnél nincs látványosabb és meggyőzőbb folyamat” – írtam az 1981. március 13-án megjelent *Utunkban*, Zsigmond Aranka falikárpit-kiállítása alkalmából¹.

Kimondatlan utalásképpen ahhoz a vitához szóltam hozzá ily módon, amely akkoriban a bartóki modell érvényesítéséről, követhetőségéről, megnyilvánulásairól folyt, határon innen és túl a magyar művészeti, kritikai és művészetfilozófiai irodalomban.

Mert mi, magyarok a bartóki modell megvalósítása által igyekeztünk kibújni mind a szocialista realizmus, mind a nyugatról áradó és egyetlen percre sem csillapuló megújulási kényszer, tehát a korszerűség és a modernizmus tőlünk idegen szárnycsapásai alól. Ráadásul a bartóki mű és modell eszményét még a nem szovjet típusú, hanem a nemzeti szocialista, román kommunista rendszer is elfogadta. Pontosabban: elviselte; hiszen a román művészek java is a saját népművészetében kereste a modernség gyökérzetét.

És/de akkor, a nyolcvanas években azon már túl voltunk, hogy mechanikusan kell, illetve csak úgy lehet követni a Mestert, vagyis ha ő a régi népzenei gyűjtésekből megteremtette a maga új zenei világát, akkor csak össze kell szedni a századokon át, Erdély valamennyi tájegységén virágzó falusi szövő-fonó-varró mesterség motívumkincsét, s abból aztán el lehet vonatkoztatni azokat a Jeleket, Motívumokat, amelyekből süt a modernség. Tehát már akkor is tudtuk, hogy gondolati átlényegítés nélkül nem szólal meg a legnehezebb hagyomány sem, pláne ami alól már kifutott, kifoszlott, de legalábbis eltűnőben van az az életforma, ami létrehozta.

Ezért üdvözöltem oly lelkesen, hogy „a fekete-piros, piros-kék csíkos vagy geometrikus mintázatú lakberendezési vagy ruházati, tehát használati kelmeék szigorú, fegyelmezett, kiegyensúlyozott ritmusa Zsigmond Aranka falikárpitjain érzékletes áttűnésben oldódik az egymás felé úszó földrészek, vagy az egymástól

1 Banner Zoltán: Piros és kék. Zsigmond Aranka falikárpitjai. *Utunk*, XXXVI. évfolyam, 11. szám.

Zsigmond Aranka a műtermében 2024 decemberében

láthatatlan falakkal elválasztott emberek, tehát korunk feszültségeinek és ellentmondásainak Jeleivé (...). Szőnyegei (...) jelzik új, belső tér-alakító hatásukat, amelyre századunkban olyan művészek adták a példát, mint Jean Lurçat : immár a 20. század középületeiben, közösségi fórumain világítani az alkotó-cselekvő-felelős-összetartó közérzet forrásaiként².

*

Textil-tavas van Európában. Az 1960-as, 1970-es, s még részben az 1980-as évek.

² Uo.

A szobrászatot követően már a festészet is halott. Valamennyi művészeti ágat kényszerpályára állít a pénzügyi világhatalom esztétikai agressziója. A folyamat ma is tart. Középületeket ugyan még építenek, de eltűnnek a falak, a betonszerkezetbe ágyazott üveg- és fémfelületek nem alkalmasak falfestmény vagy mozaik viselésére, és akkor a francia Lurçat, majd a lengyel Magdalena Abakanowicz, sőt a Kolozsváron élő, román Ana Lupaş falakat szőnek, belső tereket értel-

meznek (tértextil), majd a kísérleti textil forradalma is lassan elbogatellizálódik a határtalan művészeti liberalizmusban.

Az emberiség, de főként Európa megrottásának és a művészetek társadalmi hivatása elorzásának a folyamata azonban Közép-Európában lelassul, sőt átmenetileg elnapolódik, mert a kommunistáknak szükségük van fedőre (a fővő víz, az elégedetlenség fölé) és paravánra: „a néppel tűzön-vízen át!”... S észre sem veszik (hála Istennek oly műveletlenek a kommunista elitek), hogy Magyarországon, Lengyelországban, Romániában, Bulgáriában tovább él az európai művészet. Mert minden erőszakos, agrár-szocialista integrációs törekvés ellenére élnek a falvak; az aranytartalék: a parasztság felszámolása ugyan megindult, de (most hagyva a közép-európai körképet) Erdélyben, tehát Kalotaszegen, a Máramarosban, Székelyföldön, Moldovában, a Mezőségen még majdnem minden falusi házban csattog a szövőszék, a hegyekben nyírják a birkákat, s a gyapjúszál kilóra kapható.

De forgassunk vissza Trianonra, s a tulajdonképpeni erdélyi művészet forrásaihoz.

*

Ennek a százéves erdélyi magyar művészet történetének szerencsére ma már terjedelmes irodalma van. Az iparművészeti tevékenységről, ezen belül a domináns textilművészetről azonban nagyon kevés szó esik, pedig a sokat keresett és hangoztatott bartóki modell ebben az ágazatban valósul meg a legtermészetesebb és legváltozatosabb módon.

A három korszakra tagoló erdélyi művészettörténet első harmadában, tehát a két világháború közötti időszakban a textilreneszánsz első hullámkörei három forrásból gerjednek: fönn, északon, Nagybányán Ferenczy Noémi rakja le az egész kárpát-medencei magyarság modern, tehát 20. századi textilművészetének az alapjait (jóval korábban, mint ahogy Lurçat meg egész Európa ráébredne a nagy megoldásra); lenn, délen, a háromszéki Árapatakán Csulak Magda kezdi el a gyűjtést és a feldolgozást (igaz, nem szövessel, hanem varrással); Erdély közepén, Kolozsvárott pedig

Szentimrei Judit már a harmincas években csatlakozik a Gyarmathy Zsigáné által irányított kalotaszegi népművészeti mozgalomhoz, majd 1940-től Sztánán, a Kós Károly által tervezett iparművészeti műhelyében dolgozik és tanít textilszövést.

A második korszakban (1945–1990) zajlik le – ha már reneszánszról beszélünk – az erdélyi textilművészet trecentója, quattrocen-tója és cinquecentója, miközben a hatalom, bár önmagát népinek (néphatalom) nevezi, mind a gazdasági, mind a szellemi élet reformjait éppenséggel a nép ellenében hozza meg. 1948-ban megszűnnek évszázados iskoláink, de valami csodálatos véletlen folytán olyan művészeti oktatásrendszer bontakozik ki, amilyenre addig nem volt példa Romániában.

Ennek a rendszernek az egyik országos zászlóshajója a kolozsvári művészeti akadémia (pontos nevén Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola), amely 1948-ban Magyar Művészeti Intézetként indult, de már 1950-től csupán tagozatként működik az akkor még kétnyelvű, új felsőoktatási intézményben, amelyben a nyolcvanas évek elején már egyetlen magyar nevet sem találunk a tanárok listáján.

Az első pillanattól kezdve van textilművészeti szak, élén Bene Józseffel, Ciupené Király Máriával és Szentimrei Judittal. Ez az a műhely, ahonnan az 1950-es évek közepétől minden nyáron elindulnak a hallgatók Szentimrei Judit irányításával az erdélyi és moldovai falvakba és az Európában ekkor már páratlan gazdagságú, még élő vagy elmúlóban lévő szövő-varró paradicsomból magukkal hozzák a nyersanyagot, a textil-pentatónia tanulságait, a bartóki modell megvalósításához. Nem mindenki választja ezt az utat, de mindenképpen káprázatos lenne egy olyan erdélyi textilművészeti múzeum, amelynek falain (csak úgy kapásból s 1990 előtti lakhelyük szerint): Jeney Lám Erzsébet, Szervátiusz Bach Hédi, Deák Beke Éva, Kapros Kósa Edit, Károly Gyöngyvér, Botár Edit (Kolozsvár), Szabó Bódis Erzsébet, Nagy Dalma, Katona Szabó Erzsébet, Orbán Fülöp Irma, Papp Judit, Hunyadi Mária, Tamás Anna, Sajgó Ilona,

Bandi Kati, Balogh Edit (Marosvásárhely), Jecza Bíró Klára, Vitályos Zimán Magda (Temesvár), Móré Sági Annamária (Arad), Köllő Margit, Simó Enikő (Sepsiszentgyörgy), Gazda Olosz Ella (Kovácsna), Kozma István, Lugossy Edit (Nagybánya), Lepizsán Fekécs Zita, Sajgó-Fodor Erzsébet (Nagyvárad), Márkuszk Uszkay Erzsébet (Szatmárnémeti), Mrazek Berta, Hadai Geier Klára (Bukarest) és Török Erzsébet, valamint Zsigmond Aranka (Székelyudvarhely) gobelinjei, kisebb-nagyobb falikárpitjai lógnának a falakon (a többi név most nem jutott eszembe, az 1990 után jelentkezőket pedig nem ismerem).

*

Nem megyek bele az erdélyi textilrengés elemzésébe (csak remélni tudom, hogy az 1989-es rendszerváltás óta oly népessé vált művészettörténész szakma valamely fiatal, jó szemű képviselője rövidesen rátalál a témára), csupán jelezni kívántam, hogy ez az egyik legizgalmasabb fejezete az elmúlt 100 év művészeti életének. Jelen soraimmal csupán Zsigmond Aranka, tehát egyetlen életmű rajzára szeretnék rávilágítani (ez az írás sem monografikus tanulmány, csupán meditáció, de szívesen segítenék annak, aki albumot készítene róla), erre a rendkívül jellemző, s ugyanakkor rendhagyó pályaképre, hiszen ismereteim szerint ez az egyetlen rajzolat, amelynek íve, a kivándorlást követően visszatér önmagába és napjaink erdélyi művészetébe.

Kétségtelen, hogy az erdélyi textilsziget-ről igen tanulságos utak ágaznak el; például a Zsigmonddal ugyanabban az évben, 1985-ben, de magyarországi kitérő nélkül, egyenesen az Egyesült Államokba menekülő Tamás Annáé, aki egy diadalmas kárpitszövő korszak után, díszlettervezői tapasztalatait felhasználva, ugyancsak sikeres divattervezői karriert követően pusztul el a végtelen lehetőségek földjén; vagy az ugyancsak Marosvásárhelyről induló Katona Szabó Erzsébeté, aki az övele kitelepődő édesanya, Bódis Erzsébet gyökerei révén a kalotaszegi textilművészeti hagyományokkal felvértezve, a szecesszió iskolavárosában, Gödöllőn támaszt új virágzási lehetőséget

a méltóságát a mai napig őrző, magyarországi kárpit- és divattervezői szakmában; Balogh Edit pedig a textilművészet és a számítógépes grafika kapcsolatával foglalkozott, s a Kortárs Magyar Művészeti Lexikon szerint egy időben a magyar kárpitművészet történetét és jelenét bemutató multimédia cédén dolgozott. (A sort folytathatnánk a Magyarországra vagy nyugatabbra kivándorolt, letelepedett festőkkel, szobrászokkal, grafikusokkal.) S ha nem is valamennyiüknek sikerült odakint jelentősebb karriert építeni, mint amelyet a szülőföld biztosíthatott a diktatúra évtizedeiben, de legnagyobb részük egyrészt felkora-bácsolta környezetének művészeti állóvizét, másrészt viszont szembesülniük kellett az erdélyi másság (őszinteség, kezdeményező-készség, szellemi tudatosság, patriotizmus stb.) iránti bizalmatlanság, sőt kirekesztés árnyékával. Sajnos ez is Trianon átkához tartozik: bár tökéletesen jogos, sőt eredményes a magyar kormány nemzetegyesítő politikája, annyiféle magyarság van, ahány országban élünk.

*

Az 1948-ban Benedek Elek falujának szomszédságában, Nagybaconban született Zsigmond Aranka sorsát (akárcsak például az ő transzilvanista szemléletéhez legközelebb álló Gazda Olosz Elláét, Török Erzsébetét, Katona Szabó Erzsébetét és Bandi Katiét, de természetesen sokan másokét is) a legendás marosvásárhelyi művészeti líceum tanárainak a páratlan művészpédagógiai érzékenysége és gyakorlatiasság döntötte el. Az ő esetében elsősorban szaktanára, Nagy Pál, aki őt határozottan a textil felé irányította, de ahogy mestere a példamutató kísérletezés jegyében szinte minden megyei kiállításra más stílusú munkával jelentkezett (*Barangolás a művészetben* című, tankönyvjelentőségű könyvével pedig a képzőművészeti kifejezés valamennyi eszközének a birodalmát megnyitotta), Zsigmond Aranka is ma már elsősorban műfajváltogató képzőművészként dolgozik.

A kolozsvári egyetemi évek alatt aztán Szentimrei Judittal bejárták mindazokat az erdélyi tájegységeket, ahol ekkor az 1960-as

években még ritka volt az a falusi ház, ahol nem volt szövőszék, ha máshol nem, hát a padláson. Ezenkívül „...még egyetemista koromban, Egyed Ákos segítséget nyújtott a székely rovásírás tanulmányozásában (...) úgy éreztem, megtaláltam az isteni csodát, a rovásírást. Ősi, misztikus erővel ruháztam fel, a jelek egyszerűsége, népi tisztasága üzenet a múltból a mába, és ez az akkori politikai helyzetben tabunak számított. Nekem a túlélés pajzsát jelentette művészileg... Ötödéves diákként rátaláltam színeimre, formavilágomra... Fekete-vörös kárpitjaimon (...) a nyilat, mely a rovásírás egyik betűje, megszemélyesítve gyakran megjelenítettem.”³

Két évvel államvizsgája után, 1975-ben ezekből a munkákból már húsz darabot állított ki Csíkszeredában, majd a Korunk Galériában, korai bizonyításként, hogy nem díszítő, hanem tanúságtevő, kifejező iparművész jelentkezett. Pedig nem tematikus gobelineket szőtt, hanem ugyanolyan kék-piros-fehér-fekete kelimeket, amilyeneket gyermekkorában feszítettek a szövőszékre az asszonyok. Eleinknek nemcsak sátrai, de még otthonuk bútorzata is ebből az anyagból készült, s minden átalakuláson, funkcióváltáson át sem koptak ki a falu mindennapjaiból. Ez a tenyérszerű felületeken is hatalmas felidéző erejű anyag, motívum és eljárás a 20. század indulatainak, feszültségeinek, tragédiáinak a tolmácsolására és az alkalmazott-mumentális művészet szerepének a betöltésére is alkalmas műtárgyakká szövődött Zsigmond Aranka kezén.

A székelyudvarhelyi Küküllő Szálló bárjában néhány évig ott függött egy szellemes, lepkeszerű kárpit, a főiskoláról éppen hazatérő, ifjú művésznő munkája. Aztán, amikor a helyiséget átalakították, lekerült a falról, s értelmetlen, műveletlen kezek nyomán örökre eltűnt.

Mit akar tehát ezekkel az egyre nagyobb méretű falikárpitokkal? Várják Hargita megye középületei? Ki fogja megrendelni a műveket? Hiszen ennek a művészeti honfoglalásnak

ebből a sokat ígérő kibontakozásból már nincs visszalépés.

A kérdésekre akkor, az 1970-es, 1980-as években nem született/nem születhetett válasz.

*

Nicolae Ceaușescu kommunista fővadász 60. születésnapja alkalmából rekedtre ordibálta magát az ország. A megyék ajándékaiból egy külön múzeum született; Hargita megye a legszorgalmasabb művészt, Zsigmond Arankát szemelte s jelölte ki, s ő, a feladat és a fenyegetés ihletésében valóban maradandó értékű műtárgyat szőtt a Székelyföld nevében, amit persze sohasem hálált meg a székelyeknek. „Egy hatalmas 60-ast kanyarítottam román, székely és salopétás munkasalakokból, a háttér napsugaras. Mindvégig ellenőrzés alatt voltam (...) a titkosszolgálat leellenőrizte, hogy megfelelek-e annak a »méltóságnak«, hogy megszöhessem ezt a szönyeget (...). Volt annyi sütnivalóm, hogy egy munkásfigurát tettem legelől, ez vezette a 60-as táncot. Körbetáncolták a 60-at.”⁴

*

A sötétedés a 80-as évek közepén felgyorsul mind az ország, mind Zsigmond magánéletében. Az utolsó, cím szerint is ismert faliszönyegek: *Árvíz után* (1977), *Féltés* (1979), *Határ* (1984), *Dühöngő* (1984), *Válás* (1984).

„A nyolcvanhatos (1986) Őszi Tárlaton (Székesfehérvár) új névvel ismerkedhettünk meg a kiállítók között: Zsigmond Aranka textilművésszel. Stilizált formavilágú, fekete-piros szötteseiről lerítt, hogy motívumai az erdélyi népművészetben gyökereznek.

– ...Ezek a színek számomra a székely, a nagybaconi ünnepeket jelentik. Ilyenkor az emberek szötteviselésbe öltöznek, a piros és a fekete drámai ellentétébe (...). A fekete és a piros vonulatai, csíkjai egymás mellett haladnak, az öröm és a bánat, a vidulás és a gyász kiegyensúlyozottan van jelen (...). Hetvennégyben (1974) megtaláltam a színvilághoz a technikát is: négyenyűstös, fenyőágas

3 Zsigmond Aranka: *Múltból a mába*. Korunk, 2002/8, p. 95–97.

4 Lőrincz Ildikó: *Három ország inspirációit szívtam magamba. Beszélgetés Zsigmond Aranka képzőművésszel*. Erdélyi Művészet, 2020. XXI. évfolyam, 2. szám.

– a kovásznai szöttesre emlékeztető – szövést alkalmaztam (...).

A fekete-piros sorsballada szálai lassan belesimulnak az anyaország életszöttesébe. S abban is bizakodhatunk, idővel felborul az arány: a piros szín elnyomja a feketetét.”⁵

*

A felelős művészi gondolkozást és a szövőszéket is magával hozza Magyarországra.

Székesfehérváron mindenekelőtt székeludvarhelyi tanári pályájának a rendkívül sikeres, mindenekelőtt az artisztikumra figyelés szellemében végzett, a gyermekeket és fiatalokat aktivizáló tanítás módszerét honosította meg azokban az iskolákban, ahol fokról fokra mind nagyobb bizalmat kapott.

Ám a rendszerváltás körüli és az azt követő művészeti események sodrásában legjobb, ha saját szavaival követjük a már idézett, 2002-es *Korunkban* megjelent önvallomását: „1992-ben alapító tagként vettem részt a Fehérvári Művészek Társaságának a megalapításában. Több mint ötven egyéni kiállítást rendeztem és tucatnyi közös kiállításon vettem részt. Egyesek árgus szemekkel figyelték „székelyül megfogalmazott másságomat”. Nehezen tűrték véleménynyilvánításomat. Megpróbáltam maximálisan beilleszkedni, de sokszor falakba ütköztem. Ezt pályázatok örökös visszautasítása jelezte. Megrendelést a várostól soha nem kaptam. Székely János Jenő szobrászművésszel (Székely János író fia. – B. Z.) döbbenet figyeltük a kultúrkurátorok ténykedéseit.

1990-ben szőtt, nagyméretű, fehér-fekete kárpitsorozatomban korszakot zárt le életemben. Eltűntek a színek, így nyomatékosabbá vált a mondanivalóm. Ilyenek az *Átváltozás*, az *Életfa*, az *Ellentétek*.

1992-ben festeni kezdtem, tempera tájképeket, majd ezeket olajjal festett, többszáz székely viseletbe öltözött figurát ábrázoló munka követte. (...) 1993-ban Amerikába, Édesanyám szülőhazájába repültem.” (Nagyszülei a 20. század elején vándoroltak ki, de aztán hazatértek. – B. Z.)

Később egyre sűrűsödnek az események, de ezek csak abba a monográfiába kíváncsoknak, ami reményeink szerint még életében megszületik.

Viszont ez a művekben oly gazdag, s nagyjából két egyenlő tizenöt éves időszakra tagolható világtárlás, amelyre néhány évvel ezelőtt újra Székelyudvarhelyen tett pontot, újabb igazolás e sorok írója számára, hogy az erdélyiség, tehát a transzilvanista életérzés és magatartás mellőzhető ugyan a kortárs művészeti tájékozódás követelményei közül, de attól még működik, létezik, és érvényesülhet bármikor, amíg a patakok, a tavak, a hegyek, a völgyek, a falvak és a városok, de főleg az emberek megőrzik teremtett helyüket és méltóságukat.

Éppen ezért elsősorban annak örülünk, hogy 2002-ig is vissza-visszatér a szövéshez, s kezdve az átívelő, tehát még Udvarhelyről félig kész állapotban kimentett, csángó témájú *Pegazustól* (amely a textilművészetben rendhagyónak számító torzóként került kiállításra *Beféjezetlen* címmel) a fekete-vörös (például a *Rekviem*) és a fekete-fehér (például az *Ellentétek*) szőnyegeken át a szombathelyi textilbiennálék által meghirdetett zászló és szalag műfajba illeszkedő, kisebb méretű kompozíciókig (*Szárny helyett*, *Megtörtént*), hű maradt egyrészt a forráshoz (a székelyföldi lét vizuális megjelenése/megjelenítése), másrészt ahhoz a szenvedélyes, de örökké szigorúan szakmai, szakági Jel-képiséghez, amelyek révén az erdélyi textilművészet legkiválóbbjait a bartóki modell megvalósítóiként tiszteljük.

De ugyanez a szenvedély s ugyanakkor az alapos, sokoldalú szakmai felvértezottség hívja elő/képes előhívni Zsigmond Arankából a hiány/hiányérzet műfajait, s veti bele magát az addig csak oktatott festészeti és grafikai kifejezés lehetőségeibe.

Az ma már politikatörténeti tény, hogy Kádár népe, a nepmanok serege nem kívánta, nem szorgalmazta, sőt el sem fogadta az 1990-ben főleg a Magyar Demokrata Fórum köré felzárkózott patrióta értelmiségiek által meg-

5 Péntek Imre: Fekete-piros sorsballada. Fehérvári Hét (képes városi hetilap), 1989. április 21. p. 25–26.

valósított rendszerváltoztatást. A Párt által elkényeztetett művészek jelentős része sem várta tikkadt szájjal a szabadság és a nemzeti újjáépítés eszméit és eseményeit.

Mi, nyolcvanas évekbeli erdélyi áttelepedettek viszont éppen erre/ezekre voltunk szomjasak. Ki-ki beilleszkedési körülményei szerint élte át és túl ezt a szembesülést.

Zsigmond Arankát tulajdonképpen befogadták, alapító tagja volt a rendszerváltást követően szinte valamennyi megyeszékhelyhez hasonlóan megalakult székesfehérvári művészek szövetségének, a Széchenyi Kör konferenciája alkalmából grafikákat kérnek tőle a terem díszítésére, s ő 18 darab, a *Hitel*-ből és a *Napló*-ból vett idézettel díszített tusrajzzal köszönti az eseményt, majd a munkákat a helybéli Széchenyi István Gimnázium megvásárolja. („Lenyesik szárnyaimat, lábon járok; levágják lábaimat, kezemen fogok járni, kiszakítják kezeimet, hason fogok csúszni. Csak használhassak.”) Több iskolában rajongtak érte tanítványai, valamelyikben színes ablakokat is festettek együtt, számos egyéni és csoportos művésztabori kiállításon szerepelt.

A rendszerváltás azonban Romániában is megtörtént, s mivel az időbeli távolság növekedésével egyre elérhetetlenebbnek, elveszettebbnek tűnt számára annak a művészi nyelvnek a forrása, amely egy hatalmas tájegység, Erdély mindenki mással összetéveszthetetlen alkotó egyéniségévé avatta, szinte pályamódosító erővel tört fel belőle az önálló festői mondanivaló, s szinte megállíthatatlan, elnagyolt képfolyamban vázolja újra maga elé a székely falu élővilágát – azt a vizuális és érzelmi nyersanyagot, amelyből textíliáinak az elvont formavilága született.

A kaland tartósnak bizonyult: s bár a kilencvenes években még születtek a székely életképsorozat redukált színfelfogásában színpárosában (vörös-fekete, fehér-fekete) tartott szőnyegek, a festői önkifejezés fokozatosan kiszorítja életművéből a szövés lassúnak tűnő munkafolyamatát, s a munkásságát érő méltánytalanságokra, meg nem értésre is egy

fekete-fehér olajfestmény-sorozattal, a *Bábeli üzenet* szimbolizmusával válaszolt.

*

A marosvásárhelyi művészeti líceum tanárai: Bordi András, Incze István, Piskolti Gábor, de főleg Nagy Pál univerzális felkészítő oktató tevékenysége nélkül elképzelhetetlen lenne az a folyamat, amelybe az örökké nyughatatlan, elégedetlen, önmagával szemben is maximálisan kényes Zsigmond Aranka textilművész az európai századforduló és 21. századelő szakmai bizonytalanságai közepette minden gátlás alól felszabadult, minden kihívásra kész, képzőművészként vállalta és teljesítette az alkotó ember hivatását. Már 1992-ben kimozdult Magyarországról, és Párizsban meglátogatta a magyar művészettörténet által még ma sem eléggé elismert Román Viktor homoródszentmártoni szobrászművészt, aki a székelyföldi szerszámok formáiból teremtette meg a maga elvonatkoztatásait, ugyanúgy, ahogy Zsigmond a székely viselet és textíliák hagyományából; 1993-ban pályázatot nyer, s az Erste Bank tulajdonába kerül egy olajfestménye; ugyanabban az évben rövid időre kirepül Amerikába, édesanyja szülőhazájába, akinek a szülei, mint említettük, a század elején együtt tántorogtak ki másfélmillió sorstársukkal; 1994-ben az történik, hogy „egy Castenhofer nevű üzletembernek van egy 32 szobás villája a Semmeringen, az ő felkérésére restauráltam nyári szabadságomon, egy kerek hónap alatt, a szecessziós villa külső falain lévő három falfestményt (...). Hatalmas vasállványokra kellett fölmásznom, kikötöttem magamat hegymászó kötéllel, mert 18 méter magasan dolgoztam, úgy éreztem, hogy a fellegekben járok (...)”⁶; e kapcsolatok révén kiállításon is bemutatkozik az akkor megnyíló Kunst Treff Galériában; 15 négyzetméteres freskót fest egy agárdi gimnáziumban, s még egy-két röpke látogatás után 2003-ban végleg az Ígéret Földjét választja otthonául.

Amerika ekkor már nem tanulója, hanem tanítómestere az európai művészetnek. A kivándorló közép-európai művészeket sem elsősorban a jobb megélhetés, hanem a szel-

6 L. 4. jegyzet.

lemi kitárulkozás eufóriája vonzza az óceánon túlra. A Szabadság megelevenedett szobrának ölelő víziója.

Persze éppenséggel nem a kétnyüstös szövésű és a négynyüstös, sávolykötésű faliszőnyegek, például a *Rekviem*, a *Tiltott gyümölcs*, az *Ellentétek*, vagy pláne a *Feszület* és azok alkotója érdekli New York lakosságát és művészeti fórumait, hanem az a kiváló tudású szakember, aki az innen-onnan kivándoroltatott, vagy ne adj isten, valamikor helyben, esetleg még az indiánok által készített, régi szőnyegetek restaurálni tudja.

A nagybaconi művészasszony azonban képes felülről látni a 20. század művészeti divatbemutatóját, s a New York-i Metropolitan Museum, a Guggenheim, az Indiai Rubin, az Indián Múzeum és az egész, korlátlan és rendszertelen művészeti kitárulkozás kavargásába nem szédül bele, hanem egyrészt saját fotóiból, másrészt lejárt katalógusok, divatlapok, reklámok és más nyomtatványok kivágásaiból kikísérletez egy olyan montázs-műfajt, amellyel saját bevallása szerint 3500 munkában mintegy átnyújtja megsokszorozott szépség-élményeit az ilyesmire kevésbé érzékeny vagy éppen az ilyesmire vágyó embertársainak.

*

Rendhagyó módon (mert nem ismerek hasonló példát az elmúlt száz év erdélyi művészettörténetében) másfél évtized amerikanizáció és a székesfehérvári másfél évtized után, 2019 áprilisában visszatér szülőföldjére, Székelyudvarhelyen házat vásárol, s tágas magánképtárában barátokat fogad, és dolgozik.

*

Sorozatai közül (mert festészetben, grafikában, montázstechnikában örökké számozott, de főleg számozhatatlanul sok variációban gondolkodott), a visszatérés pecsétjeként értelmezhető népelet képei vallanak legközvetlenebbül Zsigmond Aranka transzilvanizmusáról, amely mint annyiszor elmondtam, nem stílus, hanem életérzés és alkotói magatartás. Szemlélet. Amely valamennyi erdélyi művész életművét meghatározza, de annyi összetevő-

ből szerveződik, s ezért annyiféle, ahány személyiség vállalja, vagy egyszerűen már születésekor adott.

Az erdélyiség mindenképpen létezik, még akkor is, ha ezt ma illik vitatni, tagadni, illetve ha a három-négy évtizede rendkívül felgyorsult társadalmi és politikai változásokban ez az életérzés és szemlélet is egyre rejtettebb/rejtőzködőbb alakot ölt. A képzőművészetben semmiképpen nem divatos; a diktatúrában felnőtt nemzedékek munkásságában nyilvánvaló, a fiatalabbak pedig nem érzékelik, hogy tudat alatt munkál alkotótevékenységükben. (Tisztelet az elenyésző kivételeknek.)

Tulajdonképpen Zsigmond Aranka is igyekszik felvenni a kaotikusságában oly elegyes progresszió kesztyűjét, hiszen mióta hazatért, digitális nyomatokkal is kísérletezik (*Szimmetria*-sorozat).

A magamfajta konzervatív szemlélő számára azonban – aki a művészeti jelenségeket mindig az egész száz év tükrében értékeli – engedtessek meg az elfogultság ama lényegileg festői grafikának tekinthető sorozat iránt, amelyben a 90-es évek elején, Székesfehérváron készült, tragikus színezetű népeletkép-sorozat kiegészítéseként, ellentétpárjaként az örökké kiegyensúlyozottságot, harmóniát, kvázi a teljes élet boldogságát kutató művész biztató jelét adja annak a hűségnek, amely joggal elvárható minden alkotó embertől, aki maradandó nyomot kíván hagyni maga után.

Ezek a könnyű kézzel felvetített, humorban pácolt jellemképek (hasonlóképpen a Csíkszeredában megjelenő *Székelyföld* folyóirat írókörének a törekvéseihez) az egyik legéletrevalóbb magyar közösség identitásörző példáját szemléltetik.

Korunk művészetének kétségtelenül érzékeny és hatásos vibrációja ellenére Zsigmond Aranka életművének igazi értéke nem stiláris kérdés, hanem etikai természetű.

Csakúgy, mint a reményeink szerint még sokáig újabb és újabb arculattal megnyilvánuló művészeti transzilvanizmus.

Történelem a színpadon

Székely Csaba: *Az igazság gyertyái*

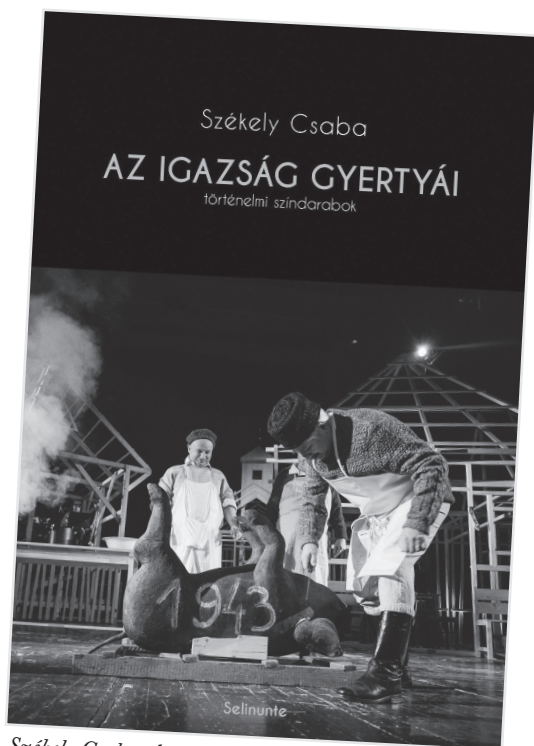
A színpadra vitt történelem akkor érdekes, ha az alkotók a múltbéli históriák felidézésével a mi történeteinket mesélik el. A nézőnek azt kell éreznie, a királyok, a sírásók, a rég halott polgárok hozzá szólnak. Hisz mi másért léptek volna a deszkákra? Tárnyilagos és távol-ságtartó múltidézésre ott vannak a történeti monográfiák. Forrásokkal, jegyzetekkel, az objektivitás ígéretével. Az utóbbi években a legsikeresebb történelmi darabokkal Székely Csaba állt elő. A *Mária országa*, a *Vitéz Mihály* és legutóbb *Az igazság gyertyái* című drámái kimondottan nagy figyelmet váltottak ki, ráadásul mindegyik bemutatót díjakkal jutalmazták a szakmabeliekből és kritikusokból álló színházi grémiumok. 2024-ben a három dráma *Az igazság gyertyái* címen, *Történelmi színdarabok* alcímmel, kötetben is megjelent.

Noha a szöveg a színpadi produkciónak csak egyik eleme, érdemes alaposabban megnézni, hogy egy sikeres szerző miért is nyúl réges-régi, nagyobbrészt elfeledett történetekhez. A történelem mely pillanatait tartja ma érdekesnek, milyen karaktereket állít a középpontba? A középkorban vagy a közelmúltban élt embereket hogyan szólaltatja meg? S ami a legfontosabb: múlt és jelen szálai miként fonódnak össze?

A színházi tematikára szakosodott Selinunte Kiadó által megjelentetett könyv a *Mária országa* című „történelmi játék”-kal indul. Ez a darab a Szegedi Nemzeti Színház felkérésére íródott, és 2022-ben mutatták be. A cselekmény 1382 és 1386 között játszódik, és a Nagy Lajos halála utáni hatalmi harcok

korába röpít vissza bennünket. Lajos, aki egyszerre volt magyar és lengyel király, fiúutód nélkül halt meg, halálakor leányai kiskorúak voltak. A trónutódlás bizonytalanok lát-szott, ilyen helyzetekben szinte mindig kitört a hatalmi harc. Az egymásnak feszülő elitcsoporthoz csellel, fegyverrel újra és újra összecsaptak, s nem kímélték sem egymást, sem a maguk előtt tolt trónkövetelőket. A drámában – ahogy annak idején a valóságban is – előfordul minden: celszövés, árulás, királygyilkosság, boszszú. A humorral, iróniával formált színdarab szereplői uralkodók, országnagyok, a történetből mégis a hatalomért, vagyonért folyó küzdelem archetípusa rajzolódik ki. Például Garai Miklós nádor úgy vezeti be a lánya nevében uralkodni szándékozó özvegy királynét az országos politika rejtelseibe, hogy tanácsai bármelyik miniszterelnöki tanácsadó szájába is illenének. „El kell érni – mondja a sokat tapasztalt nádor –, hogy a mieink tegyék ki a [királyi] tanács harmadát. Megnyerjük Lackfit a híveivel együtt – az még egy harmad. Kétharmados többséggel már vígan lehet kormányozni. Tapasztalatbul mondom.” Sorjáznak tovább a praktikus javaslatok: a gyengébbeket ki lehet nyomni a tanácsból mint árulókat. S hogy ki az áruló, azt az uralkodó mondja meg. Helyükre kell beültetni a saját embereket és azok hűségesek lesznek, legalábbis egy darabig. A modell egy darabig működik is, csak aztán, ahogy lenni szokott, előre nem kalkulálható tényezők is felbukkannak.

Az izgalmasan gördülő történetet végigkíséri a humor. Komikus helyzetek, nyelvi

Székely Csaba: *Az igazság gyertyái*. Budapest, Selinunte Kiadó, 2024

poénonk, elrajzolt karakterek mutatják meg az amúgy tragikus történet fonákját és a hatalomért küzdő országnagyok kisszerűségét. Abszurd helyzetekben sincs hiány. Székely Csaba írásmódjának jellegzetessége, hogy mesterien váltogatja a humoros és a tragikus jeleneteket. Olykor egy monológon belül is változik a hang. A nagyon gondosan épített szerkezet mellett a látószöveget ide-oda forgató szövegformálás teszi kimondottan érdekessé ezeket a színdarabokat. Hosszan lehetne idézni a példákat. A délvidéki urak által támogatott és megkoronázott Durazzói Károly a nápolyi udvarból családjával menekül. Felesége, anyósa, felesége nagyanja folyamatosan megkérdőjelezi férfiasságát. „Soha egy visibálást nem hallok az én unokám hálószobája felől” – támad Károlyra az unokájával érző nagymama. Hát, akkor már inkább a kockázatos magyarországi kaland, amely jól indul, de két hónapig sem tart, mert Nagy Lajos özvegye és támogatói meggyilkoltatják a Nápolyból érkezett, jószívűnek festett rokont. „Az ember él, küzd,

tervezget, aztán egy szép nap fejbesszák egy karddal. A végzetét el nem kerülheti senki” – borong támogatója pusztulásán Lackfi István nádor. Természetes, hogy a bosszú nem marad el. Azután a történet egyre gyorsabban pörög tovább az esztergomi érsek szájába adott utolsó mondatig: „De *velünk* mi lesz?” A kérdés inkább a szerzőé, és úgy is formázhatnánk: hogy maradt meg ez az ország ilyen vezetők mellett?

A második darab, a *Vitéz Mihály* még zavarosabb korszakba visz el bennünket. Főhőse a román emlékezetpolitika és az egy időben annak szolgálatába állított román történetírás által mitikus nagyságúra növesztett havasalföldi vajda, „aki először egyesítette a három román tartományt”. Az alcím ezúttal „komikus történelmi tragédia”. Ebben a színműben a humor sokkal erősebben, helyenként nyersen jelenik meg. A fő színtér Havasalföld és Erdély, az idő az 1590-es és az 1600-as évek fordulóján jár. A Habsburg és a Török Birodalom erőterében élő román vajdák és erdélyi fejedelmek próbálnak hatalmon maradni ebben az életveszélyes geopolitikai térben. Ha valaki már megmelegedett a patrónus hatalomtól kapott trónon, s ambíciói is vannak, rendre kockázatos önálló játékba fog. Még több hatalmat, nagyobb országot szeretne, vagy éppen magasabb célért, a töröktől való szabaduláért kezd veszélyes játszmákba. Az egyébként is változékony viszonyokat még kiszámíthatatlanabbá tette az 1591-ben kirobbant tizenöt éves háború. A hosszú és váltakozó sikerű háborúskodás esélyt kínált az ügyesen forgolódó fejedelmeknek, de a kockázat is sokszorosára növekedett. A szembenálló birodalmak bármikor támogatást adhattak egy zsoldjukba szegődő trónkövetelőnek. A meg-megújuló harc folyamatosan vadult, s egyre elképesztőbb árulások és kegyetlenkedések kora jött el.

Ilyen körülmények között emelkedett fel Vitéz Mihály csillaga. Székely Csaba Mihály vajdája távol áll a piedesztálra emelt ország-egyesítőtől. Nagyon is eleven, hús-vér figura, egy balkáni – ne legyünk igazságtalanok –, kelet-európai tahó, akinek éles esze van, és

a bátorság sem hiányzik belőle. A darabbéli Mihály kereskedőként bukkan elénk. Kortól független, ismerős helyzet a térségben, ha már valaki gazdaggá vált, kinyújtja kezét a politikai hatalom felé. Mihály ügyességének és főként jó házasságának köszönhetően vagyont és bizonyos tisztséget is szerez magának. A társadalmi emelkedést hozó frigglyel ugyan az asszony is együttjárt, ami rontott Mihály üzleti mérlegén, de a darabnak javára vált a családon belüli konfliktusszituáció. Ebbe a helyzetbe üt be az első villám, a szultán által kinevezett vajda szorongatni kezdi a bojárokat. Azok az erős és gazdag Mihálytól várják a segítséget, szinte tolják maguk előtt a vezérnek szánt férfit. Ő nem akar észszerűtlen kockázatot vállalni. „Mi lenne? Borozgatunk s láblógotva kussolgatunk, míg a viharok elvonulnak” – mondja az őt ellenállásra buzdító román uraknak. Ám a rájuk törő poroszlók közül megölnek néhányat, nincs mit tenni, bele kell állni a dologba. A gyorsan magasra ívelő karriertörténet meneküléssel kezdődik, de aztán a havasalföldi vajdai poszton, majd az erdélyi fejedelmi székben folytatódik.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem támogatása, a szultántól nagy pénzért megszerzett kinevezés, Habsburg-szövetség, árulások és újabb szövetségkötések emelik Mihályt pályájának zenitjéig, hogy azután annál gyorsabban elkövetkezzék a végső pusztulás. A *Mária országában* nincs főszereplő, hol az egyik, hol a másik kulcsfigura lép előtérbe. Itt Vitéz Mihály az abszolút főszereplő, az ő emelkedése és bukása áll a középpontban. Ugyanakkor az őt körülvevők köre sem akármilyen karakterekből áll. Valószínű, a nézőknek nem lesz könnyű dolga, mert Székely Csaba izgalmas cselekményláncba fűzve végigpörgeti a teljes eseménysort. Időnként egy-egy szereplővel össze is foglaltatja az általa kiemelt epizódok hátterét. Ilyen, nézőket segítő figura, a darab egyik kulcsszereplője, Petrosz, az örmény kém, aki mindent átlát, sőt manipulál. A császári udvarban tett jelentései sokat segítenek a nézőknek a valóságban is nehezen összefogható események értelmezésében. Azonban így

sem könnyű megértetni néhány, első pillantásra furcsának tűnő mozzanatot. Például azt, hogy a székelyek miért is lesznek olyan elszánt hívei a román Vitéz Mihálynak, hogy Erdély magyar fejedelmeinek egyikét is meggyilkolják.

Ugyanúgy, mint a *Mária országában*, ebben a darabban is folyamatosan változnak a burleszkig menő humoros jelenetek és a tragikus pillanatok. De az itt használt nyelv harsányabb és durvább. A szerző sokféle elemből építette a szöveget. Eszünkbe juthatnak Shakespeare királydrámái, de itt más a lépték. Az álmok, a gonoszságok egyaránt földszintesek, és minden oly hamar röhejessé válhat. Vitéz Mihály is, a rövid pillanatokra felemelkedő mellékszereplők is elbuknak, sőt elpusztulnak, de nincs katarzis. Mindenki azt kapta, amit érdemelt, és a korábbinál rosszabb világ marad utánuk. Konkrét *Macbeth*-utalást is találunk, időről időre felbukkan egy vészbanyákhoz hasonló öregasszony. Dorina, a jós vagy boszorkány, talán Mihály nagyanyja, vajdaságot, fejedelmi posztot jósol unokájának. Persze Székely Csabánál az ilyen szál nem futhat végig egyenes vonalon. Megcsavarodik, s a vége felé kiderül, hogy Dorinát rég megégették mint boszorkányt, és a hangja csak Mihály fejében szólal meg. Van Shakespeare-utalás, ám *A bukás* című Hitler-film is előkerül. A szerző oda is írja utasításként, hogy az egyik jelenet, amelyben Matthias Habsburg főherceg feldühödik Báthory Zsigmond önállósodási kísérlete miatt, a film ikonikus részének dramaturgiája szerint zajlik. A nyelv is elegendő, ironikusan archaizáló szavak – vala – változnak romános nyelvi szerkezetekkel. „Ti vágjátok le Andrásnak az ő fejét, neki?” – kérdezi Mihály a Báthory András fejét elé hozó székelyektől. Az alap pedig a mai, sokszor durva, beszélt nyelv. Viszont ez a részleteiben töredékesnek tűnő dramaturgiai és nyelvi anyag Székely Csaba kezében koherens, hatásos és – úgy hiszem –, hogy a színpadon nagyon élő szöveggé válik.

A darab tele van oda-visszautalásokkal, olyan szimbolikus jelentőségű mozzanatokkal,

amelyeket egy rendező kedve szerint felerősíthet. Ezek közül egyet említek. Az első jelenetben Mihály fiával vív, s földhöz szorítja, mert meglopott egy kereskedőt. Ekkor kérdezi meg a fiú, bántott-e már gyereket? A válasz: „Miféle hülye, csámpás kérdés ez, fiam? Akkor se bántanék gyermeket, ha anyád élete múlna rajta.” Ugyan a felelet nem nélkülöz némi ironikus utalást Mihály házasságára, de elhiszhetjük, hogy a válasz őszinte. Egy darabig a vajda ilyen is marad, élvezzi a hatalmat, annak kézzelfogható hozadékait, például azt, hogy két örömlánnyal mulathatja az időt a trónteremben. De aztán, ahogy minden, ő maga is végképp elromlik. Amikor a darab vége felé – a sellenberki csata után – elé hoznak egy 12 éves gyereket, akit nagyeszű apja magával vitt, hogy lássa a háborút, már a korábbi önmagából kifordult ember szavait halljuk: „Csináljátok azt, amit kutyakölykökkel szokás: akasszatok egy nagy követ a nyakába, oszt dobjátok a folyóba.”

Székely Csaba a román történelem ikonikus alakjáról írt, viszont az etnikai látószög nem jelenik meg művében. Úgy gondolom, ez nem óvatosságból maradt el. A szerző által megrajzolt világban Mihály is, Báthory Zsigmond, Báthory András fejedelmek is a nagyhatalmi erőterek gyorsan letűnő, cserélhető epizód szereplői. Még akkor is, ha évszázadokkal később, gyökeresen megváltozott történelmi térben ércszoborba öntötték is egyikük alakját.

A két „királydráma” a fejedelmek és országnagyok, azaz a hajdani elit világába visz bennünket. „A föld népe” legfeljebb székely katonának, szolgák szerepében lép eléink. A harmadik színmű azok történeteiből mesél el egyet, akik a magasban született döntések következményeit elszenvedik. Az *igazság gyertyái* az 1940-es évek első felében Bözödújfaluban, a székely szombatosok zsidó vallásra áttért utódai között játszódik. Bözödújfalú volt az a település, amelynek lakói a reformáció idején istenkereső buzgalmukban közel kerültek a zsidó hithez. Szombatot tartottak és számos más szokást is felvettek. Azután a türelmi rendeletet követően be is tértek a zsidó vallásba. Falujukban békésen éltek együtt katolikusokkal, unitári-

usokkal, görögkeletiekkel egészen az 1940-es évek elejéig, mikor is a zsidótörvények következményei a zsidózóknak nevezett székelyeket is elérték. A magyar hatóságok is zavarodottan kezelték a kérdést, hiszen a bözödújfalusiak kétségtelenül székelyek voltak, felekezetükre nézve viszont zsidók. Végül is egy tisztviselő közreműködésével kaptak mentesítő tanúsítványokat. Ám ezek a papírok nem jelentettek automatikusan oltalmat.

Itt indul Székely Csaba darabja, amelynek középpontjában a Kovács család áll. Egy szombat ünnepi pillanatában összetartó családként ismerjük meg őket. Ám az összetartozás kötelékei hamarosan szakadozni kezdenek, mert a família tagjai elképesztő módon eltérő jogi státusba kerülnek. A szülők, nagyszülők vallási hovatartozása – zsidó vallásba való betérésük időpontja – alapján kiállított mentesítő levelek szerint ugyanannak a családnak lett „nem zsidó”-nak, félvérnek és zsidónak minősített tagja. A maga tradicionális szokásai szerint élő, zárt világban a kívülről bevitt méreg lassan hatni kezdett. A történetek először csak értetlenséget váltottak ki, mert ebbe a mikrovilágba kevés információ jutott el. A Kovács családban újságot csak az egyik gyerek olvasott. Második lépésben megjelent a félelem, az útkeresés. A centrális szerepet játszó családanya, Márta, a maga önsorsrontásig vállalt identitásába falazza el magát. A kissé léha, de szeretnivaló figurának rajzolt apa kikeresztelkedik, mivel ezt felesége elfogadhatatlan lépésnek tartja, elmenekül, és másik asszonyt talál magának, majd visszatér, hogy ismét kereket oldjon.

A változásokra a környezet is reagál, a drámának ez a része valóban kortól független modellszerű történet. Székely Csaba azt mutatja be, hogy csepegtetik be a gyűlöletet egy közösségbe, és az hogyan kezd hatni. Az első lépés, hogy valakit megjelölnek, lám, ezek nem olyanok mint mi. Sőt, annyira másfélék, hogy félni kell tőlük. De ha ezek fenyegetnek minket, akkor legjobb, ha letöröljük őket a palettáról. A bözödújfalusiak között két csendőrtiszt teríti szét az új tudást, és először egy megsértett tanító áll melléjük. Kezdetben csak

bizonytalanul, utóbb aztán egyre harsányabban szórja szét maga is a mérget. Mégpedig úgy, hogy apró valóságmorzsákra építve másokban is a sértettség érzését kelti fel. A tanító nagy fájdalma az volt, hogy amikor a Kovács család leányát, Sárikát megkérte anyjától, Márta meglehetősen nyers minősítés után kidobta.

Székely Csaba utánozhatatlan humora ebből a színműből sem hiányzik. Miközben a szöveg olvasójának szívét marokra fogja a szomorúság, képes nevetni a történetbe szőtt komikus jeleneteken, a szavak tartalmát ide-oda forgató dialógusokon. *Az igazság gyertyáinak* humora különbözik a *Vitéz Mihály* szókimondó párbeszédeiben rejlő poénoktól. A szerző sokkal finomabb eszközöket használ, a darab szövege itt-ott emlékeztet Tamási Áron, Sütő András több rétegű színpadi nyelvére.

Mellesleg a nézőnek itt sem lesz könnyű dolga, mert ezúttal is egy, a múlt mély kútjába süllyedt história részleteit kell követnie. Székely Csaba ez esetben úgy oldotta meg a feladatot, hogy Sárika, a Kovács család leánygyermeké rendszeresen beszél a nézőkhöz. Elmondja, amit a háttérről tudniuk kell. A színpadról való kibeszélés nem okoz dramaturgiai törést, mert Sárika kicsit lassú, magában beszélő, mindenre tiszta szívvel rácsodálkozó leánykaként lép elénk. Talán akadna pszichológus, aki Sárikát látva valami fogyatékoságot emlegetne. Lehet, hogy igaza is lenne, de az is bizonyos, hogy figurájában a színpadon tüneményesen játszható nőalak rejlik. A történet végén ő meséli el, hogy a darabban szerencsétlen, csetlő-botló alaknak tűnő katolikus plébános miként hozta ki a bözödújfalusiakat a marosvásárhelyi gettóból. A megmentettek között azonban épp az ő anyja és bátyja nem volt ott. Ugyancsak Sárika beszéli el azt is, hogy a hajdani szombatos falut ma már egy, a Ceaușescu-időkben épített víztározó borítja.

Nem kétséges, hogy Székely Csaba nagyon sokat tud az általa felidézett korszakok törté-

netéről. Láthatóan arra törekedett, hogy a történeti munkákból minél több hiteles részletet beépítsen színműveibe. A *Mária országában* Márki Sándor királynőről szóló monográfiájának információi bukkannak elő. *Az igazság gyertyáiban* Ráduly István plébános és mások is valódi nevükön szerepelnek. Még a mentesítő leveleket kiállító – ma jogtörténészként tisztelt – Degré Alajos is említve van. Mindennek ellenére a kötetben megjelent drámák aktuális, mai történetek. Az egymást követő évszázadok históriájában mindenki megtalálhatja a jelen viszonyok vélt vagy valós előképeit, s azokat idézve múltból és a saját koráról egyszerre adhat képet. A kérdés, ki hol leli meg a maga számára érvényes történeti mintákat. Márai Sándor a *Kassai polgárok* írásakor megkereste azt a nagyon ritka történeti pillanatot, amikor a városi polgárok szembefordulhattak egy nagyhatalmú tartományúrral, sőt jogaikat védve meg is ölheték azt. Tekintve, hogy az oligarcha szemben állt a hatalmát épp megerősítő Károly Róberttel, még a megtorlás sem fenyegette őket. Márai a jogaiért kiálló, fiát Nyugat felé indító öntudatos polgárt akarta nézői elé állítani. Székely Csaba kaotikus viszonyok között egyéni érdekeikért gátlástalanul ügyeskedő elitcsoportok kíméletlen harcában látta meg korunk előképeit. A másik oldalon pedig azokat mutatja meg, akik a hatalom csúcsain történeteket elszenvedik. Félő, hogy nem téved. Erre utal darabjainak fogadtatása, a színházi közeget inspiráló izgalmas bemutatók, a közönség figyelme és a díjak. S az is bizonyosnak látszik, hogy a most könyv formában megjelent színművek még sokféle interpretációban megjelennek a színpadokon. A végére pedig egy záró sóhaj: bármilyen jók is ezek a történelmi játékok, mennyivel jobb lenne, ha a kassai polgárokban láthatnánk korunk közönség elé állítandó, hiteles előképeit.

Kép a képheen (2013; olaj, vászon, 91x120 cm)

RICHARD ARANKA 2013

„Mindenkiben praktikái vadnak az Ördögnek”

Magyary Ágnes: Az örök székely

A székely karakterek és a hozzájuk kapcsolódó motívumok a magyar irodalom számos alkotóját megihlették. Mikszáth Kálmán, Wass Albert és Tamási Áron mellett hosszan sorolhatnánk azokat az íróinkat, költőinket, akik sokféle nézőpontot érvényesítve beleszórték szövegeikbe a Székelyföld lakóinak mindennapjait. Magyary Ágnes is kapcsolódik ehhez az irodalmi törekvéshez, amikor legújabb regényében, *Az örök székely*ben középpontba állítja a székelységhez kapcsolódó képzeteket, feleleveníti a székely mítosz elemeit.

Az örök székely cím az örök zsidó vagy más néven bolygó zsidó legendájára utal, akinek alakját Arany János tette halhatatlanná a magyar irodalomban. A bolygó zsidóhoz hasonlóan Magyary Ágnes főhőse is évszázadok óta él, nem tud meghalni, s míg mások a haláltól tartanak, *Az örök székely* kulcsszereplője, Sándor Zsigmond amiatt szorong, hogy a földi élete nem ér véget. Másrészt ez teszi lehetővé számára, hogy nem évtizedeken, hanem évszázadokon keresztül élje át a székely históriát.

A szerző a mesés elemek mellett valós történelmi eseményeket, karaktereket és helyszíneket is beleszó a történetbe, a cselekmény központi színtere pedig Székelydálya, amely Magyary Ágnes gyermekkori nyári vakációjának volt színhelye, és amelyről a *Látó szépirodalmi folyóirat* 2015 májusi számában *Dálya* címmel esszét jelentetett meg. A főhős is egy-

szerre valós és kitalált karakter, hiszen csakugyan Sándor Zsigmondnak hívták a vitatott hitelességű *Csíki székely krónika* megalkotóját, másrészt azonban ugyannerre a névre hallgatott az író egyik ükapja is. Mindezek ellenére a fikciós elemek uralják a történetet, amelyről 2024 júliusában a *Népszavának* adott interjújában így mesélt a szerző: „[e]bben a szövegben a hajmeresztő kalandok, fordulatok és a fantázia szabad áramlása az úr”, írói módszeréről

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

pedig azt árulja el, hogy „bár azért néha kutatok, de csak azért, hogy tudjam, miről fogok hazudni.”

A könyv fülszövege karneváli regényként jellemzi a kötetet. A karneváli hangulat és a groteszk ábrázolásmód találkozik például abban a jelenetsorban, amikor a kommunista rezsim idején a templom tótágast áll. (A kötet borítóján ott látjuk a helyéről kibillent templomot is.) Számos ehhez hasonló fantasztikus elemmel találkozunk a regényben, az írói fantázia csapongására példa az a történet is, amikor Sándor Zsigmondot az 1764-es madéfalvi veszedelemben olyan trauma éri, amelynek hatására nővé változik, míg egy másik metamorfózisa során eperfává alakul át.

Amint a fülszöveg is utal rá, a kötetben egyszerre van jelen az archaikus és a posztmodern, utóbbi például az író öreflexióiban érhető tetten, különösképpen *A szerző megbolondul* című fejezetben. Emellett számos irodalmi allúzió is helyet kap a kötetben, amelynek történettségét nagy térbeli és időbeli ugrások jellemzik.

A regényt az *Érdy-kódex* Szent Margit-legendájának részlete vezeti be, amelyben az Árpád-házból származó apáca a gonosszal viaskodik, aki sárkány képében a könyv borítójára is felkerült – a helyéről kibillent templom mellé. Ez az idézet előrevetíti *Az örök székely főhősének az ördöggel folytatott végeláthatatlan küzdelmét*. Sándor Zsigmond meggyőződéssel vallja, hogy csak az ördöggel való leszámolással „zökkenne vissza az önmagából kifordult világ a helyére.” Emiatt kéri Istentől, „hogy valahogy a székelyek dolgát az Ördöggel az előbbieik javára elrendezze.” „[M]indenben praktikái vadnak az Ördögnek” – idézi a főszereplő Bornemisza Pétert, és próbál fellépni a patás mesterkedéseivel szemben. Ha a helyzet úgy hozza, akár meg is bicskázza az ősgonoszt, mint ahogyan Tamási Áron *Ördögváltozás Csikban* című novellájában is ugyanezt teszik az ördöggel – míg azonban Tamási elbeszélésében az ördög angyallá változik azonmód, ebben a regényben nem győzhető le ilyen könnyedén.

Az ördögnek, aki „egy rosszul megkonstruált sárkány”, számtalan alakmása tűnik fel a kötetben: a hivatkozott *Érdy-kódex* hagyományosabb, középkori ábrázolása mellett a gonosz számos más alakváltozatával találkozhatunk a regényben, olykor az elbeszélő is kedélyesen csak *komaként* emlegeti, aki, ha a helyzet úgy hozza, „csavaros észjárású székely fiú szerepébe” bújik, amely ördögfigurának szintén van előzménye a magyar irodalomban. A kötet hangütésére jellemző módon mindemellett az ördögnek az sem derogál, hogy égő csipkebojorkorrá változva mutatkozzék.

A regény kezdő képe, ahogyan a *Csiki székely krónika* hitelességét megkérdőjelező és ezzel a szerzőt, Sándor Zsigmondot mélyen megsértő Szádeczky-Kardoss Lajos történész ükunokája, Szádeczky Pál bebiciklizik Székelydályára. Mivel ezzel párhuzamosan megáll az idő a faluban, ami „már 1711-től nem nagyon araszolgotott előrefelé azon a vidéken”, a helyiek azt gondolják, talán az ördöggel van dolguk. A történet ismétlődő motívuma az „idő felfüggesztése”: „Az idő is megtorpant egy pillanatra, és besűrűsödött, mint cukor a mézben, vagy mint alvadt vér a sebben, vagy mint szó a fecsegésben.” Ugyancsak többször bukkan fel az az elképzelés is, hogy az időnek nincsen nagy jelentősége. Ez a tempushoz kötődő felvetés azt az érzetet keltheti, hogy alapvetően mindegy, melyik történelmi korban élünk, egymást követik a traumák. Sándor Zsigmondnak is csak újabb illúzióvesztést hoznak az évszázadok, hiszen a hatalmon lévők személye változik ugyan, természetük nem. „Ulászló, Csák Máté, Báthory István, Mihály vajda, Ferenc József, Gheorgiu-Dej, vagy akárhogyan is hívják, tulajdonképpen ugyanaz a személy: mindent akarnak és semmit sem adnak” – elmélkedik a főhős a pincéjében pálinkát iszogatva, így oldva magában az emiatti feszültségét. Ezt a megközelítést erősíti, hogy az író *Dálya* című esszéjében azt az elképzelést hozza mozgásba, hogy az emberiség a sorozatos kudarcok ellenére piedesztálra emelte a fejlődés gondolatát, azonban a változást összetévesztette

a haladással. „Így aztán elmondhatjuk, hogy Dályában sok minden változott, de mégis minden ugyanaz, mint ahogyan a Rajna is ugyanott és ugyanúgy hömpölyög Loreley sziklájánál Mainz közelében.”

Sándor Zsigmonddal szemben Szádeczky Pál másik generációhoz tartozik, amely „nem hisz a Mindenhatóban, az Ördögöt középkori babonaságnak tartja, de isteníti a pszichológiát és a farmakológiát.” Naivan bízik abban, hogy az emberiség összes problémáját, amelyet a hozzá hasonló szociológusok előtte alaposan feltártak, megoldja majd ez a két tudományterület. Pali „festőien folklorisztikusnak” tartja a főhős és az ördög háborúskodását, számára Sándor Zsigmond pszichológiai esettanulmány, krónikus hazudozó, aki „narratológiai hipnózisban tartja környezetét”. Mindeközben mégis valamelyest rá is hatással lesz a regény kulcsszereplője, és a regény végére kissé ő is *elsándorzsigmondosodik*.

Zsiga bá, ahogyan sokan szólítják, nem csak a történész nézeteivel, valamint Pali világfelfogásával kerül szembe, de Ady Endre szemléletével sem tud mit kezdeni, akihez még Párizsba is elutazik, hogy számonkérje rajta, mi joga mondja magáról, hogy ő lenne Dózsa György unokája. Ady Endre, aki a narrátor szerint a „módfelett tájékozott” XXI. századiak számára már maga is korszerűtlen, és ebből a századból nézve „csak egy önimádó és önpusztító XX. századi anakronisztikus sámán”, nemcsak ebben a regényrészletben kap szerepet, az elbeszélő a történetben többször is előhívja gondolatait.

Ugyan Ady 1905-ös *A székelyek legendája* című írását Magyary Ágnes nem veszi fel a vendégszövegei közé, érdemes felidézni, hiszen sajátos megvilágításba helyezi az örök székely és Ady viszonyát: „De beszéljünk csak a székelyekről. A legutolsó időkig mesterségesen olyan képet adtunk róluk, mintha valamely fejlettebb bolygó idetévedt lakói lennének.” Gondolatát úgy folytatja, hogy „a székelyek nem arisztokratái a magyar népnek... Erőben, erkölcsben félelmesen lefogytak székelyeink... Jó, hogy

már e legenda is meghalt. Így talán lesz székelymentes. Egyáltalában, a kábító legendákat kellene ez országban mind megölni, s akkor jobbra fordulna itt a sok – valóság.” Magyary Ágnes regényének főszereplője maga is egy székely legenda, de egyben annak karikírozott alakmása is, aki Adyval való ellentéte dacára a költőről más összefüggésben elismeri, hogy „a lényeket mégiscsak jól látja”.

Amikor Sándor Zsigmond – a madéfalvi vérontást követően immáron Sándor Amáliaként – a csiki Sándoroknál tartózkodott, a háznép a tűzhely köré gyűlt, s elkezdődött a „kontyozás”, ami azonban nem pletykázkodás, „[h]anem a tudnivalók ösztönző mondatfantáziáinak laza áradása”, minek során „osztották, szorozták, farigcsálták a szavakat, kanyarították a mondatokat, fűzték a történeteket”, elsősorban önmaguk szórakoztatására. A regény nagy mesélőkedvvel élénk tárt cselekményében is felfedezhetjük az események eme spontán áradását, a szerző bármely történetmag köré érdekes, fordulatokban gazdag elbeszéléseket sző, amelyekkel gyakran csal mosolyt az arcunkra. Ez a humor az az összekötő erő, amely leginkább egybekovácsolja a széttartó regénybeli eseményeket.

Az örök székely legfőbb érdeme kétségtelenül e kedélyes mesélés örömeiben és a kötet kritikusan derűs világlátásában ragadható meg. Darvasi László, aki *A könnyemutatványosok legendája* című regényében a Magyary Ágneséhez hasonló fantáziadús atmoszférát hoz létre, Szív Ernő néven publikált írásában úgy fogalmaz, hogy „a legsúlyosabb irodalmi műveletbe is be tud menni a derű, csak legyen olyan választott, aki beviszi”, majd úgy méltatja Magyary Ágnes kötetét, hogy „mostani könyvednek... a gyönyörű szép derűjét látam és élveztem leginkább. Ó, a sok szomorú autofikció mellett, milyen üdítő olvasmány volt! Humor, derű, ironia, mesés elbeszélő kedv, így együtt.” (*Tiszatáj*, 2024. június, 100.)

Magyary Ágnes sokféle nézőpontot tár elénk, de egyik mellett sem foglal egyértelműen állást, szereplői világlátását némi ironiá-

val szemléli. Sajátos szemszögéből a történelmi korok közül elsősorban a XX. és a XXI. századot, valamint az értékek posztmodern nivellálódását teszi ironiája célpontjává, és a szerzőt középpontba állító fejezetben, amelyben maga elé is görbe tükröt állít, arra a következtetésre jut, hogy „[m]ég hogy nem működnek a régi módszerek! Csak azok működnek.”

Amiként a regény szereplői sokféle világfelfogást képviselnek, úgy a kötet mondanivalója is sokféleképpen értelmezhető, és mozgásba hozza azt a gondolatot, hogy nem biztos, hogy mérlegelni tudjuk, ezen elképzelések melyike áll közelebb az igazsághoz. Az egyik szövegrészben, amely arról is szól, hogy a XXI. századnak nincsen humora, ebben a korban nincsenek bűnök és gonoszok, arra a következtetésre jut a szerző, hogy „[a] XXI.-ben nincsen

Isten. Csak szavak vannak. És vélemények. Mindenkinek van véleménye. És mindenkinek igaza van.” Emellett arra is rávilágít a könyv, hogy kérdéses, vajon mennyire van jelentősége a valóságnak. Persze az sem kizárt, hogy ez az értelmező részéről „némi szemantikai félreértés ... a narrációs térben”, az alábbi idézet mégis ezt a gondolatot látszik igazolni: „minden jel szerint ezen a világon nem a valóság sikamlós szemantikája fonogatja a szálakat, hanem az ezekről alkotott értelmezések végeláthatatlan sora.” Ezeket a gondolatokat érdemes kiegészíteni *A Nincsen himnuszából* kölcsönzött Ady-idézzel, amelyet Sándor Zsigmond a regény végén recitál: „Nincsen semmi, ami van, / Egy Való van: a Nincsen, / Az Ördög a rokonunk / S ellenségünk az Isten.”

A család (1991; olaj, farostlemez; 70×50 cm)

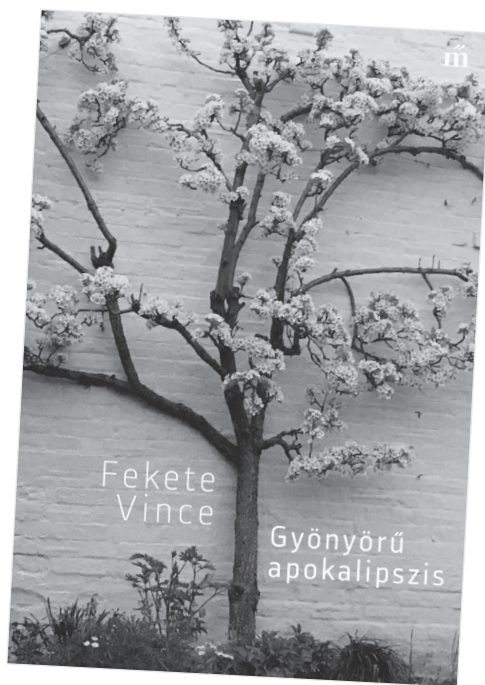
Az otthon szeretetéről

Fekete Vince: Gyönyörű apokalipszis

Fekete Vince költészete – számomra legalábbis – a *Halálgyakorlatok*kal új irányt vett. A versek az abszolút magányból szólaltak meg: a lírai én megtapasztalva a halál közelségét, egyre inkább távolinak érezte magától az életet és a mindennapi világot. Akár egy Kafka-hős, egy (belső) labirintusba szorul, átvág a logikusnak álcázott értelmetlenségeken, a megvilágosodás felé tartva azonban mindjobban belevész a víziókba. Útját felsorolások, szinonimák, szóbokrok szegélyezik, mígnem a pattanásig feszített versnyelvből válaszokat nem nyer – az más kérdés, mennyiben kielégítőek ezek a válaszok, hogy nyújthatnak-e teljes képet, s helyreállhat-e általuk a kötetet keretbe záró apály-dagály egyensúlya. A *Gyönyörű apokalipszis* bizonyos mértékig folytatásnak tekinthető, nemcsak poétikai és tematikai, hanem hangulati aspektusból is, ám az eltérő koncepciónak köszönhetően a legújabb kötetben az életről és halálról való gondolkodás kitágul, és közelebb kerül a versek beszélője az emberekhez, a saját történetéhez és önmagához is, mint a megelőző kötetben. A *Halálgyakorlatok*ban az ember nézett szembe az elmúlással, a *Gyönyörű apokalipszis*ben egy ember teszi ugyanezt.

Fekete Vince legújabb verseskötete gondosan szerkesztett könyv. Két vers keretezi a ciklusokat, a *Gyöngygolyók* és az *Álomszer...*, amelyek az élet két kitüntetett pontjáról szólnak: a halál előtti visszatekintésről és a születés előtti nemlét állapotáról. A *Gyöngygolyók* derűsen szemléli az életet, amit megverselhető (elmesélhető) történetek sorozatának tekint,

az egyszerű alapállás szerint a vers élet, vagyis az életből minden verssé lett: „itt ez a csodálatos lehetőség / is, hogy kimondja, kibeszélje mind- / azt, ami volt, ami van, s ami lehet”. Az *Álomszer...* lírai énje egy születése előtt álló gyermekhez beszél, akinek a története még nem kezdődött el: „még időn és téren kívül, csak / mint mozdulatlan pára létezel”. A két vers sorrendisége miatt a kötet zárata egyben újramezítés is. Az első vers visszatekintő pozíciója átalakul: a szereplőnek immáron nincs története, amit elmesélhet, minden előtte van, nincs mit elbeszélnie – olyan ez, mintha

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

az első vers lírai énjének szelíd visszavonulója lenne, pillanat, amikor a történet befejeztével a szó átkerül máshoz. A ciklusok címnélküliek, csupán egy-egy prímszám áll a korpuszok élén, ami a kötetre jellemző egyéb számsorokkal való összevetésben izgalmas előolvasathoz vezethet. A *Gyönyörű apokalipszis* összesen 100 verset tartalmaz a következő felosztásban: 1-25-24-24-25-1. Bár a kötet címe egyértelműen felidézi a bibliai *Jelenések Könyvét*, a versek kilépnek ebből a kontextusból, mentesek szakrális utalásoktól, hitvilágból származó szimbólumoktól, vallásos megnyilatkozásoktól, mégis egy evangéliumra (Mk 4.8 és 4.20) támaszkodnék a 100-as szám értelmezésekor. Ez ugyanis a teljesség száma (mint a matematikában a száz százalék), ami a prímszámokkal való összefüggésében a következőképpen is fordítható: az egyszeri, ámde megismételhetetlen élet minden ember számára maga a teljesség, hiszen ez az, ami a sajátja; a világnak az a része, ami egy ember életét kitölti, számára a minden – és mindaz, ami történt vele, fel is építi ezt az embert. Az életesemények (legyenek banálisak vagy mérföldkövek) egyesek sorozatai, az önmagát boncolgató individuum mindezekké bontja magát, és ezeket újból összeillesztve önmagához jut vissza. A teljesség: önmaga, és mindaz, ami őt önmagává tette. Nem feledkezhetünk meg a címbéli jelzőről sem, a borzongás ellentétes, mégis rokon értelmű kifejezéséről, ami a búcsúzás elkerülhetetlenségéről vall. A szépség olykor a dolgok rendjéből következik, éppen az teszi igazán értékessé az életet, ami uralhatatlan benne: hogy egy adott ponton be kell fejeződnie. A címbéli jelző ekként tekintve hűen hordozza a kötet hangulatiságát – a melankóliát.

A könyv elején elhelyezett 6 (!) mottó is megerősíti azt, hogy a kötet különösképpen érzékeny az emlékezés problémájára. Szinte mindegyik vers a múltra reflektál, történeteket mesél a lírai én családjáról, a székelyekről, beszél az irodalomról és az írásról, de közvetlenül nem köt a jelenhez semmit, legfeljebb apró kiszólásokkal vagy hangulati jelzésekkel utal

a „most”-ra a szerző. A ciklusokon átívelő témák (mint például a székelység), az egykorvult világ tablója (ennek darabjait a *Talponálló* alcímmel ellátott szövegekben kereshetjük) és a versekben beszélő gyermek szüleinek szerelmét és válását összefoglaló *Három piros Kauflandos táská* (melynek négy része egy-egy ciklust zár le) mellett még számtalan történetfoszlány, kérdés, hangulat szövi szorosabbra a viszonyt a versek között – a ciklusokba való besorolás tehát nem jelent éles elválasztást. Már az első ciklusban világossá válik, mi tekinthető a kötet két legmarkánsabb jellegzetességének. Az első: Erdély – vagyis az otthon – szeretetének erős jelenléte. Részemről vitán felül áll, hogy a kötet legélvezhetőbb és legolvasmányosabb versei szinte mind ebbe a körbe tartoznak, talán azért, mert a szavakon átsüt a szerző rajongása; tablójának címe akár ez is lehetne: „Szerelmem, Erdély”. Ahogy *Az erdőn túli ország* című versben írja: „Ha Székelyföld térképét / megnézzük, akkor azt látjuk, hogy / szív alakú ez a térkép”. Fekete székelyei tipizált alakok: ártalmatlan és egyszerű emberek, akik a természettel összhangban, annak szoros közelségében éldegélnek – iddogálnak. A *Platán* című vers a változó világról és az azzal nem változó székelyekről szól, a *Körtefa* a gyermekkor önfeledtségéről, ám vannak nyomasztóbb hangulatú darabok is, ilyen például a munkásletről, az egyéniség elvesztéséről s az élettengetésről szóló *Halom kajszibarack* is: „gyűjtötték a pénzt de amit kerestek / egyik héten elment a másikon reménykedtek / biztatták egymást hogy előbb-utóbb megjelenik / majd valaki és jobb munkát ajánl, pénzesebbet”. A kötet második fő ismérve, hogy a *Halálgyakorlatokban* is alkalmazott ismétléses-variációs technika még jelentősebbé, még grandiózusabbá válik. Mindez bizonyos mértékig gazdagítja a kötetet, felismerhetővé teszi a verseket, és bár valóban unikálisnak érzem a szerző hangját, olyan gyakran él ezzel a módszerrel a költő, hogy sokszor túlírttá válnak a versek. Remek poétikai ötlet, ami olykor kifulladás, és elaggatja a befogadót. Az egyik ilyen vers címe – találó

metaforaként –: *Hangzavar*, ami jól megragadja, mit érezhet olykor az olvasó; próbáljuk kihallani a lényegét, a mondatokat, de azok egyre töredékesebbé lesznek, és összefolynak. Ez már csak azért is megnehezíti az olvasást, mert bár a zeneiségre és a verselésre a szerző kevés gondot fordított, a versek fennhangon élnek igazán. Míg a szövegek többsége valóban hatása alatt tartja a befogadót sajátos atmoszférájával, az ismétléses variáció sajnos képes ezt az állapotot felszámolni, monoton kántálással változtatni a hangos olvasást, ahogy azt például a hosszú, egy tömbben íródott *Időfolyosó* következő soraiban is érezni lehet: „mit csinál ott, ó, megfázik, mit csinál ott, jaj, megfázik, hívjad ide, hívjad hozzánk, hívjad a házukba hozzánk, melegedjen a tűz mellett, melegedni a tűz mellett, az nem lehet, hogy nincs ott senki, azt ne mondd, hogy nincsen senki, üres a tér, nincsen senki”. A *Talponálló* tizenhárom szövege ugyanakkor jó ellenpélda, ugyanis a rövid sorokból építkező, a központosítás hiányát kiaknázó szövegmodellt kifejezetten gazdagítja az ismétléses technika, azt az érzetet keltve az olvasóban, mintha valódi székelek körében ülve élőbeszédet hallgatna, mint a *Lila-kék-zöld* felütése után: „Tódor szomszéd veri a feleségét / nem nem Tódor szomszéd veri / hanem Tódor szomszédot / veri a felesége”.

A *Gyönyörű apokalipszis* kiemelkedik a tavalyi év líraterméséből, köszönhetően az erdélyi körben íródott darabjainak. Nem hibátlan a kötet, de emlékezetes – talán szó szerint is. Fekete Vince versei néhány vonásban emlékeztetnek Oravecz Imre – Szajlára koncentráló – költészetére, szívesen merül el a családi múltban, tér ki az otthonát érintő társadalmi-történelmi változásokra, és mesél otthona történetéről, egyszersmind szövegei összetettebbek, sűrűbbek, és könnyebben emelkednek az egyszerű (vagy inkább egyszeri) hétköznapiaktól, az emlékek álomszerű, kissé misztikus tónusába csúszva át. Egyértelmű, hogy a *Három piros Kauflandos táská* a kötet egyik legfontosabb története, amely a versbeszélő szüleinek történetét dolgozza fel négy tételben. A megismer-

kedésüket és szerelmük kezdetét bemutató vers még pozitívan, reménnyel telve tekint a jövőre, úgy érezzük, két ember örökre szóló kapcsolatát ismerhetjük meg („oda-vissza kísérgették egymást, / mert sehogy sem tudtak elválni”). A második vers, visszalépve az időben, az anya gyermekkorára összpontosít, illetve a nagyapa alakjára – a mérges nagyapára, akinek el-eljárt a keze, akit mindig büntudat gyötört emiatt, de akinek a szeretetét a kislány (az anya) mindvégig hiányolta („tovább folytatta vele / szemben a nem szeretést, vagy nem olyan nagyon szeretést”). A harmadik vers nézőpontja szintén a gyermeké – a lírai én gyermekkori másaé, aki a szakításra emlékezik vissza, a vers közép-pontjában azzal a három piros Kauflandos táskával, amelybe az apa minden holmija belefért, amellyel az apa elhagyta családját („most / meg az elképzeltetetlen, hogy ők még valaha egyszer / valaha is összejönnek”). Az utolsó tétel a lírai én történetéből levont tapasztalata, főleg az anya későbbi életét figyelve, és az apa tetteire reagálva („én azért tanulok, teszem hozzá, és imádkozom is, hogyha nagy / leszek, akkor ne váljak el attól, aki nekem a társam lesz”).

A kötet nemcsak az ismétléses technika miatt közeledik az élőbeszédszerűséghez: több olyan szöveget is találhatunk, amely az élőszó jellegzetességeire épít, kiaknázva a benne rejlő poétikai lehetőségeket – és megidézve az erdélyi légkört, a falusi miliót, a székely embereket, elvégre éppen a beszédük által sorolhatók be azonnal, *ahogy* beszélnek, elárulja azt is, *kik* ők. A nyelv ilyen értelemben identitásképző alapot jelent Fekete Vince számára. Vannak olyan kísérletek, amelyek a monológok sajátosságaira játszanak rá, mint a *Jószerencse*, melynek lírai éneje éppen az előadás pillanatában hozza létre, szövi egybe a történetet, amely így egyszerre töredékes, terhelt az elakadásokkal s egyszerre friss, jelenvaló: „nincs címzettje, feladója, jön a / levél Atlantából, él valaki Atlantában?, nincs címzettje / feladója, él valakid Atlantában?” Az *Akcentus* a nyelv hallható különbségei által különíti el a székelységet: „a mi nyelvjárásunk előtt még a / távolról

jövők is tiszteletüket teszik, / fonográncsokat hoznak, abba énekeltetnek”. A versek többségére igaz, hogy meg-megjelennek bennük erdélyi szavak, jellegzetes segédszók (mint az is/es), vagy éppen a térségre jellemző humor, azonban néhány szöveg, messze túllépve ezen, valóban – tehát a leírtban tükrözve a hallható – nyelvjárásban íródott. Ezek a darabok lehetnek közösségiek, a beszélőről ekkor csak annyit tudunk meg, hogy ő is egy székely a többi közül – mint az *Erdéj* című versben, amely röviden összefoglalja, hogyan maradtak hűek származásukhoz a történelem viharai alatt („háborús nép volt, világéletibe / a székej, most es láccik jól, amikor bálók vannak a faluba, / s a fődeken es, képesek egymást, / ha az igasságot keresik, de / nem kell mongyam esztet”). Vagy lehetnek személyesek, amikor a mesélő saját magáról, a vele történelekről számol be, de ebben az esetben is érezzük, hogy más székelyek pontosan ugyanígy reagáltak volna; a *Függőleges homok*, amelyben az egyszeri székelyt színházba kényszerítik, ráadásképpen modern darabra, kife-

jezetten ilyen példa: „Rakoma kényelmi pozicijóba belé, az / annyik herrgot mángorlóját. De kibírok én mindent, / még ezt a kalamajkát es kibírom”. A versek többségét talán éppen a humor teszi székellyé, élővé, szerethetővé – mert azt be kell ismernünk (legalábbis a kritikusnak illik), hogy ebben a helyzetben nem a lírai hőst, hanem a színháziakat tartjuk nevetségesebbnek, és bizony a temperamentumos elbeszélőt kedveljük meg jobban.

Fekete Vince költészete a *Gyönyörű apokalipszissel* is újabb irányt vett. Miközben hű maradt életműve jellegzetes jegyeihez, hangjának artisztikumához, átörökítve jó néhány témát és problémakört, követve a *Halálgyakorlatok* poétikáját, kibővített versvilággal, átgondolt koncepcióval és felfrissített hanggal jelentkezett. Legújabb kötetének érdeme azonban nem ebben keresendő, hanem abban, hogy átérezhetővé tette, milyen ma székelynek lenni, és emlékezteti értelmezőit arra, hogy nélkülük (és irodalmuk nélkül) valami esszenciálisat veszítenénk el kultúránkból.

Vers: pucér betűk a megszentelt szavakban

Markó Béla: *Kufárok a templomban*

Markó Béla legújabb, *Kufárok a templomban* című új kötete kivételes költői teljesítmény, két okból is: egyrészt a klasszikus szonettforma modern használata, másrészt a képzőművészeti inspirációk konkrét megidézése miatt. A 2024-ben a Bookart Kiadónál megjelent kötetbe a költő az elmúlt években (2019–2024 között) írt verseiből válogatott, melyekben a szonett klasszikus, tizennégy soros szerkezetét alkalmazza. A szonettet mint műformát – évszázadok óta – a pontos gondolati struktúrák és a filozófiai mélységű reflexiók egyszerűszerkesztése működteti, jó látni, hogy a költő a hagyományos formát nem pusztán követi, hanem sajátos, egyéni hangvétellel tölti meg, miközben tiszteletben tartja annak szerkezeti követelményeit. Formai szempontból Markó Béla továbbra is a szonett mestere, a *Kufárok a templomban* verseiben szigorú formai fegyelem és koncentrált képalkotás figyelhető meg. A nyitóvers, a *Használati utasítás* mint kulcsvers előre jelzi a kötet egészére jellemző újraolvasási és újraértelmezési stratégiákat, amelyek Markó költészetének mindig is alapvető elemei voltak, de ebben a kötetben különleges hangsúlyt kapnak. A vers egyfajta olvasási szerződésként is értelmezhető, amelyben a költő pontosan megfogalmazza az újraolvasás, az értelmezés és a befogadás lényegét: „Nem változik, és mégis mást jelent / minden mondat egy kiolvasott könyvben, / ha újraolvasod”. Ez a gondolat kulcsfontosságú a gyűjtemény egé-

szének befogadásához, hiszen a versek többszöri olvasásra tárják fel mélyebb jelentésrétegeiket, asszociációs hálóikat. Ide kívánczok a kötet kellően költői címe és annak lehetséges magyarázata is: a *Kufárok a templomban* bibliai utalást hordoz, és előrevetíti a szent és a profán kettősségének jelenlétét a versekben. Markánsan jelenik meg mindez *A költészet értelme* című szonettben: „Mint Jézus-szobrok nyers erotikája, / ha a falusi templomablakon / besüt a nap a néma orgiára”. A vers a vallási ábrázolások érzéki komponensét és a szakrális tér profanizálódásának lehetőségét vizsgálja, miközben a költészet természetére vonatkozó

Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2024

kérdéseket is felvet, mégpedig ilyen plasztikus, jól érthető képpel leírva: „pucér betűk a megszentelt szavakban”.

A kötet tehát tulajdonképpen folytatja a szerző formai elköteleződését a klasszikus szonett mellett, ami pályája korábbi szakaszaiban is jellemző volt, ugyanakkor több szempontból tovább is lép, a kötetben különösen hangsúlyossá válik a képzőművészeti alkotásokkal folytatott párbeszéd, az ekphraszisz mint költői eszköz. A gyűjtemény egyik legjellemzőbb vonása, hogy számos szonett közvetlenül reflektál festményekre – Johannes Vermeer, Csontváry, Rembrandt és más alkotók műveire –, ami a vizuális és verbális művészetek összekapcsolásának mélyebb szintjét képviseli, mint azt korábbi munkáiban láthattuk. Számos vers címe alatt pontos hivatkozást találunk festményekre, amelyek a költői inspiráció forrásául szolgáltak. Johannes Vermeer *A félbeszakadt zenelecke*, Csontváry Kosztka Tivadar *Athéni utca, Castellammare di Stabia* és *A Zeusz-templom romjai Athénban* című művei, Kopacz Mária és Nagy István festményei egyaránt utat nyitnak a költői reflexiók számára. A *Nincs folytonosság* című vers Vermeer festményének apropóján az időbeliség és a megszakítottság kérdéseit járja körül: „Elférhet két hangjegy között az élet, / csak tartsd majd vissza a pillanatot, / s akár egy ajtót, nyitva hagyhatod / a történetet, hol bárki beléphet”. A versben megteremtett térben a zene szünetei az emberi lét metaforáivá válnak, ahol minden szünet tágítható, minden csendet ki lehet tölteni jelentéssel. Csontváry festményeinek értelmezésében Markó különös figyelmet fordít a tér, a fény és az idő viszonyaira. Az *Isméltlődés* című versben az athéni utca sötét réseire, bejárataira reflektál, amelyek mintha titkos átjárók lennének különböző időrétegek között: „mintha bejárat lenne mindenütt, / és mégsem lép be senki, be-benéznek”. Rembrandt *A tékozló fiú hazatérése* című megrázó festményének nem kevésbé megrázó feldolgozásában-értelmezésében a szeretet és megbocsátás szakrális témája kerül középpontba: „Egyetlen arc világít csak a képen, /

a többi inkább árnyékban marad, [...] apa és fia / megbonthatatlan tömbbé olvad össze / egy pillanatra, vagy talán örökre”. A vers a festmény fénykezelését és kompozícióját a megbocsátás és újrakezdés lelki folyamatának szimbólumaként értelmezi. Hasonlóan érzékletes a költő, amikor Nagy István téli tájképeit értelmezi: a tél reduktív hatását, a formák lecsupaszítását a lényeg feltárulásának lehetőségeként látta: „csontig mutatja, s szinte-szinte boldog / a váz, amely világgá szabadult, / hiszen nem halt meg, csak átalakult, / míg látható lett mindenütt a lényeg”.

A kötet másik központi tematikai vonulata az idő múlásával, az emlékezettel és a mulandósággal való szembenézés. A versek gyakran reflektálnak a pillanat megragadhatóságának lehetetlenségére, ugyanakkor arra a költői törekvésre is, amely mégis kísérletet tesz a múltó rögzítésére. Az *Elmosódott írás* című szonett különösen érzékletesen ábrázolja ezt a problémát: „A délelőtti fény az árnyakat / még felitítja a vetetlen ágyon, / s már mind kevesebb változásra vágyom, / akár a túl sokszor használt szavak / új s újabb mondatokban, elmosódott / az írás”. A költő az ismétlődés során elkopó szavak és a változó fényviszonyok között von párhuzamot, érzékeltetve az emberi lét és a művészi kifejezés törekvését. Az Égei-tengernél született versek különleges helyet foglalnak el a kötetben. Az *Árnyak az Égei-tengeren*, a *Mulandóság az Égei-tengeren* és a (dátumozása szerint az első kettőhöz képest két évvel később keletkezett) *Vissza az Égei-tengerről* című versek a tenger örök jelenlétét állítják szembe az emberi lét időbeli korlátozottságával: „most is álmélkodom még végtelen / hatalmán, és szeretném is szeretni, / mivel belőle származom, de semmi / nem köt már hozzá, csak a félelem”. A természeti képek, különösen az évszakok változása és a növényvilág metamorfózisa egyébként is visszatérő motívumok a kötetben. A *tegnapi csoda* című szonett a vadcseresznye virágzásának és hervadásának ciklikussága kapcsán elmélkedik a mulandóságról és az újjászületésről: „A vadcseresznye

hófehér ruhája / bemocskolódtott egy-két hét alatt, / majd egy futó viharban szétszakadt, / és szinte semmi sem maradt utána”.

Markó Béla *Kufárok a templomban* című szonettgyűjteménye a klasszikus forma és a kortárs gondolatiság kivételes szintézisét teremti meg, következetesen építve a képzőművészeti inspirációkra, miközben saját, egyéni létszemléletét, az idővel, a természettel és a szakralitással kapcsolatos reflexióit is kifejezésre juttatja. A kötet versei között finom hálózat szövődik, visszatérő motívumok, helyszínek, képzőművészeti referenciák teremtenek kapcsolatot, mintha a kötet maga is egy nagy, egybefüggő verskert lenne, ahol az egyes darabok, bár önálló műalkotásként is megállják a helyüket, együtt még többet jelentenek,

és igaz ez arra is, ahogy bizonyos versek oldalanként párban állnak, mint például *A teremtés éjszakája* és a *Halandóság* című. A gyűjtemény külön erénye a pontos képalkotás, a filozófiai mélység és a formai fegyelem harmonikus egyensúlya, ami Markó Bélát a kortárs magyar költészet kiemelkedő alakjává tette. Versei hagyomány és újítás, a személyes élmény és az egyetemes emberi tapasztalat, a konkrét látvány és az absztrakt gondolatiság között teremtenek kapcsolatot, miközben az olvasót is aktív párbeszédre hívják a szöveggel, a képzőművészettel és végső soron önmagával, „hiszen élettelen a szó, // mint egy tükör, s amikor belenézel, / mást nem mutathat, csak amit te érzel / és gondolsz éppen, kedves olvasó” (*Használati utasítás*).

A főnök kérdez (2023; akril, vászon; 90×90 cm)

Ádáz méreg és éjszín

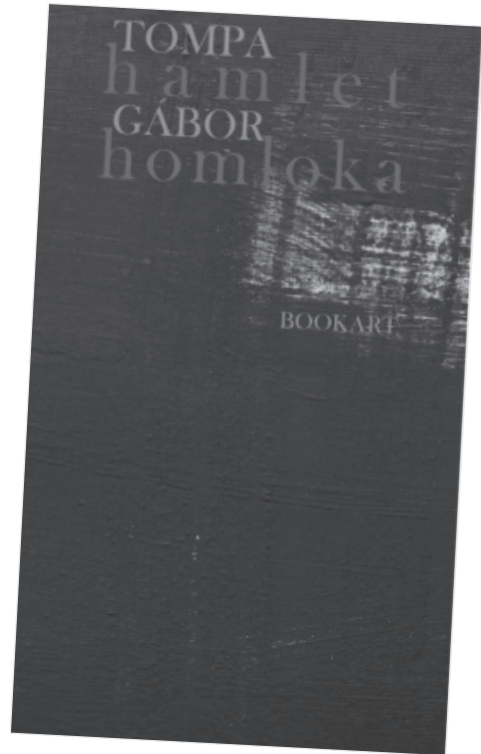
Tompa Gábor: *Hamlet homloka*

Nem véletlen a Bookart Kiadó elnevezése, hiszen Tompa Gábor *Hamlet homloka* című kötete valóságos műalkotás, vagy ha ez túlzásnak hangzik, akkor is: jó kézbe venni, jó polcon látni. A hajlani és törni vágyó puhaborító és seszínű újrapapír világában az igényesség biztos jele a dombornyomott keménykötés és a szép borító, ez a Részegh Botond által tervezett sötét tónusú, világos, okker-barna kontraszttal kiegészített „bevezető felület”, amely előre jelzi a versek súlyosságát, az olvasó alászállását (már ha egyáltalán „alá”) a halálon túli lehetőségeket kereső gyász és a kőkemény világkritika birodalmába. A könyv teste tehát nagyon figyelemreméltó, és ha hozzátesszük, hogy a papírminőségen sem spórolt a kiadó (a lapokkal akár kenyeret is lehetne vágni), akkor legfeljebb a betűtípust kifogásolhatja a kritikus szemlélő, vagy az ilyen könyveknél nem is olyan meglepő árazást.

A borítón lévő szerzői név és cím – jóllehet betűmérettel és színnel is elkülönül – egybe mosódik a sajátos elrendezésnek köszönhetően, arra ösztönözve az olvasót, hogy a szövegekben a hamletti megszólalás jellegzetességeit keresse, az őrült beszédet, amelyben van azért rendszer, a „vonulj kolostorba” és a „mit tennél te érte” indulatos kirohanásait. Ezek helyett azonban Hamlet más oldalával ismerkedhet meg a verseket vizsgáló, lévén, a „Dánia börtön”-féle kritikus hang és az „éjszín” viselő gyász kifejezése lesz a meghatározó a kötetben.

A könyv két jól elkülöníthető ciklusból épül fel, az *Ante diemből* és a *Posztumusz szombatból*.

A kötet felütése apokaliptikus vízió. A próféta, dörgedelmes hangon megszólaló első két költemény (*Ünnepélyes szónoklat*, *Megfigyelés-futamok*) halmazásokkal dinamizált, expresszív nyelvben kiált a különböző pártokat és érdekeket kiszolgáló, egymás ellen acsargó „testvérek” – akik ugyanazon nemzet tagjai – és a szolgálalkú, népszerűség- és pénzahajhászó „pennaforogatók” ellen. A kőkemény kritikába – amely érzékletesen ábrázolja a világvégi kor

Bookart, Csíkszereda, 2024

visszásságait: a gerinctelenséget, az agyamosó „tájékoztatót”, az átkát megérdemlő nemzetet – nemcsak a hamleti monológ keserűsége, de Vörösmarty-allúzió is vegyül („s a sír felett nincs férfimunka már”), ráadásul felfedezhető benne annak az erős vallásos személetnek a jellegzetességei, amely oly jellemző az egész kötetre, és amely nem csupán díszítőelemként, de a versek szerves részeként alkalmazza a keresztény motívumokat.

A felütés témája és erősen kritikus hangvétele a kötet más szövegeiben is visszatér, mint ahogy a *Pillanatfelvétel* világvégi leírásában, a *Ceaușescu medvéi* politikus szatírájában, vagy *A nagy perspektíva* és *Záró végtelen* szonettjeiben, amelyekben a lehetséges jövőképet vázolják fel a versekben beszélők („Mesterséges intelligencia: / illik az agynak elsorvadnia”, illetve „rohadt jelenben büzlik már a holnap”). Ezeknek a szövegeknek a legjobbjá mégis talán a *Lábjegyzet visszapillantó tükörbe*, amely megidézi Bartókot, utal a *Himnuszra* („milyen magyar szavakra hallgatsz / hazát teremtő Istenünk?”), és a paraklétoszi szerep hagyományát folytatva szól Istenhez a zárlatban: „áraszd tehát a vesztesekre / áldásod mályvaszín borát / s tanítsd feltétlen szeretetre / azt ki emlékszik s megbocsát”.

A kötet izgalmas helye a *Verslabor*, egy ciklus a ciklusban, amelyet a *Válság* című vers előlegez meg, tematizálva a vers keletkezésének problematikáját („Ne várj: az ihlet nem jön már soha”). Az ihlethiány, a szavak elszaporodása, és „bátor navigálásuk” a költemény eleje és vége között valamilyen, a versben beszélőtől idegen entitást hoz létre, ahelyett, hogy Isten irányítaná ezt a bonyolult működést (mindez az egyik legkötöttebb formában, szonettben van elmesélve). A *Verslabor* darabjai valóban a nyelv önkényes megnyilvánulásainak, a szóelemek, szavak, rímek zabolátlan futamainak tűnnek. Legalábbis első látásra mindenképpen, hiszen olyan nyelvi játékoktól sem riadnak vissza ezek a versek, mint az „ellett és el-lett”, a szerb pozoršte (jelentése: színház) és „pazar Isten” összekapcsolása, vagy amilye-

nek az *Asztali mese* tobzódó nyelvi leleményei („Kárpát-medence-gyulladás”, „verslábszagú”, „ad atka”). Ez a nyelvi működés azonban nem jelent felelőtlen, önmagáért való játékoságot, lévén, a szövegek jellemző sajátossága a komoly hangú, súlyos csattanó. Az *Ott volnék, ahol nem* című versben ez az eszköz például az otthontalanság érzését tematizálja: „Koslatok jövőmben / hibás hazámban”, míg a *Verslabor* című szöveg csattanójának („ez Ő”) nagybetűs utolsó szava biblikus utalásként csapódik a vers végén.

Az *Ante diem* ciklushoz tartoznak a dedikált költemények is, amelyeknek „címzettjük” is van. Nem csupán a szerző kapcsolati hálóját segítenek felvázolni ezek a miniciklust alkotó szövegek, de a költői identitás kérdéseivel is foglalkoznak. A Szöcs Gézának szóló Újmagyar Géza-siralom – az Ómagyar Mária-siralom remek parafrázisa –, a „Csiki Lacinak” írt *Fővárosi éj*, vagy „a 65 éves Visky Andrásnak” címzett Közös stáció mind az elmúlásról, az öregedésről és a túlvilági életéről szóló, személyes nyelvű, mély szöveg. Ide sorolható talán a második ciklusban olvasható *Hamlet tudatalattija* is, amely Kovács András Ferenchez szól.

A másik ciklus, a *Posztumusz szombat* Szabó Lőrinc verseskötetéből, *A huszonhatodik év*ből választott mottó: „Mindenütt ott vagy, ahol valaha / tudtalak, láttalak, szerettelek...” A kötetnek ez a része ugyanis leginkább a szeretett személyek elvesztéséről szóló költeményeket tartalmazza. A központja a házastárs halála, ahogy a ciklus gerincét alkotó *Triptichon Teklának* is mutatja. Ez a hármaskép a gyászoknak, a Szabó Lőrinc-i „mindenütt Sehöl”-nak a megfogalmazása. Akárcsak a többi gyászoló versben, itt is megjelenik az idő egy másfajta felfogása, még akkor is, ha a címek a triptichonban nagyon is hagyományos időfelfogást tükröznek (*Posztumusz szombat, Vasárnap reggel*). „Én a múlt időt már / rég nem / órákkal vagy napokkal mérem” – írja a *Várakozás* felütése. Furcsa kettőség a rímben összecsengő „rég nem” – „mérem”, hiszen valamiféle mérhető távolságot mégiscsak sejtet a „rég”. Ez a kettős-

ség, az időnek valamiféle szubjektívebb, mérhetetlen fogalma bontakozik ki az olvasó előtt. A *Kerti szonáta* például sajátként írja le az időt: „Az idő titkon belénk költözött...”, az *Alulnézet* pedig kopogós, rövid mondataival a bizonytalanság ténszerűségét rögzíti az idővel kapcsolatban: „Az idő áll. Vagy múlik”. A gyászhoz, a vallásos világnézethez is kapcsolódik, hogy gyakran jelenik meg a ciklus darabjaiban az időn túli létezés, a halált negligáló örökkévalóság. Az *Alulnézet* ezt a test romlandóságával, a „féreg-mennyországgal” állítja szembe. A *Messze közelség* – ahogy a cím oximoronjából is lászik – sajátos ellentétet és összefüggést állít az elhunytak élőkre gyakorolt hatásáról: „Mert por a test és lebomlik a hús, / és kifordulnak széthulló szavak. / Ám szeretteid lelke mégse bús, / mert napról napra feltámasztanak”. Sajátosan orpheuszi ez a költészet, mint ahogy a *Hamlet homloka* meg is idézi az ókori mitológiai alakot, aki az alvilágba is követte feleségét, ahonnan azonban Eurüdiké számára nem volt visszaút (lévén, a költészet nem megoldás minden problémára). A kedves keresése például a *Bűnbeesés* zárlatának is lényeges motí-

vuma, de Orpheusz a *Hamlet tudatalattijában* is megjelenik.

A *Posztumusz szombat* – összefoglalva a róla eddig írtakat – a gyász sokszínű leírása, amiben számot vet a kötet beszélője az idő átformált felfogásával, a túlvilági létezés lehetőségével és az orpheuszi fájdalommal. Ugyanakkor, és ez még sokszínűbbé teszi a kötet verseit, a hit mellett a kétely is megjelenik a szövegekben. A *Kerti szonáta* csattanószerű zárlata szerint nincs feloldozás a gyász alól: „Semmi sem súlyosabb a Semminél”, a *Várakozás* pedig a lélek örökkévalóságában való kételkedést fogalmazza meg: „A lélek ép és összetörhetetlen. / Segíts mindezt feltétel nélkül hinnen”.

Ha már a kulcsin lényegességéről volt szó a legelején, a végén tegyük hozzá, hogy a *Hamlet homloka* belbecsben is felér a remek kivitelhez, pedig a szonettműfaj kiváló alkalmazásáról, a mesteri rímelésről még nem is esett szó. A két alaptéma, az erős világ- és nemzetkritika, valamint a gyász nem feltétlenül illene egy kötetbe, de a Hamletnek mint metaszövegnek az alkalmazása összeforrasztja a könyv két részét.

Zsuzsi (2019; tus, papír; 270×350 mm)

Zsigmond Huszka
2022. IV. 27.

Az előző számunk tartalmából

Halmai Tamás, Vári Fábián László, Lackfi János, Tóth Krisztina, Marno János, Kovács István, Fecske Csaba, Géczi János versei

Jászberényi Sándor, Kovács Dominik–Kovács Viktor, Becsy András prózái

Somfai Anna gyerektörténete a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok Jókai Mór, Vári Fábián László, Tózsér Árpád, Orbán Ottó műveiről, valamint Völgyesi Éva művészetéről

Kritikák Gergely Ágnes, Darvasi László, Györffy Ákos és Györi László könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 5100 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.